

ՀՀ ՎՃՈՒՐԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԶՐԵԱԿԱՆ ՊԱՍՏԻ ՆԱԽԱԳԱՀ ՍԵՐԺԻԿ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆԻ ԵԼՈՒՅԹԸ	2
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ՀՐԱՅԻ ԹՈՎՍՍՍՅԱՆ	
ՖՐԱՆՍԻԱՅԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ, ՉԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ	16
ԱՐՄԻԴԱ ՈՍԿԱՆՅԱՆ	
ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ԲԱՅԻ ՀԱՂԹԱՀԱՐՄԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐԸ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ԵՎ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՄԱՍԲ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՆՈՐՄԻ ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՈՒԺԸ ԿՈՐՑՆԵԼԸ ՀԵՏԱԶԳԵԼՈՒ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ.....	26
ՏԻԳՐԱՆ ԽԱՉԻԿՅԱՆ	
ԿԱՍԵՐԱԼ ՍԱՔՍԱՅԻՆ ՍՏՈՒԳՄԱՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ	34
ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ՄՇԵՐ ՎԱՍԻԼՅԱՆ	
ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԻՊԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՉԱՓԱՆԻՇՆԵՐԸ	42
ԶՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԱՐՓԻՆԵ ՍԱՐԳՍՅԱՆ	
ՕՊԵՐԱՏԻՎ-ՀԵՏԱԽՈՒԶԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԻ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ (ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ ԳԱՂՏՆԻ ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ԼՈՒՅՍԻ ՆԵՐՔՈ)	44
ԶՐԵԱԿԱՏԱՐՈՂԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ՄԱՐՏԻՆ ՆԱԲԱՆԴՅԱՆ	
ԿԱԼԱՆՔԻ՝ ՈՐՊԵՍ ԶՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԺԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ	52
ԿՐԻՄԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱ ՎԱՅԵ ԵՆԳԻԲՐՅԱՆ	
ԽՈՒԶԱՐԿՈՒԹՅԱՆ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ ԶՐԵԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ԵՎ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ՀԻՄՔԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ	58
ԱՇՈՏ ԲԱԳԵՅԱՆ	
ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՏԵԽՆԻԿԱՅԻ ԿԱՄ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԻ ԽԱԽՏՄԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔՈՎ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՅԱԾ ԴժԲԱԽՏ ԴԵՊՔԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԻՐԱԿԱՆԱՑՎԱԾ ԴԱՏԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐՈՎ ՊԱՅՄԱՆԱՎՈՐՎԱԾ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ	66
ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԼԵՎՈՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆ	
ԴԱՏԱՊԱՐՏՅԱԼԻ ԱՆՁԻ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ	72
ՍԱԿ ՓԳՀ-Ի ԱՍԲԻՈՆ ԳՈՌ ՆԻԿՈՂՈՍՅԱՆ	
ՓԱԽՍՏԱԿԱՆԻ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՃԱՆԱՉՈՒՄԸ	80
ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ ՀՀ ՎՃՈՒՐԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄ	88
RESUME	100

ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՍԱՏԻ ՆԱԽԱԳԱՀ ՍԵՐԺԻԿ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆԻ ԵԼՈՒՅԹԸ

2016 թվականի դեկտեմբերի 9-ին ՀՀ վճռաբեկ դատարանում տեղի ունեցավ ծառայողական խորհրդակցություն (ժողով) քրեական գործեր քննող ՀՀ դատավորների մասնակցությամբ:

Խորհրդակցության ընթացքում ամփոփվեցին 2015 թվականի և 2016 թվականի հունվարի 1-ից դեկտեմբերի 1-ն ընկած ժամանակահատվածում դատարաններում ստացված և քննության առնված քրեական գործերի և մինչդատական վարույթի վերաբերյալ վիճակագրական տվյալները: Բարձրաձայնվեցին և վերլուծվեցին քրեական արդարադատություն իրականացնելիս թույլ տրված դատական սխալները, քննարկվեցին դատական համակարգում առկա խնդիրները, արդարացի դատական քննության ապահովման, գործերը ողջամիտ ժամկետում քննության առնելու, դատական ակտերի որակը բարձրացնելու և այլ արդիական հարցերը:

Ստորև ներկայացնում ենք ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի նախագահ, իրավագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Սերժիկ Սերգեյի Ավետիսյանի ելույթը:

Հարգելի գործընկերներ, ուրախ եմ Ձեզ տեսնելու և ողջունելու, մանավանդ որ այս ֆորմատով հանդիպում ենք առաջին անգամ: Ինչ վերաբերում է դատավորների ամենամյա ընդհանուր ժողովին, ապա ցավով պետք է նշեմ, որ բացի ավանդական մի քանի կազմակերպչական բնույթի հարցերից, դատական իշխանության բնականոն գործունեության ապահովմանն առնչվող հարցեր, որպես կանոն, չեն բարձրացվում և չեն քննարկվում:

Ուստի այս ծառայողական խորհրդակցությունն ունի մի քանի նպատակ.

1) ամփոփ տեսքով ներկայացնել 2015

թվականի և 2016 թվականի 11 ամսվա քրեական արդարադատության ոլորտին առնչվող վիճակագրական տվյալները,

2) վերլուծել արդարադատություն իրականացնելիս հաճախ կրկնվող դատական սխալները,

3) քրեական գործեր քննող դատավորներին հնարավորություն ընձեռել բարձրացնել դատական համակարգում առկա և արդարադատություն իրականացնելիս առաջացող միգուցե հրատապ լուծում պահանջող հարցերը,

4) ուրվագծել քրեական արդարադատության ոլորտին առնչվող առանձին հարցերի վերաբերյալ քրեական պալատի մոտեցումները, որոշ իրավական հարցերի վերաբերյալ ապագայում կայացվող նախադեպային որոշումների առաջնահերթությունները և հեռանկարները,

5) այսպիսի հանդիպումների կազմակերպումը ոչ պակաս նշանակություն ունի միմյանց հետ շփվելու, մտքեր փոխանակելու, նոր դատավորների հետ ծանոթանալու համար:

Անհրաժեշտության դեպքում չեմ բացառում քրեական պալատի և քրեական գործեր քննող դատավորների շփումը տեղերում, կոնկրետ դատարաններում, հատկապես երիտասարդ սերնդին աջակցելու, առկա խնդիրներին ծանոթանալու և համատեղ լուծումներ տալու նպատակով:

Այս առումով, հարգելի գործընկերներ, մենք պատրաստակամ ենք նաև նշված ֆորմատով հանդիպումներ կազմակերպելու գործում, մանավանդ որ բոլորիս սպասվում է գերծանրաբեռնված և բարդ աշխատանք՝ կապված մոտ ապագայում նոր քրեական դատավարության և քրեական օրենսդրության ընդունման հետ: Այսպիսի միջոցառումներ քրեական

պալատը նախաձեռնելու է նաև ԼՂՀ գերագույն դատարանի և վերաքննիչ դատարանի դատավորների հետ:

2015 թվականի և 2016 թվականի 11 ամսվա դատական վիճակագրության տվյալների մասին

08.01.2016թ. մինչև 01.12.2016թ. ընկած ժամանակահատվածում ՀՀ առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարաններում ստացվել է 4066 քրեական գործ 5496 անձի վերաբերյալ (2015թ. 4476 գործ 6023 անձի նկատմամբ):

Նույն ժամանակահատվածում ստացվել է մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության ոլորտին ու դատական ակտի կատարման հետ կապված հարցերին վերաբերող 15997 միջնորդություն (2015 թվականին՝ 16292 միջնորդություն): *Այլ խոսքով՝ 11 ամսվա ընթացքում առաջին ատյանի դատարանները քրեական վարույթի շրջանակներում ստացել են 20063 գործ (2015թ. 20768):*

08.01.2016թ. մինչև 01.12.2016թ. ընկած ժամանակահատվածում ՀՀ առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանների կողմից ավարտված 2594 քրեական գործերով դատական ակտ է կայացվել 3403 անձի վերաբերյալ, այդ թվում՝ 2234 գործով կայացվել է մեղադրական դատավճիռ՝ 3215 անձի նկատմամբ (2015թ. ավարտված – 3100 գործ, 3606 անձի նկատմամբ):

2016 թվականի 1-ին կիսամյակի ընթացքում 1305 գործով կայացվել է *մեղադրական դատավճիռ՝* 1775 անձի նկատմամբ:

- Ազատազրկման ձևով պատիժ է նշանակվել 640 (36.1%) անձի նկատմամբ:

- Կալանքի ձևով՝ 92 (5.2%) անձի նկատմամբ:

- Կարգապահական գումարտակում պահելու ձևով՝ 45 (2.5%) անձի նկատմամբ:

- Տուգանքի ձևով՝ 380 (21.4%) անձի նկատմամբ:

2015 թվականի ընթացքում դատապարտված 3505 անձանցից՝

- ազատազրկման ձևով պատիժ է նշանակվել 1549 (44,2%) անձի նկատմամբ,

- կալանքի ձևով՝ 265 (7,6%) անձի նկատմամբ,

- կարգապահական գումարտակում պահելու ձևով՝ 156 (4,5%) անձի նկատմամբ,

- տուգանքի ձևով՝ 807 (23%) անձի նկատմամբ:

Ի գիտություն տեղեկացվում է, որ վերը նշված թվերի հաշվարկը կատարվել է բացառապես օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերով:

08.01.2016թ. մինչև 01.12.2016թ. ընկած ժամանակահատվածում *պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվել* 871 անձի նկատմամբ (դատապարտվածների 25.5%-ը), իսկ օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ է նշանակվել 12 անձի նկատմամբ:

(2015 թվականին - 977 անձի (28 %) նկատմամբ - 70 հող., 15 անձի նկատմամբ - 64 հողված):

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանում 08.01.2016թ. մինչև 01.12.2016թ. ընկած ժամանակահատվածում ստացվել է 3174 վերաքննիչ բողոք՝ 3085 գործով դատարաններ մուտք եղած (ընդհանուր գործերի 15.4%-ը), (2015թ. – 3064 բողոք 2850 գործով), 235 գործով ավելի շատ:

1-ին կիսամյակում բերված ընդհանուր 1738 բողոքներից 468-ը (26.9%) ներկայացվել է ՀՀ դատախազության կողմից, իսկ 1270-ը (73 %-ը) դատավարության մյուս մասնակիցների կողմից:

Քրեական գործերով բողոքարկված 1188 դատական ակտերով վերաքննիչ վարույթն ավարտվել է 1024-ով (86,2%), այդ թվում՝ 691 (67,5%) դատական ակտ թողնվել է անփոփոխ, 276-ը (26,9%) բեկանվել է, 25-ը (2,4%) թողնվել է առանց քննության, 32-ով (3,2%) վերաքննիչ վա-

րույթը կարճվել է: Բեկանված 276 ակտերից 34-ով (12,3%) գործն ուղարկվել է ստորադաս դատարան նոր քննության, 242-ով (87,7%) ստորադաս դատարանի դատական ակտը փոփոխվել կամ կայացվել է գործն ըստ էության լուծող նոր դատական ակտ:

Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության ոլորտին և դատական ակտի կատարման հետ կապված հարցերին վերաբերող դատական ակտերի դեմ բերված 1662 բողոքներից (1662 դատական ակտերի դեմ) բավարարվել է 176-ը (10,6%), մերժվել՝ 1286-ը (1286 դատական ակտերի դեմ) (77,3%), 31-ը (31 դատական ակտերի դեմ) (1,9%) թողնվել է առանց քննության, 31-ով (31 դատական ակտերի դեմ) (1,9%) վերաքննիչ վարույթը կարճվել է, իսկ 138-ը (138 դատական ակտերի դեմ) (8,3%) 2015 թվականի դեկտեմբերի 30-ի դրությամբ եղել են անավարտ:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատում 2015 թվականի ընթացքում ստացվել է 1455 վճռաբեկ բողոք, որոնցով բողոքարկվել է 1056 դատական ակտ: Բողոքարկված 1056 դատական ակտերից 542-ը (51,3%-ը) հանդիսացել են քրեական գործերով գործն ըստ էության լուծող դատական ակտեր, իսկ 514-ը մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության ոլորտին և դատական ակտի կատարման հետ կապված հարցերին վերաբերող դատական ակտեր:

Ինչպես տեսնում ենք, դատական վերահսկողության շրջանակներում, թե վերաքննիչ և թե վճռաբեկ բողոքների քանակն աճում է: Այդ հանգամանքը, անկասկած, կարելի է բացատրել մեր դատարանների նկատմամբ դիմողների և դատավարության մասնակիցների կողմից վստահության բարձրացմամբ: Այդ տեսանկյունից հարկ է նշել, որ ապագայում մասնագիտացված դատարանների ստեղծումն արդարացված է լինելու և էապես նպաստելու է դատական վերահսկո-

ղության ինստիտուտի զարգացմանը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատում 08.01.2016թ. մինչև 01.12.2016թ. ընկած ժամանակահատվածում առկա է եղել 1612 վճռաբեկ բողոք, որոնցով բողոքարկվել է 1241 դատական ակտ (343 բողոքով ավելի, այլ խոսքով՝ վճռաբեկ բողոքներն աճել են մոտ 20 %): Ստացվում է, որ վերաքննիչ դատարանի կայացրած երկու դատական ակտերից մեկը բողոքարկվում է: Պատճառները կարող են տարբեր լինել, բարձրանում է վստահությունը և հավատը պալատի նկատմամբ, շատացել են փաստաբանները և այլն:

Բողոքարկված 1241 դատական ակտերից 555-ը հանդիսացել են քրեական գործերով գործն ըստ էության լուծող դատական ակտեր (44%-ը), իսկ 686-ը (56%-ը) մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության ոլորտին և դատական ակտի կատարման հետ կապված հարցերին վերաբերող դատական ակտեր:

Բերված վճռաբեկ բողոքներից պալատը դեկտեմբերի 1-ի դրությամբ վարույթ է ընդունել 56 բողոք (3,5%-ը): Նոյեմբերի 1-ի դրությամբ 45 գործով կայացվել են որոշումներ, մնացած 11 գործը քննության է առնվելու դեկտեմբերի 23-ին (2015թ. պալատը կայացրել է 59 որոշում):

Արդարացման ակտերի, կալանքի և գրավի վերաբերյալ վիճակագրական տվյալները կներկայացվեն առանձին:

Քրեական արդարադատությանն առնչվող առանձին հարցերի մասին.

Դատական ակտերի որակը և կայունությունը

Հանրահայտ է, որ դատական ակտերը, հատկապես մեղադրական և արդարացման դատավճիռները, արդարադատության հայելին են: Օրինականությունը, հիմնավորվածությունը, պատճառաբանվածությունը (ես կավելացնեի նաև արդարացիությունը) դատական ակտերի հենասյուներ են, օրենքով ամրագրված

այն հատկությունները, որոնց հիմնավորվածության աստիճանից և մակարդակից կախված է այդ ակտերի կայունությունը, որակը:

Պատահական չէ այն ասացվածքը, որ դատավորի մասին պատկերացում ունենալու համար բավարար է ծանոթանալ նրա դատական ակտերին:

Քրեական վարույթի շրջանակներում 2016թ. քննված 20063 գործերով Վերաքննիչ քրեական դատարան, ինչպես նշվեց, բերվել է 3174 բողոք, որոնցով բողոքարկվել է կայացված դատական ակտերի 15.4 %-ը, ինչը վատ ցուցանիշ չէ և վկայում է այն մասին, որ 84.6 %-ի դեպքում կողմերը համաձայնվում են առաջին ատյանի դատարանների ակտերի հետ: Քրեական գործերով բողոքարկված ակտերից բեկանվել է 26.9 %-ը, դատական ակտերի 67.5%-ն անփոփոխ են մնացել, 3.2 %-ը կարճվել են և 2.4 %-ը թողնվել են առանց քննության:

Ինչպես նշվեց, բեկանված դատական ակտերով մոտ 88 % գործերով Վերաքննիչ դատարանը դատական ակտը փոփոխում է կամ կայացնում ըստ էության լուծող նոր ակտ, իսկ մնացած ակտերը (12%-ը) բեկանելով, գործերն ուղարկում է առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության: Դատական ակտերի ամփոփումը վկայում է, որ առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտերը բեկանելու և գործը նոր քննության ուղարկելու մասին Վերաքննիչ դատարանի առանձին որոշումները կրում են ձևական բնույթ, մասնավորապես այն առումով, որ գործի նոր քննության ծավալը չի հստակեցվում, չի պատճառաբանվում, թե ինչու է Վերաքննիչ դատարանը գրկված տեղում կայացնել նոր դատական ակտ: Բացի այդ, այդպիսի որոշումներում հանդիպում են այնպիսի ձևակերպումներ, որոնք անթույլատրելի են և հանգեցնում են դրանց բեկանմանը: Այսպես, առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը բեկանելու և գործը նոր քննության ուղարկելու մասին Վերաքննիչ դատարանի

առանձին որոշումներում կարելի է գտնել հետևյալ ձևակերպումները:

Վերաքննիչ դատարանը հաստատված է համարում, որ ամբաստանյալ Ա.ին ՀՀ քրեական օրենսգրքի ... հոդվածով առաջադրված մեղադրանքն ապացուցված է (թվարկվում են ապացույցները), արարքը որակված է ճիշտ: Նման եզրահանգումը վկայում է այն մասին, որ Վերաքննիչ դատարանն ունի բավարար հիմքեր վերջնական դատական ակտ կայացնելու համար:

Սինույն ժամանակ դատական ակտը բեկանելով և գործը վերադարձնելով նոր քննության չի հստակեցվում նոր քննության ծավալը, չի պատճառաբանվում, թե ինչու Վերաքննիչ դատարանը չի կարող դատական սխալն ուղղել տեղում:

Հաստատված համարելով ամբաստանյալի մեղավորությունը, նախապես գնահատական տալով գործով ձեռք բերված ապացույցներին, Վերաքննիչ դատարանը նման որոշումներում արձանագրում է նաև հետևյալ դրույթը՝ դատարանը որոշում կայացնելիս կաշկանդված չէ Վերաքննիչ դատարանի որոշման մեջ բերված եզրահանգումներով: Արդյունքում պարզ չէ, թե Վերաքննիչ դատարանի որ եզրահանգումներն են պարտադիր ստորադաս դատարանի համար:

Սի վարույթով Վերաքննիչ դատարանը, ստուգելով մեղադրյալին կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու և կալանքը գրավով փոխարինելու մասին միջնորդությունը մերժելու վերաբերյալ որոշման օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը, նախագահող դատավորը հարց է ուղղել մեղադրյալին, թե արդյոք նա մնալով ազատության մեջ շարունակելու է ընդդիմադիր գործունեությունը: Վերջինս պատասխանել է, որ երբեք բռնության կողմնակից չի եղել, ամբողջ կյանքում պայքարել է դրա դեմ, որպեսզի քաղաքական պայքարում իսպառ վերացվի բռնությունը:

Վերաքննիչ դատարանն իր որոշմամբ արձանագրել է, որ կալանքը գրա-

վով փոխարինելն անհնարին է նաև այն պատճառով, որ վերաքննիչ դատաքննության ընթացքում մեղադրյալը հայտնել է իր պայքարը շարունակելու մասին:

Վերը նշված դատական ակտերի դեմ բերված վճռաբեկ բողոքներն ընդունվել են վարույթ:

Դատական վերահսկողության վարույթի շրջանակներում բերված բողոքների հիման վրա կայացված որոշումների պատկերը հետևյալն է. 77.3 % դեպքերում դատական ակտերը թողնվում են անփոփոխ, բեկանումները կազմում են 10.6 %-ը, իսկ կարծումները՝ 1.9 %-ը:

Այսինքն՝ մինչդատական վարույթի շրջանակներում առաջին ատյանի դատարանների կայացրած ակտերի կայունությունը 10 %-ով ավելի բարձր է քրեական գործերով կայացրած որոշումների կայունությունից:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի 2015թ. կայացված 59 և 2016թ. նոյեմբերի 1-ի կայացված 45 մախադեպային որոշումների արդյունքները հետևյալն են.

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի 2015թ. վարույթ ընդունված բողոքների ընթացքը

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 12 (210)

Բեկանվել և փոփոխվել են առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարանների որոշումները (տեղում լուծում է տրվել)	Բեկանվել է վերաքննիչ դատարանի որոշումը, օրինական ուժ է տրվել առաջին ատյանի դատական ակտին	Բեկանվել է վերաքննիչ դատարանի որոշումը և գործն ուղարկվել է նույն դատարան նոր քննության	Բեկանվել են առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարանների դատական ակտերը և գործն ուղարկվել է առաջին ատյանի դատարան նոր քննության	Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը թողնվել է օրինական ուժի մեջ՝ հիմք ընդունելով Վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ արտահայտված իրավական հիմնավորումները
11 գործ	9 գործ	24 գործ	12 գործ	3 գործ

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի (2016թ. նոյեմբերի 1-ի դրությամբ)
վարույթ ընդունված բողոքների ընթացքը

Բեկանվել և փոփոխվել են առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարանների որոշումները (տեղում լուծում է տրվել)	Բեկանվել է վերաքննիչ դատարանի որոշումը, օրինական ուժ է տրվել առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտին	Բեկանվել է վերաքննիչ դատարանի որոշումը և գործն ուղարկվել է նույն դատարան նոր քննության	Բեկանվել են առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարանների դատական ակտերը և գործն ուղարկվել է առաջին ատյանի դատարան նոր քննության	Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը թողնվել է օրինական ուժի մեջ՝ հիմք ընդունելով Վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ արտահայտված իրավական հիմնավորումները
4 գործ	10 գործ	12 գործ	14 գործ	5 գործ

Ընդգծենք, որ քրեական գործերով և միջնորդություններով ընդհանուր կայունությունը կազմում է մոտ 97 %, իսկ բողոքարկված դատական ակտերի կայունությունը՝ 84 %:

Ըստ էության լուծող և չլուծող դատական որոշումներին ներկայացվող պահանջների կապակցությամբ քրեական պալատը բազմաթիվ որոշումներ է կայացրել, սակայն այդ պահանջների անտեսումը հաճախ դատական ակտերի բեկանման կամ փոփոխման հիմք է հանդիսանում: Առանձին դատական ակտերը, ինչպես նշվեց, զերծ չեն այնպիսի ձևակերպումներից, որոնք կարող են արդարադատության բուն էությունը խաթարել:

Արդարացումների մասին

ՀՀ դատարաններում 08.01.2016թ. մինչև 01.12.2016թ. ընկած ժամանակահատվածում կայացվել է լրիվ կամ մասնակի արդարացման 130 դատական ակտ՝ 153 (153/3356*100=4.6%) անձի վերաբերյալ, որոնցից 100 գործով 119 անձ լրիվ արդարացվել է, իսկ 30 գործով 34 անձ արդարացվել է մասնակի:

2015 թվականի ընթացքում դատապարտվել է 3505 (3606-101=3505) 97.2% (3505:3606*100=97.2%) անձ (նշված 101 թիվը արդարացված անձանց թիվն է):

2015 թվականի ընթացքում լրիվ կամ մասնակի արդարացվել է 157 (157:3913*100=4%) անձ, որից 110-ը (110:3913*100=2,8%)՝ լրիվ, իսկ 47-ը (47:3913*100=1,2%)՝ մասնակի:

Արդարացումները մարդու հիմնարար իրավունքների պաշտպանության, նրա արդար դատաքննության իրավունքի ապահովման, դատարանների անկախության դրսևորման գործուն միջոց են: Դրանք վկայում են դատավորի անաչառության, սկզ-

բունքայնության և պրոֆեսիոնալիզմի մասին:

Հաճախ դատարանները կիրառում են արագացված դատաքննություն (ներկա պահին ստույգ տվյալներ չկան, թե տարեկան քանի գործով): Օրինակ՝ ՌԳ-ում դա կազմում է դատարաններ ուղարկված գործերի մոտ 60 %-ը:

Մասնավորապես՝ դրանով պայմանավորված ՌԳ-ի դատավորները նշում են, որ արդարացի մասնակցության ակտերի քանակը իրենց մոտ շատ նվազ է (չի գերազանցում - 2%-ը):

Արդարացիության դատավճիռների հիմնական թերությունները.

- գործով ձեռք բերված ոչ բոլոր ապացույցներն են գնահատվում,

- առանց բավարար հիմնավորումների և պատճառաբանությունների որոշ ապացույցներին մյուսների նկատմամբ առավել կամ նվազ նշանակություն է տրվում, կամ օրինակ՝ վկաների, տուժողների, ամբաստանյալների նախաքննական և դատաքննական ցուցմունքների միջև առաջացած էական հակասությունների դեպքում, առանց այդ հակասությունների պատճառները վերհանելու և գնահատելու, չի պատճառաբանվում, թե դրանցից որոնք են արժանահավատ և ինչ հիմնավորմամբ, մույնը վերաբերում է գործում առկա հակասական դատական փորձաքննությունների եզրակացությունների և այլ ապացույցների ոչ պատշաճ գնահատմանը,

- երբեմն օրենքով նախատեսված արդարացիության հիմքը դատավճիռի պատճառաբանական մասում հստակ կոնկրետացված չէ, կամ դատական ակտի եզրափակիչ մասում նշված արդարացիության հիմքը չի համընկնում պատճառաբանական մասում նշված հիմքի հետ,

- երբեմն նշվում է երկու արդարացնող հիմք՝ հանցադեպի և արարքում հանցակազմի բացակայությունը, այնինչ թե հանցադեպը բացակայում է, ապա հանցակազմի բացակայության մասին խոսելն ավելորդ է: Արդյունքում անհասկա-

նալի է մնում, թե դատական ակտում արդարացիության որ հիմքն է դրված,

- հանդիպում են նաև դեպքեր, երբ դատավճիռի եզրափակիչ մասում արդարացիության հիմքը նշված չէ:

Հարկ է նշել, որ հանուն ցուցանիշների անհիմն արդարացումները վտանգավոր են և հեղինակագրկում են կոնկրետ դատավորին և արդարադատությանը:

Գործերը ողջամիտ ժամկետում քննության առնելը և եզրափակիչ դատական ակտերը կողմերին օրենքով սահմանված ժամկետում ուղարկելը. արդարադատության կարևորագույն հարցերից են: Հաճախ դատական ակտերի պատճենները կողմերին ուղարկվում են օրենքով սահմանված ժամկետն անցնելուց հետո (օրինակ՝ վերաքննիչ դատարանը մի գործով որոշման պատճենը դատավարության մասնակիցներին ուղարկել է որոշման հրապարակման օրվանից հետո՝ 24-րդ օրը): Օրինակները կարելի է փակել: Հանդիպում են դեպքեր, երբ դատական ակտը կայացրած դատարանը դատավարության ոչ բոլոր մասնակիցներին է ծանուցում վերաքննիչ բողոքի մասին, իսկ վերաքննիչ դատարանը իր հերթին գործի քննության տեղի և ժամանակի մասին երբեմն չի ծանուցում կողմերին: Նաև լինում են դեպքեր, որ դատարանները ինչ-ինչ պատճառներից ելնելով, դատական ակտերի պատճենները դատավարության ոչ բոլոր մասնակիցներին են ուղարկում: Ի դեպ, նշեն, որ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի վերաքննության և վճռաբեկության կարգով բողոքարկման ժամկետների հաշվարկման կարգը հստակեցվել է Դատարանների նախագահների խորհրդի 2016թ. նոյեմբերի 16-ի թիվ 150 որոշմամբ:

Հանդիպում են դեպքեր, երբ մինչդատական վարույթն ամբողջական չէ և բողոքների դեպքում անհնարին է դառնում դատական ակտերի օրինականության և հիմնավորվածության ստուգումը: Խոսքը վերաբերում է այն դեպքերին, երբ, օրինակ՝ առաջին ատյանի դատարանը քրե-

ակյան հետապնդում իրականացնող մարմնից նյութեր է պահանջում, դատաքննության ժամանակ ուսումնասիրում է դրանք և վերադարձնում: Արդյունքում, դատական ակտի օրինականությունն ստուգելիս պարզ չէ, թե ստորադաս դատարանները կոնկրետ ինչպիսի նյութեր են ուսումնասիրել և կայացրել համապատասխան որոշումը:

Քրեական պալատը նշված հիմքով մի քանի վճռաբեկ բողոք է ընդունել վարույթ, բեկանել է դատական ակտերը և նյութերը վերադարձրել նոր քննության: Հետևապես, այն լրացուցիչ նյութերը, որոնք ուսումնասիրվում և վերադարձվում են քննիչին, պետք է պատճենահանել և կցել վարույթին:

Վարույթում այդպիսի նյութերի բացակայությունը գրկում է դատական ակտի օրինականությունը և հիմնավորվածությունն ստուգելու հնարավորությունը:

Դատավարության մասնակիցները և հանրության տարբեր շերտերը հաճախ դժգոհություն են հայտնում այն հարցում, որ դատական նիստերը նշված օրը և ժամին տեղի չեն ունենում կամ նիստերը սկսվում են նշված ժամից բավականին ուշ և կողմերը նախապես դրա մասին չեն նախազգուշացվում:

Դժգոհությունն ավելի է մեծանում, երբ գործը վերանայվում է վերաքննիչ դատարանում և կողմերը ներկայանում են տարբեր մարզերից: Եթե նախագահող դատավորը նախապես տեղյակ է, որ դատական նիստը նշված օրը և ժամին տեղի չի ունենալու, ապա պարտավոր է իր աշխատակազմի միջոցով ցանկացած եղանակով այդ մասին հայտնել դատավարության մասնակիցներին՝ նշելով դրա պատճառը դատական նիստի արձանագրության մեջ:

Քիչ չեն նաև այն դեպքերը, երբ նշանակված դատական նիստերը հետաձգվում են այն պատճառով, որ դատավորը մեկ այլ գործով գտնվում է խորհրդակցական սենյակում, ուրեմն աշխատանքը պետք է այնպես պլանավորել, որպեսզի

հնարավորինս խուսափեք այդ իրավիճակներից և գործերը քննության առնենք ու ավարտենք ողջամիտ ժամկետում:

Կալանքի և գրավի մասին

08.01.2016թ. - 01.12.2016թ. ընկած ժամանակահատվածում ներկայացվել է *կալանավորումը* որպես խափանման միջոց կիրառելու մասին 2383 միջնորդություն, որից 2241-ը (94%) բավարարվել է, 130-ը (5.5%) մերժվել է, 9-ը (0.4%) թողնվել է առանց քննության, իսկ 3-ն (0.1%) անավարտ է:

Նույն ժամանակահատվածում չչ առաջին ատյանի դատարաններում ստացվել է գրավը որպես կալանավորման այլընտրանքային խափանման միջոց կիրառելու մասին 665 միջնորդություն, որից 115-ը (17.3%) բավարարվել է, 535-ը (80.4%) մերժվել է, 8-ը (1.2%) թողնվել է առանց քննության, իսկ 7-ն (1.1%) անավարտ է:

2015 թվականի ընթացքում ներկայացվել է կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու մասին 2452 միջնորդություն, որից 2263-ը (92,3%) (2263:2452*100=92,3%) բավարարվել է, 11-ը (0,4%) (11:2452*100=0,4%) բավարարվել է մասնակի, 154-ը (6,3%) (154:2452*100=6,3%)՝ մերժվել, իսկ 24-ը (1%) (24:2452*100=1%) թողնվել է առանց քննության: Նույն ժամանակահատվածում չչ առաջին ատյանի դատարաններում ստացվել է գրավը որպես կալանավորման այլընտրանքային խափանման միջոց կիրառելու մասին 604 միջնորդություն, որից 112-ը (18,5%) բավարարվել է, 460-ը (76,2%)՝ մերժվել, 27-ը (4,5%)՝ թողնվել է առանց քննության, իսկ 5-ը (0,8%)՝ 2015 թվականի դեկտեմբերի 30-ի դրությամբ եղել է անավարտ:

Նշենք, որ այս ցուցանիշների առումով մենք գտնվում ենք միջազգային կազմակերպությունների քննադատության թիրախում: Կարծում ենք, որ ստեղծված իրավիճակի հիմնական պատճառը առկա օրենսդրական կարգավորումն է, ըստ որի՝ գրավն ինքնուրույն խափան-

ման միջոցի տեսակ չէ: Գտնում են, որ նոր դատավարության օրենսգրքի ընդունումից հետո խափանման միջոցների կիրառման ցուցանիշներն էապես բարելավվելու են անձանց օգտին, և դատական պրակտիկան լինելու է կանխատեսելի և միջազգային չափորոշիչներին համապատասխան:

Ուստի դատական սխալներից խուսափելու նպատակով անհրաժեշտ է պահպանել օրենսդրության պահանջները և ղեկավարվել Եվրոպական դատարանի և քրեական պալատի նախադեպային որոշումներով:

Քրեաիրավական քաղաքականության մասին

Հանցագործությունների ճիշտ որակումը ցանկացած քրեական գործի առանցքային և առաջնային հարցերից է, քանի որ եթե արարքը որակված է սխալ, ուրեմն քրեական օրենսդրության բոլոր սկզբունքները խախտվում են, ուստի սկսնակալ գործի արդարացի քննություն, արդարացի պատիժ, հնարավոր չէ:

Հատկանշական է, որ քրեական պալատը զգալի տեղ է հատկացնում արարքների որակման խնդրին: Բավարար է մատնանշել տարիների ընթացքում տարբեր հանցակազմերի վերաբերյալ պալատի նախադեպային որոշումներում արտացոլված իրավական մեկնաբանություններն ու դիրքորոշումները:

Դրանք են՝ սպանության որակյալ հատկանիշների, սպանության փորձը դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս հասցնելու և սպանության սպառնալիքից սահմանազատելու, ծեծի, խարդախության, վաշխառության, ավագակության, կողոպուտի, կաշառքի, խուլիգանության, մի շարք զինվորական հանցագործությունների և այլ հանցակազմերի մեկնաբանությունների վերաբերյալ ձեզ հայտնի որոշումները:

Այսպես, 2012 թվականից ի վեր զգալիորեն նվազել են խուլիգանության, խարդախության, վաշխառության, ծեծի

վերաբերյալ դեպքերը:

Քրեական պալատի որոշումներում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո տվյալ հանցատեսակների ճիշտ քրեաիրավական որակումը նպաստել է քրեական քաղաքականության հստակեցմանը, կանխատեսելիությանը և արդարացիության հաստատմանը:

2016 թվականին կայացված որոշումների մի մասը, ինչպես նաև վարույթ ընդունված մի շարք նոր բողոքները նույնպես վերաբերում են հանցագործությունների որակման հարցին: Դրանք վերաբերում են խարդախությունը գույքային վնաս պատճառելուց, խուլիգանությունը սպանության կամ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու սպառնալիքից սահմանազատելու հարցին, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 314-րդ և 325-րդ հոդվածներում նախատեսված «պաշտոնական փաստաթուղթ» հասկացողության ու հատկանիշների մեկնաբանությանը և այլ հանցակազմերի վերլուծությանը:

Քրեական պատիժների մասին

Չնայած վերջին տարիներին նկատվող նվազման միտումներին՝ նշանակվող պատիժների շարքում ազատությունից զրկելու հետ կապված պատժատեսակների կիրառումը շարունակում է գերակշռել:

Ինչպես նշվեց 2015թ. ազատագրված մեղավորների մեկնաբանությանը կազմել է 44.2%, 2016թ. դեկտեմբերի 1-ի դրությամբ՝ 36.1%-ը: (2011 թվականից այդ ցուցանիշը 68%-ից էապես նվազել է): Սակայն իրավիճակը համահունչ չէ Եվրոպայի խարդախության և սպանության պրակտիկային (Խորհրդային Հայաստանում ազատագրված մեղավորների կազմում էր 30-35%):

Առկա պրակտիկան կարելի է բացատրել ինչպես օբյեկտիվ, այնպես էլ սուբյեկտիվ գործոններով: Այդ հարցն առանձին ուսումնասիրության կարիք ունի:

Հարկ է նշել, որ պատժի նշանակման հետ կապված առկա օրենսդրական կարգավորումները հստակ չեն:

Համառոտ անդրադառնանք ՀՀ քրեական օրենսգրքի 64-րդ և 70-րդ հոդվածների կիրառման առանձնահատկություններին:

Առաջանում են հետևյալ հարցերը. ո՞ր դեպքում պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանքները հիմք են հանդիսանում նշանակել՝

ա) տվյալ հոդվածի սանկցիայում նախատեսված նվազագույն պատիժը,

բ) նվազագույն պատժից ավելի ցածր պատիժ,

գ) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի կիրառմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը:

Առաջանում են նաև հետևյալ հարցերը. ինչպես պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանքները մի դեպքում գնահատել որպես բացառիկ և կիրառել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 64-րդ հոդվածը, այլ դեպքում՝ որպես սովորական հանգամանքներ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածը կիրառելու առումով: Նշված հարցերի պատասխանն ավելի է բարդանում, երբ առկա է ամբաստանյալի պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանքներ:

Գատական պրակտիկայում պատժի ինստիտուտի առնչությամբ տեղ գտած վիճահարույց հարցադրումները կարելի է շարունակել: Քրեական պալատի կայացրած որոշումներից 60-ից ավելը վերաբերվում են պատիժ նշանակելու հիմնահարցերին, որոնցում իրավական դիրքորոշումներ են տրված, ելնելով կոնկրետ գործի հանգամանքներից և մեղսագրված հանցանքի առանձնահատկություններից և կարևոր նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքներից: Բավարար է հիշեցնել դրանց դրական ազդեցությունը, օրինակ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ և 316-րդ հոդվածներով նշանակվող պատժի վրա (խոսքը վերաբերում է նրան, որ տվյալ հանցագործությունների համար արդարացի պատիժ նշանակելու վերաբերյալ քրեական պալատի նախա-

դեպային որոշումներն էապես նպաստել են դատական սխալների կտրուկ իջեցմանը): Կարծում են, որ պատիժ նշանակելու հարցում օրենքի միատեսակ կիրառության և կանխատեսության ապահովումը միայն նախադեպային որոշումների միջոցով հնարավոր չէ: Քրեական օրենսգրքում անհրաժեշտ են արմատական փոփոխություններ: Այս հարցերի առնչությամբ կա տարբեր երկրների օրենսդրական և կիրառական դրական փորձը:

ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքի նախագծում այդպիսի փորձ արվել է, սակայն առաջարկվող լուծումները թերի են (ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքի նախագծի վերաբերյալ դիտողություններն ու առաջարկությունները քրեական պալատը դեռևս 2014թ. ուղարկել է ԵՊՀ-ում գործող աշխատանքային խմբին):

Հատուկ ուշադրության է արժանի մտնում *եյքով ավտոտրանսպորտային գործերով պատժողական քաղաքականությունը*: Չնայած քրեական պալատը մի շարք որոշումների շրջանակներում ձևավորել է հստակ դիրքորոշում պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու անթույլատրելիության վերաբերյալ, այնուամենայնիվ դատարաններն առանձին գործերով անտեսում են այդ չափորոշիչները և առանց բավարար հիմքերի կիրառում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածը:

Ավտոպատահարների աճը բերում է քրեական գործերի և բնականաբար վերաբնիչ և վճռաբեկ բողոքների քանակի ավելացմանը: Այսպես, եթե 2015 թվականին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով բերվել է 28 վճռաբեկ բողոք, ապա 2016 թվականին 11 ամսվա կտրվածքով՝ 50 բողոք:

Կրկին հիշեցվում է, որ տվյալ հոդվածով պատիժ նշանակելիս (պատժաչափը սահմանելիս կամ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի կիրառման հարցը քննարկելիս) անհրաժեշտ է դեկավարվել պալատի որոշումներում արտահայտած

դիրքորոշումներով:

Դրա հետ մեկտեղ գտնում են, որ տրանսպորտային հանցագործությունների դեմ արդյունավետ քրեական քաղաքականություն վարելու և տվյալ հանցատեսակները կանխարգելելու նպատակով անհրաժեշտ են մի շարք օրենսդրական լրացումներ և փոփոխություններ:

Առաջարկվում է.

ա. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածում որպես ծանրացնող հատկանիշ նախատեսել «Նույն արարքը, որը կատարվել է հարբած վիճակում», նախատեսելով համապատասխան պատիժ,

բ. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածում պատասխանատվությունը տարանջատել, այն է՝ ելնելով կանոնների խախտման նկատմամբ հանցավորի սուբյեկտիվ վերաբերմունքից, առանձին պատասխանատվություն սահմանել տվյալ կանոնները դիտավորությամբ և անգոչությամբ խախտելու համար,

գ. արարքը հարբած վիճակում, ինչպես նաև կանոնները դիտավորությամբ խախտելու դեպքում ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքում փոփոխություններ կատարել, որպեսզի նշված երկու դեպքում դատապարտյալները պատիժը կրեն ոչ թե բաց ուղղիչ հիմնարկում, այլ կիսաբաց ուղղիչ հիմնարկում (որտեղ պատիժ են կրում՝ դիտավորյալ ոչ մեծ, միջին ծանրության կամ ծանր հանցագործության համար առաջին անգամ որոշակի ժամկետով ազատազրկման դատապարտվելու դեպքում):

Հատուկ ուշադրության է արժանի արդարացի պատժի հարցն այն դեպքերում, երբ հանցագործության հետևանքով պատճառված գույքային վնասը վերականգնված չէ: Պատիժ նշանակելու պրակտիկան, օրինակ սեփականության դեմ ուղղված մի շարք հանցագործությունների դեպքում (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 176-րդ, 177-րդ, 178-րդ, 179-րդ և այլն) հակասական է, կանխատեսելի չէ: Այսպես, հանցագործությամբ պատճառված գույքային վնասը հա-

տուցված չլինելու պայմաններում, դատավորների մի մասը կիրառում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածը, մյուս մասը՝ ոչ: Վնասը հատուցված լինելու դեպքում պատժողական պրակտիկան հակասական է:

Քրեական պալատի քաղաքականությունն այս հարցի առնչությամբ ընդհանուր առմամբ հետևյալն է լինելու: Եթե պատճառված էական, զգալի չափի վնասը հատուցված չէ, ապա ամբաստանյալի անձը դրական բնութագրող տվյալները, այդ թվում՝ պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանքները պատիժ նշանակելիս կարող են հաշվի առնվել հոդվածի սանկցիայի շրջանակներում, օրինակ՝ նվազագույն պատիժը նշանակելիս: Այլ խոսքով՝ չհատուցած վնասի պարագայում պատիժը մեղմացնող հանգամանքների առկայությունը (մեղքը ընդունելը, անկեղծորեն զոջալը, տարիքը և այլն) դեռևս հիմք չեն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածը կիրառելու համար: Արդարության սկզբունքը և սոցիալական արդարության վերականգնումը պետք է մեկնաբանել ոչ միայն հանցանք կատարած անձի իրավունքների, այլ նաև տուժած անձանց, իսկ առանձին դեպքերում նաև հասարակության ու պետության շահերի տեսանկյունից: Պատահական չէ, որ քրեական պալատը իր որոշումներում սոցիալական արդարության սկզբունքի էությունը բացահայտել է «անձ-հասարակություն-պետություն» համատեքստում:

Չհատուցված վնասի դեպքում նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը կոնկրետ գործերով չպետք է խաթարի նաև մասնավոր և հանրային շահերի ողջամիտ հավասարակշռությունը:

Բերենք օրինակ մի գործով (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 179-րդ հոդվածի 3-րդ մաս, 205-րդ հոդվածի 2-րդ մաս), պետությանը հասցված վնասի չափը կազմել է 53 միլիոն դրամ, առաջին ատյանի դատարանը կիրառել է ՀՀ քրեական

օրենսգրքի 70-րդ հոդվածը, Վերաքննիչ դատարանը որոշումը թողել է անփոփոխ: Վնասը վերականգնված չէ, ամբաստանյալը 63 տարեկան է, վատառողջ (գործով չի պարզվել՝ արդյոք ունեցած հիվանդությունը նախատեսված է Կառավարության կողմից հաստատված ծանր հիվանդությունների ցանկում):

Չհատուցված գույքային վնասի դեպքում համաչափ պատժի, ինչպես նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի կիրառման հարցը դժվարություններ է առաջացնում նաև այլ հանցագործությունների դեպքում (կյանքի և առողջության դեմ, խուլիգանություն, հատուկ կանոններ խախտելը և այլն):

Օրինակ՝ անձը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 1-ին մասով, դատապարտվել է ազատազրկման 6 ամիս ժամկետով, տուժողի առողջությանն անգուշությամբ ծանր վնաս պատճառելու համար: Տուժողը ներկայացրել է շուրջ 1 միլիոն 500 հազար դրամի չափով քաղ. հայցի պահանջ (դատարանը բավարարել է 800.000 դրամի չափով): Ամբաստանյալը վնասը վերականգնել է ընդամենը 60000 դրամի չափով: Այդ պայմաններում Վերաքննիչ դատարանը 6 ամիս ազատազրկումը փոխարինել է տուգանքով: Տուժողը բերել է վճռաբեկ բողոք՝ պատճառաբանելով, որ չհատուցված վնասի պայմաններում տուգանքի ձևով նշանակված պատիժը արդարացի չէ: Նշված և այլ գործերով 2017թ. քրեական պալատը վճռաբեկ բողոքների արդյունքում կայացնելու է համապատասխան որոշումներ:

Մտահոգիչ է նաև զինծառայողների նկատմամբ նշանակվող պատժի հարցը և պատժողական քաղաքականությունը:

Այսպես, «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ ու լրացումներ կատարելու մասին» ՀՕ-34-Ն 21.05.2013թ. ՀՀ օրենքով՝ բռնությամբ զուգորդված հանցագործությունների համար ազատազրկման ձևով նախատեսված պատժաչափերը խստացվեցին և արդյունքում

առողջությանը թեթև վնաս պատճառելու համար սահմանվել է ազատազրկում՝ չորսից ութ տարի ժամկետով: Ստացվում է, որ դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու համար (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդված 1-ին մաս) հանցավորն ավելի մեղմ է պատժվում (երեքից յոթ տարի ժամկետով), ինչն արդարացի չէ: Այդ փոփոխությունները որևէ դրական արդյունքի չեն բերել: Գտնում են, որ գործող զինվորական հանցակազմերը և զինծառայողների նկատմամբ նշանակվող պատժի համակարգը ենթակա է արմատական փոփոխությունների: Հարկ է նկատել, որ տվյալ հիմնահարցը ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքի նախագծում կարգավորվում է թերի, ուստի քրեական պալատը շահագրգիռ մարմինների հետ մեկտեղ պատրաստական է նախաձեռնել օրենքում համակարգային փոփոխությունների գործընթաց:

Լրացուցիչ պատիժի մասով

Հանրահայտ է, որ ինչպես հիմնական, այնպես էլ լրացուցիչ պատիժ նշանակելիս դատարանը պարտավոր է ղեկավարվել պատիժ նշանակելու սկզբունքներով և պատժի նպատակներով: Օրենքով նախատեսված լրացուցիչ պատիժ չկիրառելը, հատկապես այն դեպքերում, երբ նշանակված հիմնական պատիժը կապված չէ ազատազրկման հետ կամ պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվել, դատարանները պետք է պատճառաբանեն ծանրակշիռ ու համոզիչ փաստարկներով, այլապես պատժի նպատակների իրացվելիության տեսանկյունից հանցանք կատարած անձինք գտնվելու են արտոնյալ պայմաններում:

Լրացուցիչ պատժի հիմնահարցին քրեական պալատն անդրադարձել է մի շարք գործերով կայացված որոշումներում (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 130-րդ, 230-րդ հոդվածներ):

Հաջորդ հիմնահարցը վերաբերում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 76-րդ հոդվածում ամրագրված *պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու*

ինստիտուտին, որի վերաբերյալ դատական պրակտիկան, մեղմ ասած, գտնվում է ոչ բավարար վիճակում (պատճառները տարբեր են, ինչպես օրենսդրության անկատարությունն է, այնպես էլ սուբյեկտիվ ընկալումները և դատական պրակտիկայում այդ նորմի կիրառության վերաբերյալ պայմանների և հատուկ ընթացակարգերի բացակայությունն է):

2015թ. ընթացքում ՀՀ դատարաններում ստացվել է պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու վերաբերյալ 220 միջնորդություն, որից 191-ը բավարարվել է, 28-ը՝ մերժվել, 1-ը թողնվել է առանց քննության:

Բավարարված 191 միջնորդություններից 4-ով՝ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը բեկանել է առաջին ատյանի դատարանի որոշումը և միջնորդությունները մերժել:

Մերժված 28 միջնորդություններից 2-ով՝ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը բեկանել է առաջին ատյանի դատարանի որոշումը և միջնորդությունները բավարարել:

01.01.2016թ. մինչև 21.11.2016թ. ՀՀ դատարաններում ստացվել է պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու վերաբերյալ 151 միջնորդություն, որից 106-ը բավարարվել է, 40-ը՝ մերժվել, 1-ը թողնվել է առանց քննության, 4-ը գտնվում է անավարտ վիճակում:

Բավարարված 106 միջնորդություններից 5-ը՝ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանում անավարտ է, 14-ով՝ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը բեկանել է առաջին ատյանի դատարանի որոշումը և միջնորդությունները մերժել, որից 9-ը ՀՀ վճռաբեկ դատարանում անավարտ է: (3-ով պալատը բեկանել է Վերաքննիչ դատարանի որոշումները, ուժ տալով առաջին ատյանի դատարանների որոշումներին):

Հաշվի առնելով տվյալ հարցի հնչեղությունը, կարևորությունը, ընթացող իրավական բարեփոխումները, տվյալ

հոդվածի կիրառման վերաբերյալ իրավական որոշակիության բացակայությունը՝ քրեական պալատը 2016թ. նոյեմբերի 1-ի դատական նիստում կայացրել է նախադեպային որոշումներ, որոնցում սահմանվել են հստակ չափանիշներ, որոնք էապես կնպաստեն ոչ միայն կայուն դատական պրակտիկայի զարգացմանը, այլ նաև կարող են հիմք հանդիսանալ գործող օրենսդրությունը կատարելագործելու համար:

5. Դատավորների անկախության և պատասխանատվության մասին

Դատավորների անկախության հիմնահարցը պետք է դիտարկել երկու տեսանկյունից՝

ա) դատավորների անկախությունը դատական համակարգի ներսում (ներքին անկախություն) և

բ) դատավորների անկախությունը կողմնակի միջամտություններից (անկախություն արտաքին միջավայրից):

Առաջինի հետ կապված պետք է արձանագրենք, որ առաջին ատյանի դատարանների և վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավորներն արդարադատություն իրականացնելիս որևէ կախվածություն քրեական պալատից չունեն, գործում են ինքնուրույն և կրում են անձնական պատասխանատվություն:

Դատավորները պարտավոր են դեկլարավել ՀՀ Սահմանադրությամբ, օրենքներով և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 8-րդ հոդվածի 4-րդ մասում սահմանված՝ Վճռաբեկ դատարանի և Եվրոպական դատարանի որոշումների հիմնավորումներով:

Միևնույն ժամանակ, դատական համակարգի բնականոն գործունեությունն ապահովելու անհրաժեշտությունից ելնելով, այն գործերով, որոնք մեծ հասարակական հնչեղություն ունեն կամ այն գործերով, որոնցով առկա են բարդ և վիճահարույց իրավական հարցեր, որոնց ճիշտ լուծումը կարող է էական նշանակություն ունենալ քրեական քաղաքականության և դատական պրակտիկայի

տեսանկյունից, պալատի դատավորները պատրաստակամ են կազմակերպել համատեղ քննարկում և այլն: Սակայն խոսքը վերաբերում է ոչ թե կոնկրետ գործով, օրինակ՝ քրեական օրենսգրքի 64-րդ, 70-րդ հոդվածները կիրառելու կամ արդարացման ակտ կայացնելու հիմքերի առկայության կամ բացակայության և այլ մասնավոր հարցերի քննարկմանը, այլ համընդհանուր, պրոբլեմատիկ, իսկ երբեմն օրենսդրական բնույթի իրավական հարցերին:

Բոլոր դեպքերում յուրաքանչյուր գործով վերջնական դատական ակտ կայացնում է դատավորը և պատասխանատու է իր որոշման համար:

Անդրադառնալով դատավորների անհատական պատասխանատվության հարցին, հարկ են համարում հիշեցնել, որ դատական ակտի որակի, արդարադատություն իրականացնելիս դատավորի պատշաճ վարքագծի, գործերը ողջամիտ ժամկետում քննելու և դատական ակտերը օրենքով սահմանված ժամկետում կողմերին ուղարկելու, կոռուպցիոն ռիսկերից զերծ մնալու պարտականությունը դրված է գործը քննող դատավորի վրա:

Ավարտելով խոսքս՝ հարկ են համարում նշել, որ դատական համակարգի նվաճումների և հատկապես օրենքի միատեսակ ընկալման և կիրառության ապահովման հարցում մեծ է նաև քրեական պալատի տարիների ընթացքում ձևավորված նախադեպային իրավունքի դերակատարությունը:

Այսօր դժվար է գտնել որևէ վերաքննիչ կամ վճռաբեկ բողոք, ինչու չէ նաև դատական ակտ, որի հիմնավորումները հիմնված չլինեն պալատի այս կամ այն իրավական դիրքորոշման վրա: Հատկանշական է, որ նախադեպային բնույթի որոշումները դարձել են նաև ուսանողների, մագիստրոսների, ասպիրանտների, գիտական և այլ կազմակերպությունների քննարկումների առարկա: Չկա մի գի-

տագործնական վերլուծություն, որը նվիրված լինի նյութական և դատավարական իրավունքի հիմնահարցերին, այդ թվում՝ մի առենախոսություն, որում օգտագործված չլինի պալատի որոշումները: Կասկածից վեր է, որ այսուհետ ևս պալատի որոշումները հսկայական և կանխորոշիչ ազդեցություն կունենան ոչ միայն դատական պրակտիկայի, օրենսդրության զարգացման, այլև ողջ քրեական արդարադատության գործընթացների վրա:

Հարկ են համարում ընդգծել, որ քրեական պալատը աստիճանաբար դառնալու է քրեական և քրեադատավարական քաղաքականության զարգացման միտումների վրա ազդող գլխավոր դերակատարը, քանի որ իրավունքի տեսության և դատական պրակտիկայի զարգացման միտումները, հեռանկարներն ու առաջնահերթությունները վերջին հաշվով ուրվագծվում են քրեական պալատում, որտեղ կոնկրետ գործով արդարադատություն իրականացնելու միջոցով ավարտվում է արդարադատությունը:

Ուստի ակնկալում ենք Չեզանից արդարադատություն իրականացնելիս դրանորել սկզբունքայնություն, անկողմնակալություն և պրոֆեսիոնալիզմ՝ հիշելով, որ բոլորս օրենքով վերապահված իրավասությունների շրջանակներում պարտավոր ենք կայացնել օրինական, հիմնավորված, պատճառաբանված և արդարացի դատական ակտեր:

Շնորհակալություն ուշադրության համար:

Հ.Գ. Շուրջ երկու ժամ տևած ժողովի ընթացքում քրեական գործեր քննող դատավորները բարձրաձայնել և քննարկել են դատական պրակտիկային առնչվող բազմաթիվ հարցեր, միաժամանակ ընդգծելով, որ նման հանդիպումները կարևոր և օգտակար են:

Սահմանադրական իրավունք

Հրայր ԹՈՎՍԱՍՅԱՆ

ՀՀ ԱԺ աշխատակազմի ղեկավար - գլխավոր քարտուղար,
իրավագիտության թեկնածու, դոցենտ,
ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի դոկտորանտ

ՖՐԱՆՍԻԱՅԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ

ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ, ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՀԻՍՔԵՐԸ

Ժամանակակից Ֆրանսիայի կառավարման համակարգի ձևավորման նախապատմությունը, պատճառները: Ֆրանսիայի «կառավարման համակարգի» ուսումնասիրությունն ըստ էության բավարար է, որպեսզի պատկերացում կազմվի ոչ միայն Ֆրանսիայում երբևէ գործած կառավարման համակարգերի վերաբերյալ, այլև ընդհանրապես քաղաքագիտությանը հայտնի գրեթե բոլոր կառավարման համակարգերի վերաբերյալ: Ֆրանսիան իր պատմության ընթացքում եղել է կառավարման համակարգերի յուրօրինակ փորձադաշտ: Այստեղ ներդրվել են կառավարման ամենատարբեր համակարգեր, իսկ վերջին 60-70 տարվա ընթացքում Ֆրանսիան դարձել է կիսանախագահական համակարգի տարատեսակությունների փորձարկման տարածք:

Ֆրանսիան առանձնահատուկ է այն առումով, որ կառավարման համակարգերն այս երկրում ընտրվել են ոչ թե այլ երկրների փորձի ուսումնասիրության և սեփական պետության առանձնահատկությունների հաշվառմամբ, այլ շատ հաճախ պայմանավորված են եղել պատմականորեն առաջացած կոնկրետ իրավիճակներով: Ֆրանսիան վերջին երկու դարերի ընթացքում ունեցել է դուալիստական միապետություններ (Բուրբոններ-

րի միապետությունը և Լուի Ֆիլիպի հուլիսյան միապետությունը), ավտորիտար միապետություններ (Առաջին և Երկրորդ Կայսրություն), սահմանադրական միապետություն (1789-1792թթ.), պառլամենտական հանրապետություններ (I, III, IV հանրապետություններ), իշխանությունների խիստ բաժանման հիման վրա կառուցված հանրապետություն, որը մոտ էր ամերիկյան համակարգին (II հանրապետություն), կիսանախագահական հանրապետություն (V հանրապետություն)¹:

Ժ.Պ. Ժակեի հաշվարկներով՝ Ֆրանսիայում հայտնի է սահմանադրական 17 համակարգ²: «Պետական համակարգի այսպիսի անկայունությունը՝ հեղափոխական ժառանգությամբ և ավտորիտար ամբիցիաներով պայմանավորված, պատմական երկմտանքների արդյունք է»³:

Ֆրանսիայի ժամանակակից կառավարման համակարգի էությունը հասկանալու համար վերջինիս այսօրվա սահմանադրական կարգավորումները կամ սահմանադրական պրակտիկ քաղաքական դրսևորումների ուսումնասիրությունը թերևս բավարար չէ: Անհրաժեշտ է պարզել ինչու, ինչ նպատակով և ինչ պայմաններում ծնվեց այս համակարգը, որը հետագայում դարձավ ամենակայունը Ֆրանսիայի նորագույն պատմու-

ՊԵՆՏԵՄԲԵՐ 2016 12 (210)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Սահմանադրական իրավունք

թյան մեջ:

Ֆրանսիայի երրորդ և չորրորդ հանրապետությունները պառլամենտի դոմինանտ դիրքով կառավարման համակարգեր էին: Այն հանգամանքը, որ III-IV հանրապետությունների սահմանադրություններում չէր հիշատակվում պետության գլուխը, խոսում է այն մասին, որ Հանրապետության նախագահը, սկսած 1780 թվականից, վճռորոշ դեր չի ունեցել պետական կառավարման համակարգում: Այդպես շարունակվեց մինչև 1958 թվականը, երբ ընդունվեց Ֆրանսիայի V Հանրապետության սկիզբն ազդարարող Սահմանադրությունը, որի «գլխավոր հերոսն» արդեն Հանրապետության նախագահն է:

Չորրորդ հանրապետության (1946-1958թթ.) կառավարման համակարգը խորհրդարանական էր, որը Ֆրանսիային չապահովագրեց պարբերաբար առաջացող կառավարական ճգնաժամերից, և դա երկրին տվեց թույլ իշխանություններ: 1958 թվականի մարտին Ֆ. Կայերի կառավարությունը քսաներորդն էր IV հանրապետության ընդամենը տասներկուամյա պատմության ընթացքում: Այս ժամանակահատվածի համար ամիսներով կառավարություն չունենալը կամ ընդամենը մի քանի ամիս գործող կառավարությունները սովորական երևույթներ էին: Պառլամենտում կայուն մեծամասնության, հետևաբար կայուն կառավարություն ձևավորելու հնարավորությունները IV հանրապետությունը սպառել էր: Բնականաբար, մեծացել էր դժգոհությունը իշխանություններից, և անհրաժեշտ էին քայլեր՝ ավելի կազմակերպված իշխանություն ունենալու համար: Ունենալով սահմանադրական փոփոխու-

թյուններ իրականացնելու մանրատ և ժողովրդի աջակցություն՝ Դը Գոլը ձեռնամուխ եղավ ուժեղ և կայուն իշխանական համակարգ երաշխավորող Սահմանադրության նախագծի պատրաստմանը: Ինչպես նշում է Լ.Մ. Էնտինը, զենեքալը՝ որպես նախագահական հզոր իշխանության կողմնակից, կարող էր սահմանել նախագահական կառավարման ձևը⁴: Սակայն Դը Գոլը բացարձակ ազատություն չունեի սահմանադրության տեքստի մշակման հարցում, վերջինս կաշկանդված էր 1958 թվականի հունիսի 3-ին ընդունված օրենքով, որն ամրագրել էր այն հիմնարար 5 սկզբունքները, որոնցից ապագա Սահմանադրությունը չէր կարող շեղվել: Այդ սկզբունքներն էին՝

1. համընդհանուր ընտրական իրավունք, որի հիման վրա կազմավորվում են գործադիր և օրենսդիր իշխանությունները,
2. գործադիր և օրենսդիր իշխանությունների բաժանում,
3. կառավարության պատասխանատվությունը պառլամենտի առաջ,
4. դատական իշխանության անկախություն,
5. Ֆրանսիայի և իրենից կախված երկրների միջև նոր հարաբերությունների ստեղծում⁵:

Դը Գոլը կաշկանդված էր ոչ միայն վերը նշված օրենքով, այլև այն հանգամանքով, որ սահմանադրական փոփոխությունները նախապատրաստող կոմիտեի անդամների 2/3-ը պառլամենտի ներկայացուցիչներ էին:

Սահմանադրության նախագիծն ընդունվեց 1958 թվականի հոկտեմբերի 28-ի հանրաքվեով: Այդ նախադեպը Ֆրանսիայի պատմության մեջ

Սահմանադրական իրավունք

նորույթ էր, քանի որ նախորդ բոլոր սահմանադրություններն ընդունվել էին պառլամենտի կողմից:

1958 թվականի ֆրանսիական Սահմանադրության հիմնական գծերը: Ինչպես արդեն նշեցինք, Գը Գոլն ազատ չէր իր ցանկացած Սահմանադրությունը մշակելու հարցում: Պառլամենտի առջև կառավարության պատասխանատվությունը սահմանող դրույթը պետք է իր ամրագրումն ստանար: Սա այն գլխավոր փոխզույմն էր, առանց որի պառլամենտը չէր համաձայնի սահմանադրական փոփոխություններին: Այս ինստիտուտի առկայությունն արդեն իսկ անհամատեղելի էր մաքուր նախագահական կառավարման համակարգ սահմանելու հետ և խորթ էր նախագահական կառավարման համակարգին: Այդ պայմաններում Գը Գոլը փորձեց գտնել այդ ժամանակահատվածում թեպետ ոչ այնքան անհայտ, սակայն նաև լայն տարածում չունեցող սահմանադրաիրավական այնպիսի կարգավորումներ, որոնց գերնպատակը գործադիր իշխանության ուժեղացումն էր, կառավարությունների կայունությունը և պառլամենտի դերի նվազեցումը: Նշենք, որ Գը Գոլին հաջողվեց հասնել իր այդ նպատակին միզուցե և ոչ անմիջապես, սակայն 1962 թվականի սահմանադրական փոփոխություններով, որոնցով ամրագրվեց Հանրապետության նախագահի ուղղակի ընտրության սկզբունքը: Ըստ Ա.Ն. Մեդուշևսկու՝ այս Սահմանադրության մեջ ներառվեց նոր սկզբունք՝ վերջ դնել «անօգնականությանը»՝ իշխանության վակուումին և կուսակցական ռեժիմներին, մասնավորապես՝ հետևել «դեմոկրատիայի հիմքե-

րին», ստեղծել և ամրապնդել քաղաքական կայունությունն ապահովող ինստիտուտներ⁶:

Ֆրանսիայի հինգերորդ հանրապետությունը հիմնվում է նախագահի և պառլամենտի իշխանությունների հավասարակշռման գաղափարի վրա: Վերջինս արտահայտվում է նրանով, որ նախագահը և պառլամենտը մրցակցում են կառավարության ձևավորման հարցում, և որ նախագահը նշանակում է կառավարության անդամներին, որոնք, սակայն, ունեն խորհրդարանի վստահության կարիք⁷:

1958 թվականի Ֆրանսիայի Սահմանադրության գլխավոր առանձնահատկությունն է համարվում գործադիր իշխանության դուալիզմը: Գը Գոլը ձգտում էր խուսափել իշխանության նախորդ համակարգերի թերություններից և ստեղծեց այնպիսի հանրապետություն, որը նման չէր մյուսներին:

Պետական մարմինների համակարգում նախագահն առանցքային դերակատարություն ստացավ: Վերջինիս լիազորությունները երբեք չեն զրոյացվում, քանի որ անկախ պառլամենտում քաղաքական ուժերի հարաբերակցությունից, նա պահպանում է ինքնուրույն լիազորություններ պաշտպանության և արտաքին քաղաքականության ոլորտներում: Նախագահը, սակայն, միաժամանակ բացարձակ անկախություն չստացավ և շատ հարցերում կաշկանդված էր պառլամենտական մեծամասնությամբ: Կրկնաստորագրման ինստիտուտի առկայությունը՝ հակադիր քաղաքական մեծամասնություն ունեցող պառլամենտի և կառավարության պարագայում, ստիպում է նախագահին հաշվի նստել վերջիննե-

րիս հետ:

Նախագահին տրվեց Ազգային ժողովն արձակելու լիազորություն, որը լրջագույն գործիք էր հակադիր պառլամենտական մեծամասնության հետ իր հաշիվները պարզելու համար:

1958թ. Սահմանադրությունը⁸ պայմանավորեց ոչ թե իշխանության նոր ինստիտուցիոնալ դիզայն, այլ ստեղծեց իշխանության նոր ինստիտուցիոնալ ճարտարապետություն կամ ճարտարապետության նոր ուղղություն, որում միմյանց հետ զուգորդված էին պառլամենտական և նախագահական ճարտարապետության այնպիսի դրվագներ, որտեղ պահպանված էին պառլամենտարիզմի տարրերը, բայց և իշխանությունը դարձավ ավելի կայուն և ուժեղ: Իշխանության նոր ինստիտուցիոնալ ճարտարապետությունը որոշ ժամանակ անց անվանվեց «կիսանախագահական հանրապետություն»: Ըստ Ռ. Էլջիի՝ հինգերորդ Հանրապետության քաղաքական համակարգը հանդիսանում է «նախագահացված», բայց ոչ նախագահական համակարգ: Հավանականություն կա, որ նախագահը միանձնյա առաջնորդություն կվայելի գործադիր իշխանությունում⁹:

1962 և 2000 թվականի սահմանադրական փոփոխությունները: 1958 թվականին Սահմանադրությանը Հանրապետության նախագահն ընտրվում էր պառլամենտի անդամներից և ինքնակառավարման տեղական մարմինների ներկայացուցիչներից կազմված ընտրողների հատուկ կոլեգիայի կողմից: Այս ճանապարհով ընտրվեց Գր Գոլը 1958 թվականին, սակայն նման ընթացա-

կարգը Գր Գոլին չէր գոհացնում, նա չունեւր այն լեգիտիմության աստիճանը, ինչ պառլամենտը, նա չէր կարող հավասարը հավասարի պես խոսել պառլամենտի հետ: Նա հասկանում էր, որ պառլամենտարիզմի արմատները խորն են Ֆրանսիայում և վախենում էր, որ կառավարման համակարգը կարող էր գործել հենց այդ համակարգի գերիշխող տարրերով: Այդ ամենից խուսափելու համար Գր Գոլը համարում էր, որ անհրաժեշտ է Հանրապետության նախագահի ընտրության այնպիսի կարգ, որը կարող էր էապես ուժեղացնել իր լեգիտիմությունը: Ուղղակի ընտրությունների համակարգը նախաձեռնվեց 1962 թվականին Գր Գոլի կողմից և ընդունվեց հանրաքվեով:

2000 թվականի Սահմանադրությունը Հանրապետության նախագահի առնչությամբ ենթարկվեց ևս մեկ փոփոխության՝ նախագահի լիազորությունների ժամանակահատվածի կրճատումը յոթից հինգ տարի:

Ի սկզբանե այս փոփոխությունը մտածված էր արվել: Գր Գոլը և նրա հետևորդները հիմնվում էին այն փաստի վրա, որ յոթամյա մանդատի գոյության դեպքում կա որոշակի տրամաբանություն: Նախագահական ժամկետը պետք է պառլամենտականից երկար լինի (Ազգային ժողովն ընտրվում է 5 տարով): Նրանք ներկայացնում էին հետևյալ փաստարկները. նախագահը դատավոր է՝ պետության շարունակականության երաշխավորը, դրա խնդիրների պաշտպան, ուստի նրա լիազորությունների ժամանակաշրջանը չպետք է կապված լինի Ազգային ժողովի լիազորությունների ժամկետի հետ:

Նախագահի և պառլամենտի

Սահմանադրական իրավունք

լիազորությունների համաչափ ժամկետի դեպքում նախագահը կվերածվեր պառլամենտական մեծամասնության ղեկավարի, իսկ վարչապետը՝ ենթարկվողի, ինչը կհանգեցներ ինստիտուցիոնալ հավասարակշռության խախտման: Ինչպես ասել է Ժ. Շիրակը. «Նախագահին ժամանակ է պետք, որպեսզի նա «որոշակի չափով տեսնի և հետևություններ անի աշխարհում կատարվող էվոլյուցիաների շուրջ, մշակի ու իրագործի ազգային քաղաքականությունը»¹⁰:

Նախագահի կառավարման ժամկետի մինչև 5 տարի կրճատման կողմնակիցները կարծում էին, որ Ազգային ժողովի և նախագահի միաժամանակ ընտրությունները կօգնեն խուսափել համակեցության բացասական պրակտիկայից, որը հանգեցնում է նախագահի ֆունկցիաների թուլացման, քաղաքական պատասխանատվության լողզման, պետության և կառավարության ղեկավարների վնասակար մրցակցության, ծայրահեղ քաղաքական ուժերի իշխանության գալու ռիսկին:

Նախագահական մանդատի ժամանակահատվածի կրճատման բանավեճը շարունակվում էր մոտ 30 տարի: 1976 թվականին բարեփոխում անելու փորձ կատարեց Ժ. Պոմպիդուն, սակայն չստացավ պառլամենտի աջակցությունը: Ֆ. Միտերանը նույնպես առաջ էր քաշում այդ հարցը, սակայն պրակտիկ իրագործման այն չհասավ: 2000 թվականին նախագահ Ժ. Շիրակը սահմանադրական բարեփոխումներ նախաձեռնեց: Հանրաքվեի մասնակիցների 73%-ը կողմ արտահայտվեց Հանրապետության նախագահի լիազորությունները 7-ից 5 տարի կրճատելու գաղա-

փարին:

Հանրապետության նախագահի լիազորությունները. համակեցություն:

Եթե երրորդ և չորրորդ հանրապետություններում նախագահը տիրապետում էր սիմվոլիկ իշխանության, ըստ Ժ. Շիրակի՝ միայն բացում էր «քրիզանթեմների ցուցահանդեսը», ապա Հինգերորդ Հանրապետության ռեժիմն էվոլյուցիա ապրեց նախագահի կառավարման վառ արտահայտման և նրա մաժորիտար գործունի հզորացման ուղղությամբ: Փոխվեց նախագահի դերը. կուսակցությունների դատավորից նա դարձավ կառավարող կուսակցության և պառլամենտի մեծամասնության առաջնորդ՝ պարզ գերակայելով վարչապետին: Նախագահական իշխանության առավել հզորացումը տեղի է ունենում այն դեպքում, երբ նախագահը և պառլամենտական մեծամասնությունը պատկանում են մեկ կուսակցությանը կամ բլոկին: Այս իրավիճակում վարչապետը դառնում է նախագահի առաջին օգնական և դադարում է ակտիվ դեր կատարել քաղաքականության մեջ: Խորհրդարանական մեծամասնության և Նախագահի նույն կուսակցությանը պատկանելը շատ հեղինակների կողմից բնութագրվում է որպես պետական մեխանիզմը գործի դնելու նախագահական միջոց¹¹:

1958 թվականի Սահմանադրությունը և դրա հետագա փոփոխությունները կարելի է որակել որպես Հանրապետության նախագահի լիազորությունների ուժեղացնող, ամրապնդող: Դա ակնհայտ է դառնում ինչպես նախագահի լիազորությունների պարզ թվարկումից, այնպես էլ պառլամենտի լիազորությունների

Սահմանադրական իրավունք

սահմանափակումներից: Նման սահմանափակումներից կարելի առանձնացնել պառլամենտի կողմից օրենքներ ընդունելու ոլորտների սահմանափակումը: Եթե մինչև Սահմանադրության ընդունումը պառլամենտը կարող էր օրենք ընդունել հասարակական հարաբերությունների ցանկացած ոլորտի վերաբերյալ, ապա Սահմանադրության ընդունումից հետո այդ ոլորտը հստակ սահմանվեց: Մնացած ոլորտներում կանոնակարգումներ կարող են կատարել նախագահը, կառավարությունը և անգամ առանձին նախարարներ: Հանրապետության նախագահը, բացի գործադիր իշխանության ոլորտում ստացած լիազորություններից, ստանձնեց նաև պետական մարմինների բնականոն գործունեությունն ապահովողի դերակատարություն:

Հինգերորդ Հանրապետության ժամանակաշրջանում՝ 1959 թվականից մինչև 1986 թվականը, նույն քաղաքական ուժը հաղթանակ էր տանում ինչպես նախագահական, այնպես էլ պառլամենտական ընտրությունների ժամանակ, ինչն ավելի էր ուժեղացնում նախագահի փաստացի լիազորությունները: 1986 թվականին Ֆ. Միտերանի կուսակցությունը պարտություն կրեց Ազգային ժողովի ընտրությունների ժամանակ և ստիպված էր վարչապետ նշանակել Ժ. Շիրակին, որի հետևում կանգնած էր Ազգային ժողովի մեծամասնությունը: Սկսվեց համակեցության առաջին շրջանը, որն ավարտվեց 1988 թվականին: Համակեցության երկրորդ շրջանը 1993-1995 թվականներին էր (նախագահ՝ սոցիալիստ Ֆ. Միտերան և վարչապետ՝ Է. Բալադուր), երրորդը՝ 1997-2002 թվականներին (նախա-

գահ՝ գոլիստ Ժ. Շիրակ և վարչապետ՝ Լ. Ժոսպեն): Այս ժամանակահատվածում էապես սահմանափակված էին նախագահների լիազորությունները՝ կառավարության կազմի վրա ազդելու առումով: Նրանք իրական ազդեցություն ունեին միայն արտաքին գործերի և պաշտպանության նախարարների ընտրության հարցում, ինչը պայմանավորված էր այս ոլորտներում նրանց սահմանադրական ինքնուրույն լիազորություններով: Այն դեպքերում, երբ նախագահը փորձում էր ազդել կառավարության գործունեության վրա, մասնավորապես՝ օգտագործելով իր՝ կառավարության որոշումներն ստորագրելու լիազորությունը, կառավարությունը շրջանցում էր նախագահին՝ այդ ակտերն ընդունելով օրինագծի տեսքով:

Երբ նախագահը, խորհրդարանական մեծամասնությունը պատկանում են միևնույն կուսակցությանը, առաջանում է ուժեղագույն կուսակցական իշխանություն՝ նախագահի գլխավորությամբ (կուսակցական-նախագահական իշխանություն): Այս իրավիճակում վարչապետը լավագույն դեպքում դառնում է նախագահի առաջին տեղակալ, վատագույն դեպքում՝ նրա առաջին օգնական: «Գործադիր իշխանության մեջ նախագահը դոմինանտ դեր ունի: Հենց նա է իր ձեռքում կենտրոնացնում իշխանական լիազորությունների հիմնական մասը», - գրում է Ֆ. Արդանը¹²:

Եթե նախագահի և պառլամենտական մեծամասնության քաղաքական ուղղվածությունները չեն համընկնում, ապա նախագահի լիազորությունները դառնում են սահմանափակ¹³: Նախագահի լիազորություններ

Սահմանադրական իրավունք

ՌԵԿՎԵՆԻՏ 2016 12 (210)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

22

րը որոշակիորեն սահմանափակվում են նաև այն պարագայում, երբ կառավարությունը կռախիցիոն է: Նման պարագայում նախագահը գործնականում կարևորագույն որոշումներ կայացնելուց առաջ նախ՝ պետք է քաղաքական կոնսուլտացիաներ անցկացնի կռախիցիոն գործընկերների հետ, փորձի ստանալ նրանց աջակցությունը, և երկրորդ՝ կռախիցիայում ընդգրկված փոքր կուսակցություններն ուղղակի կամ անուղղակի կերպով կատարում են նաև իրենց կուսակցական հրահանգները՝ փորձելով իրենց կուսակցությունների համար առավելագույն ազդեցություն ապահովել:

Նախագահի լիազորությունների շարքում առանձնահատուկ դեր ունի պառլամենտն արձակելու լիազորությունը: Առանձնահատուկ են նաև Ազգային ժողովն արձակելու մոտիվացիաները, դրանք, որպես կանոն, նախագահները կատարել են ընտրողների ավելի մեծ բանակի աջակցությունն ստանալու ակնկալիքով: Ե՛վ 1962, և՛ 1968, և՛ 1981, և՛ 1988, և՛ 1997 թվականներին պառլամենտն այդ նպատակով է արձակվել:

Ի լրացում սահմանադրական լիազորությունների՝ նախագահն ազատում է վարչապետին, սակայն ըստ Սահմանադրության՝ նա միայն նշանակում է նրան և հսկում կառավարության գործունեությունը, սակայն ըստ Սահմանադրության՝ այն պատասխանատու է միայն պառլամենտի առջև: Նման բան կատարվում է միայն, երբ նախագահն ունի Ազգային ժողովի մեծամասնությունը:

Կառավարության և վարչապետի դերը: Հզոր նախագահի դիտարկումների համատեքստում կարող է կար-

ծիք կազմվել, որ կառավարության դերն աննշան է: Սակայն կառավարությունը կարևոր բաղադրիչ է գործադիր իշխանության համակարգում: Այն ունի իրավաբանական և վարչական բոլոր անհրաժեշտ միջոցները, որպեսզի պատրաստի և կատարի կարևորագույն հարցերով նախագահական որոշումները և կառավարի պետությունը: Սահմանադրության 20-րդ հոդվածի համաձայն՝ կառավարությանն է վերապահված ազգի քաղաքականության իրականացումը, նրա տրամադրության տակ են գտնվում ադմինիստրացիան և զինված ուժերը: Կառավարության լիազորությունների մեջ են մտնում իրավիճակի դրության հայտարարումը, դեկրետների ընդունումը, կառավարական օրինագծերի քննարկումը և այլն: Առանց կառավարության աջակցության նախագահը չի կարող իրեն հարմար քաղաքականություն իրագործել¹⁴:

Կառավարությունը գլխավորում է վարչապետը, որն ըստ Սահմանադրության՝ ղեկավարում է կառավարության գործունեությունը, կրում է ազգային պաշտպանության պատասխանատվությունը, ապահովում է օրենքների կատարումը, իրականացնում է իր կանոնակարգային լիազորությունները և քաղաքական ու զինվորական պաշտոնների նշանակումներ է անում: Սակայն պրակտիկայում նախագահներն այնպիսի լիազորություններ են ամրագրել, ինչպիսիք են՝ արտաքին քաղաքականությունը և պաշտպանությունը (21-րդ հոդված): Ֆ. Արդանը գրում է, որ նախագահներն ամենաշատը մտածում էին այն բանի մասին, որ չդիտարկեն վարչապետին որպես կառավարու-

թյան ղեկավար, այլ փաստացի ինքնուրույն ղեկավարեն կառավարությունը: Համակեցության պայմաններում վարչապետի ազատության աստիճանը բարձրանում է, և նա դառնում է ուժեղ մարմին քաղաքական դաշտում:

Ֆրանսիայի պատմությունը վկայում է, որ վարչապետի քաղաքական դերը յուրօրինակ վահան է նախագահի համար, որն իր վրա պետք է վերցնի սուր քննադատությունը, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ լինի այն անձը, ում հրաժարականով կլիցքաթափվի շիկացած քաղաքական տրամադրությունը: Պրակտիկայում նախագահն է որոշում ազգի քաղաքականությունը, սակայն դրա իրականացման պատասխանատվությունը և դրա ձախողման քաղաքական հետևանքները կրում է կառավարությունը:

Վարչապետի լիազորությունների փաստացի ծավալը պայմանավորված է նաև այն հանգամանքով, որ խոսքը գնում է մեծամասնության, փոքրամասնության կամ տեխնիկական կառավարության մասին: Ըստ հաջորդականության՝ վարչապետի լիազորությունները նվազում են: Միակուսակցական փոքրամասնության կառավարության պարագայում վարչապետի դերը փոքր-ինչ մեծանում է, սակայն մեծանում է նաև կառավարության կախվածության աստիճանը Նախագահից: Տեխնիկական կառավարություններն ամբողջությամբ կազմավորվում են նախագահի հայեցողությամբ, նրանք միշտ ժամանակավոր են, և լինելով առաջին հերթին նախագահի որոշումների կատարողը՝ նրանք չունեն իրենց քաղաքական կշիռը:

Կառավարության պատասխանատվությունը: Ֆրանսիայի հինգերորդ հանրապետության Սահմանադրությունը երաշխավորել է պառլամենտարիզմի կարևորագույն սկզբունքներից մեկը՝ կառավարության քաղաքական պատասխանատվության ինստիտուտը պառլամենտի առջև (20-րդ հոդված): Սակայն Ֆրանսիայի պատմության մեջ կառավարության պատասխանատվությունը պառլամենտի առջև ձևական է եղել, որովհետև կառավարությունն իրական պատասխանատվություն է կրում նախագահի առջև: Ֆրանսիայի Սահմանադրությունը նախագահին չի օժտել կառավարությունն արձակելու վերաբերյալ միանձնյա որոշում ընդունելու իրավասությամբ: Դա պետք է լինի վարչապետի նախաձեռնությամբ կամ խորհրդարանի կողմից անվստահություն հայտնելու միջոցով: Սրանից ելնելով՝ de jure կառավարությունը քաղաքական պատասխանատվություն է կրում միայն խորհրդարանի առջև, այսինքն՝ խորհրդարանի կողմից կառավարությանն անվստահություն հայտնելու դեպքում վերջինս պարտավոր է նախագահին ազատման վերաբերյալ դիմում ներկայացնել, ով, սակայն, կարող է չընդունել կառավարության հրաժարականը և արձակել Ազգային ժողովը:

Կուսակցական-նախագահական ժամանակաշրջանում նախագահը, հենվելով խորհրդարանական մեծամասնության վրա, ըստ էության, միանձնյա կազմավորում է կառավարությունը, և առավել ակնհայտ է կառավարության պատասխանատվությունը նախագահի առջև՝ որպես իրեն ձևավորողի և իր ղեկավարի՝

Սահմանադրական իրավունք

չնայած ինչպես նշվեց, Ֆրանսիայի նախագահին իրավունք չունի ինքնուրույն որոշում ընդունել կառավարության արձակման վերաբերյալ, և քաղաքական ուժերի նման դասավորվածության համաձայն՝ նման իրավունքի բացակայությունը ձևական է:

Ինչպես նշում է Վ.Վ. Մակլակովը, նախագահի առջև կառավարության պատասխանատվությունը սահմանված է սովորույթով և ամփոփված է նրա կողմից գործադիր իշխանության փաստացի ղեկավարման մեջ: Դր Գոլի վարած իշխանության ժամանակաշրջանից ի վեր, երբ նախագահն ու խորհրդարանական մեծամասնությունը պատկանում էին նույն կուսակցությանը, նախագահները միաձայն որոշում էին կառավարության արձակման հարցը: Ընդ որում, եթե նույնիսկ վարչապետը փորձում էր չենթարկվել նախագահին և հրաժարվում էր հրաժարական ներկայացնել, ոչինչ չէր խանգարում նախագահին դիմել իր խորհրդարանական մեծամասնությանը և անվստահություն հայտնել կառավարությանը, որի արդյունքում վարչապետը, Սահմանադրության 50-րդ հոդվածի համաձայն, պարտավոր էր հրաժարական ներկայացնել:

Գրանից ելնելով՝ շատ հեղինակներ նշում են կառավարության երկակի պատասխանատվությունը և խորհրդարանի, և նախագահի առջև¹⁵: Սակայն նրանք սա նշում են որպես ընդհանուր կանոն և խառը կառավարման ձևի հատկանիշ: Խիստ վիճարկելի է այս տեսակետը, և կարելի է պնդել, որ կառավարության երկակի պատասխանատվությունը, եթե նույնիսկ գոյություն ունի, սահմանադրաիրավական կատեգորիա չէ, և գոյություն ունի զուտ որպես քաղաքական պրակտիկա: Ավելին, այն գոյություն ունի միայն կուսակցական-նախագահական իշխանության ժամանակահատվածում: Իշխանությունների համակեցության ժամանակահատվածում նման բան հնարավոր չէ:

Հինգերորդ Հանրապետության ողջ պատմության ընթացքում կառավարությանն անվստահություն է հայտնվել ընդամենը մեկ անգամ՝ 1962 թվականի դեկտեմբերի 5-ին, որից հետո, սակայն, ոչ թե կառավարությունը դադարեցրեց իր գործունեությունը, այլ Ազգային ժողովն արձակվեց:

Հինգերորդ Հանրապետության գոյատևման ընթացքում երեք տասնյակից ավելի կառավարություններ են փոխվել: Բոլոր վարչապետները, բացառությամբ Ժ. Շիրակի՝ 1976թ., Պոմպիդուի՝ 1962 թ., Մորուայի՝ 1984 թ., հրաժարական են ներկայացրել Հանրապետության նախագահի պահանջով¹⁶:

Համակարգի քննադատությունը: Գոյատևման հենց սկզբից Հինգերորդ Հանրապետության սահմանադրական համակարգը խիստ քննադատության ենթարկվեց, ինչն առավելապես ուղղված էր այդ համակարգի ավտորիտար պոտենցիալին: Քննադատներն այդ համակարգն անվանում էին «պրինցիպատ»՝ ըստ կայսերական Հռոմի անալոգիայի, և «կոնսուլատ»՝ ըստ 1779-1804թթ.¹⁷ Ֆրանսիայի: Չնայած քննադատություններին՝ Հինգերորդ Հանրապետությունը դարձավ ֆրանսիական պատմության ամենակայուն ռեժիմներից մեկը: Ինչպես նշում է Ժ.Պ. Ժակեն, չի կարելի չնկատել,

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 12 (210)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

որ «ազգային համերաշխությունը կազմավորվեց համակարգի հիմնական տարրերի շուրջ»¹⁸:

Եզրահանգում: Ամփոփելով պետք է արձանագրել, որ Հանրապետության նախագահի ուղղակի ընտրություններն անհրաժեշտ պայման են, սակայն բավարար չեն, որ համակարգն անվանվի կիսանախագահական: Դրանք որոշիչ դեր չեն ունենում, եթե Սահմանադրությամբ Հանրապետության նախագահը զործադիր իշխանության ոլորտում օժտված չէ իրական, ազդեցիկ, ինքնուրույն լիազորություններով: Եթե նախագահը պառլամենտում մեծամասնություն չունի, և այնտեղ առկա է նաև միատար և կայուն պառլամենտական մեծամասնություն, ապա կառավարման լծակները ոչ թե նախագահի ձեռքում են, այլ խորհրդարանում:

Նման իրավիճակում որպես քաղաքական առաջին դեմք պետք է առավելապես դիտարկել վարչապետին, այլ ոչ թե երկրի նախագահին:

Եթե նախագահական մեծամասնությունը որոշիչ դեր է ունենում խորհրդարանում, ապա նախագահը ղեկավարում է երկուսին էլ: Այս կիսանախագահական համակարգը երկու դեպքում կարող է գոյություն ունենալ, եթե չկա խորհրդարանական մեծամասնություն, կամ եթե նախագահական մեծամասնությունը գերազանցում է խորհրդարանականին: Հարկ է համաձայնել Ա.Ա. Պրեորշաժենսկայայի հետ, ըստ որի՝ Հինգերորդ Հանրապետությունն իրենից ներկայացնում է մաժորիտար և համակեցության փուլերի հերթագայմամբ կիսանախագահական համակարգի աշխատող տարբերակ¹⁹:

1. *Зазнаев О.И.* Полупрезидентская система: политики-правовой анализ. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Казанский государственный университет им. В.И. Ульянова-Ленина», 2006, с. 178.
2. *Жакке Ж.-П.* Конституционное право и политические институты. Учебное пособие. М., Юристь, 2002, с. 214.
3. Նույն տեղում:
4. *Энтин Л. М.* Разделение властей: опыт современных государств. М., Юридическая литература, 1995, с. 104.
5. *Ардан Ф.* Франция: государственная система М., Юрид. лит., 1994, с. 15-16.
6. *Медушевский А.Н.* Теория конституционных циклов. М., Изд-во ГУ ВШЭ, 2005, с. 105.
7. *Баев В.Г.* Гинденбург и Конституция Веймарской Германии: конституционно-правовые коллизии в Германии в 1925-1933гг. // Право и политика. М., 2004, N 6, с.24-28.
8. Конституция Французской Республики // Конституции государств Европы / под общ.

- ред. Л.А.Окунькова. - Т. 3.
9. *Elgie R.* Political Institutions in Contemporary France. Oxford, 2003, p. 9.
10. *Жакке Ж.-П.*, там же, с. 279.
11. *Керимов А.Д.* О своеобразии государственной системы современной Франции // Государство и право. М., 2001, N 1, с. 34.
12. *Ардан Ф.*, там же, с. 34.
13. *Жакке Ж.-П.*, там же, с. 261.
14. *Жакке Ж.-П.*, там же, с. 301.
15. *Керимов А.Д.*, там же, с. 71-74. *Николаев А.* Смешанные варианты разделения властей. Право и жизнь. М., 2001, N3, с. 18-31.
16. *Ардан Ф.*, там же, с. 76.
17. *Стародубский Б.А.* Политические режимы европейских буржуазных стран. Свердловск, 1989, с. 150.
18. Նույն տեղում:
19. *Преображенская А.А.* Политические институты Франции на фоне перемен в общественно-политической жизни // Политические институты на рубеже тысячелетий, XX - XXI вв. Дубна: Феникс+, 2001, с. 326-327.

ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ԲԱՅԻ ՀԱՂԹԱՀԱՐՄԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐԸ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ԵՎ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՄԱՄԲ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՆՈՐՄԻ ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՈՒԺԸ ԿՈՐՅՆԵԼԸ ՀԵՏԱՁԳԵԼՈՒ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մարդու հիմնական իրավունքները և ազատությունները կարող են խախտվել ոչ միայն պետական մարմինների միջամտության՝ իրավական նորմերի խախտման և (կամ) սխալ կիրառման արդյունքում, այլև այն դեպքում, երբ պետությունը չի իրականացրել անձի հիմնական իրավունքները և ազատությունները պաշտպանելու սահմանադրորեն ամրագրված իր պարտականությունը՝ թույլ տալով օրենսդրական բացթողում: Ընդհանուր բնորոշմամբ՝ օրենսդրական բաց առկա է այն դեպքում, երբ համապատասխան իրավահարաբերությունների իրավական կարգավորումներն անբավարար են (անորոշ են, հակասական) կամ երբ այդպիսիք առհասարակ բացակայում են: Օրենսդրական բացերի առկայությունը բնորոշ է ցանկացած իրավական համակարգին: Որոշ դեպքերում օրենսդիր մարմինը չի հասցնում հետևել նոր հասարակական իրավահարաբերությունների զարգացմանը, որոնք պահանջում են իրավական կարգավորում, որոշ դեպքերում օրենսդրական բացթողումները կարող են լինել իրավական տեխնիկայի թերությունների կամ օրենսդրական հակասությունների հետևանք և այլն: Օրենսդրական բացը խոչընդոտում է հասարակական հարաբերությունների զարգացմանը, անձի իրավունքների և ազա-

տությունների իրացմանը¹: Օրենսդրական բացի հաղթահարման գործում մեծ է Սահմանադրական դատարանի որոշումների դերը, որոնց հիման վրա իրականացվում է Սահմանադրության պահանջներին համահունչ իրավական համակարգի մշտական համապատասխանեցման և զարգացման գործընթացը: Սահմանադրական արդարադատության մարմինները հաճախ ուղղակիորեն օրենսդրությամբ օժտված չեն լինում օրենսդրական բացի սահմանադրականության հարցի քննարկման իրավասությամբ²: Այնուամենայնիվ, անկախ նշված իրավասության օրենսդրական ամրագրման առկայությունից՝ օրենսդրական բացի հարցը հաճախ առաջ է գալիս սահմանադրական դատարանի կողմից սահմանադրական վերահսկողության գործառույթի իրականացման ընթացքում,³ և դատարանները ոչ միայն հաստատում են օրենսդրական բացթողման առկայությունը, այլև մշակում և կիրառում են համապատասխան միջոցառումներ (մեխանիզմներ) դրանց հաղթահարման կամ վերացման ուղղությամբ: Այսպես, Սահմանադրական դատարաններն օրենսդրական բացի հաղթահարման համար կարող են իրացնել հետևյալ մեխանիզմները.

- չճանաչել օրենսդրական բաց պա-

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 12 (210)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

րունակող նորմը հակասահմանադրական՝ վեր հանելով դրանում առկա թերությունները, միաժամանակ նաև օրենսդրին և (կամ) իրավակիրառողին մատնացույց անելով այն չափանիշները, որոնք թույլ կտան հաղթահարել ստեղծված իրավիճակը⁴։

- տալ օրենսդրական բացեր պարունակող իրավական նորմի սահմանադրաիրավական մեկնաբանումը՝ նորմի սահմանադրաիրավական իմաստի, բովանդակության բացահայտման միջոցով⁵։

- ճանաչել օրենսդրական բաց պարունակող նորմը հակասահմանադրական՝ այդպիսով պարտավորեցնելով օրենսդիր մարմնին վերացնել օրենսդրական բացը։

Նշված մեխանիզմներից, կարծում ենք, առանձնակի ուշադրության է արժանի մասնավորապես վերջինը, քանի որ օրենսդրական բացի առկայության հիմքով վիճարկվող դրույթը (դրա հետ փոխկապակցված այլ դրույթներ) Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչելն առաջացնում է պարադոքսալ իրավիճակ, քանի որ թեև նշված մեխանիզմն ուղղված է օրենսդրական բացի հաղթահարմանը, սակայն օրենսդրական բացի առկայության հիմքով վիճարկվող դրույթը Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչելը չի կարող ապահովել անձի իրավունքների իրացումը, քանի դեռ օրենսդրությամբ չի լրացվել առկա իրավակարգավորման բացը⁶։ Հետևաբար, Սահմանադրական դատարանի կողմից նորմի հակասահմանադրական ճանաչման հետևանքով ի հայտ եկած օրենսդրական բացի (օրենսդրական բացի նման տեսակի առանձնացումը, կարծում ենք, պայմանական բնույթ է կրում, քանի որ օրենսդրական բացը գոյություն է ունեցել օբյեկտիվ իրականության մեջ նաև նախքան նորմի հակասահմանադրական ճանաչումը) հաղթահարումն իր հերթին ենթադրում է Սահմանադրական դատարանի

կողմից համապատասխան միջոցառումների ձեռնարկում։ «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքով որպես նորմի հակասահմանադրական ճանաչման հետևանքով ի հայտ եկած օրենսդրական բացի հաղթահարման միջոց սահմանված է հակասահմանադրական ճանաչված նորմի ուժը կորցնելու ժամկետը հետաձգելու լիազորությունը։ Ընդ որում, նշված նորմն ընկալվում է որպես Սահմանադրությանը համապատասխանող մինչև Սահմանադրական դատարանի կողմից սահմանված ժամկետի լրանալը⁷ («Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 68-րդ հոդվածի 15-րդ մաս)։ Սահմանադրական դատարանի որոշմամբ իրավական նորմի իրավական ուժը կորցնելը հետաձգելու լիազորության կիրառման դեպքում փաստորեն օրենսդրական բաց է առաջանում, որը պետք է լրացնի հենց ինքը՝ օրենսդիրը։ Կան դեպքեր, երբ օրենսդիրն օպերատիվորեն արձագանքում է Սահմանադրական դատարանի որոշմանը։ Ի կատարումն սահմանադրական դատարանի որոշման, օրենսդիրը նորովի է կարգավորում վիճելի հարաբերությունները, ստեղծում իրավունքի նոր նորմեր։ Բայց հաճախ օրենքի նորմի ստեղծման գործընթացը, օրենսդրական բացի լրացումը ձգձգվում է։ Այս դեպքում, ընդհանուր իրավասության դատարանները հայտնվում են անորոշ կացության մեջ⁸։ Մասնավորապես, իրավական հարց է առաջանում առ այն, թե ինչպես պետք է վարվեն ընդհանուր իրավասության դատարաններն այն դեպքում, երբ գործի քննությունը դեռ ավարտված չէ և գործով վերջնական դատական ակտ չի կայացվել կամ նոր հայցադիմում է ներկայացվել դատարան և անհրաժեշտ է կիրառել այն նորմը, որը թեև Սահմանադրական դատարանի կողմից ճանաչվել է Սահմանադրությանը հակասող, սակայն որի ուժը կորցնելու ժամկետը հետաձգվել է։

ՀՀ սահմանադրական դատարանը, նշված խնդրահարույց իրավիճակի հաշ-

Սահմանադրական իրավունք

ՌԵԿՏՐԱԿՏ 2016 12 (210)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

28

վառմամբ արձանագրել է, որ հակասահմանադրական ճանաչված և տարաժամկետված իրավական նորմերի հետագա կիրառմանը չպետք է մեխանիկական մոտեցում ցուցաբերվի, այլ այն պետք է իրականացվի՝ հաշվի առնելով տարաժամկետման հիմքում ընկած և օրենքով նախատեսված վերոհիշյալ գերակայություններից ու սահմանադրական հիմնարար սկզբունքներից բխող՝ սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումը՝ բացառելով նաև հակասահմանադրական ճանաչված դրույթների վերարտադրությունը ցանկացած իրավական ակտում⁹: Նշված դիրքորոշման գործնական կիրառումը բավականին անորոշ է հատկապես ամբողջական օրենսդրական բացերի դեպքում, այսինքն՝ այն դեպքում, երբ վեճն ըստ էության լուծելու համար բացակայում է համապատասխան օրենսդրական կարգավորումը (ի տարբերություն ամբողջական օրենսդրական բացի՝ մասնակի օրենսդրական բացն առկա է այն դեպքում, երբ վեճն ըստ էության լուծելու համար առկա է օրենսդրական նորմ, սակայն այն հստակ չէ)¹⁰: Նշված դիրքորոշման հիմնավորման նպատակով վերցնենք օրինակ՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումը, որով Սահմանադրական դատարանը՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, այնքանով, որքանով բարոյական վնասը չի դիտում որպես վնասի տարատեսակ և չի ապահովում բարոյական վնասի փոխհատուցման հնարավորություն՝ արգելափակելով անձի՝ դատարանի մատչելիության և արդար դատաբնության իրավունքների արդյունավետ իրացումը, միաժամանակ խոչընդոտելով Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պարտավորությունների բարեխիղճ կատարմանը, ճանաչել է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասին, 16-րդ հոդվածի 4-րդ մասին, 18-րդ հոդվածի 1-ին մասին, 19-րդ հոդվածի 1-ին մասին, 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասին

հակասող և անվավեր՝ միաժամանակ նկատի ունենալով, որ պահանջվում է բարոյական վնասի նյութական փոխհատուցման ինստիտուտի համակարգված օրենսդրական կանոնակարգում, որը, մասնավորապես, կներառի «բարոյական վնաս» հասկացության, այդ ինստիտուտի կիրառման շրջանակների և հիմքերի, բարոյական վնասը հաշվելու հստակ կարգի և այլ հարցերի վերաբերյալ դրույթներ, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իրավական ուժը կորցնելու վերջնաժամկետ է սահմանել 2014թ. հոկտեմբերի 1-ը¹¹: Այսպես, օրինակ, երբ բացակայում է բարոյական վնասի ինստիտուտի օրենսդրական կարգավորումը և բարոյական վնասի հաշվարկման կարգը, դատարանները չեն կարող, թեկուզև առաջնորդվելով Սահմանադրական դատարանի որոշման մեջ բարոյական վնասի վերաբերյալ իրավական դիրքորոշումներով, քննեն և լուծեն բարոյական վնասի հատուցման պահանջով վեճ:

Հետևաբար, կարծում ենք, որ Սահմանադրական դատարանի դիրքորոշումն առ այն, որ տարաժամկետված իրավական նորմերի մասով դատարանները պետք է բացառեն դրանց վերարտադրությունը ցանկացած իրավական ակտում, ինքնին առանց օրենսդրական համապատասխան հիմքերի ամրագրման չի ստեղծում դատարանների առջև ստեղծված իրավական անորոշության հաղթահարման երաշխիքներ: Հիմնվելով ՀՀ սահմանադրական դատարանի դիրքորոշումների, ինչպես նաև միջազգային պրակտիկայի ուսումնասիրության վրա՝ կարող ենք փաստել, որ Սահմանադրական դատարանի կողմից հակասահմանադրական ճանաչված նորմի ուժը կորցնելը հետաձգելու լիազորության իրացումն ինքնին բավարար չէ և հետևաբար իրավական պրակտիկայում հնարավոր իրավական խնդիրների հաղթահարման անհրաժեշտությունից ելնելով անհրաժեշտ է ընդլայնել Սահմանադրական

Սահմանադրական իրավունք

դատարանի լիազորությունների շրջանակը: Այսպես, ՀՀ սահմանադրական դատարանի կողմից անուղակիորեն առաջադրվել են Սահմանադրական դատարանի հետևյալ լիազորությունները՝

- Սահմանադրական դատարանի կողմից հակասահմանադրական նորմ կիրառած կամ անձի սահմանադրական իրավունքը խախտած դատական ակտի վերացումը: Նման մեխանիզմի դեպքում պետությունն ինքն է ապահովում խախտված սահմանադրական իրավունքի վերականգնումը սահմանադրական արդարադատության շրջանակներում՝ կատարելով քաղաքացիների սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության իր պարտավորությունը»¹².

- մինչև օրենսդիր մարմնի կողմից ... հարցի հետագա կանոնակարգումը, այն իրավակարգավորման վերականգնումը, որը գործում էր նախքան հակասահմանադրական ճանաչված նորմի ընդունումը»¹³:

Հարկ է նշել, որ Սահմանադրական դատարանի վերը նշված լիազորությունները հանդիպում են նաև միջազգային պրակտիկայում: Այսպես, Գերմանիայի Ֆեդերալ Սահմանադրական դատարանն ունի ընդհանուր իրավասության դատարանի որոշումը չեղյալ ճանաչելու և գործն այլ դատարան ուղարկելու լիազորություն¹⁴: Ինչ վերաբերում է նախկին իրավակարգավորումը վերականգնելու լիազորությանը, ապա միջազգային պրակտիկայի ուսումնասիրությունից հետևում է, որ նման դեպքերում նախկին իրավակարգավորումը վավեր է դառնում այն պահից, երբ համապատասխան նորմը ճանաչվում է Սահմանադրությունը հակասող: Այդպիսով, նորմերը, որոնք գործում էին նախքան հակասահմանադրական ճանաչված նորմի ընդունումը, վերականգնում են իրենց իրավական ուժը: Նման մոտեցում են որդեգրել օրինակ՝ Պորտուգալիայի, Բուլղարիայի, Լատվիայի և ՌԴ Սահմանադրական

դատարանները¹⁵: Նշված մեթոդի կիրառումը, սակայն կարծում ենք որոշակի առումով իր մեջ պարունակում է հետընթաց քայլ օրենսդրական զարգացման տեսակետից և մասնավորապես՝ հասարակական իրավահարաբերությունների զարգացմանը համընթաց կարգավորման տեսակետից: Բացի այդ, հնարավոր է նաև այնպիսի իրավիճակ, երբ օրենսդրական բացը գոյություն է ունեցել մշտապես և հետևաբար բացակայում է նախկինում գործող իրավակարգավորումը (ինչպես, օրինակ, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ հոդվածով բարոյական վնասի ինստիտուտը կանոնակարգող նորմերի բացակայության դեպքում էր):

Միջազգային պրակտիկայի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս վեր հանել օրենսդրական բացի հաղթահարմանն ուղղված սահմանադրական դատարանների նաև այլ լիազորություններ:

- Սահմանադրական դատարանը պարտավորեցնում է օրենսդիր մարմնին վերացնել օրենսդրական բացը՝ սահմանելով այդ պարտավորության իրականացման ժամկետը: Միաժամանակ, Սահմանադրական դատարանը սահմանում է այն բովանդակությունը, որով պետք է ընդունվի համապատասխան նորմը (Հունգարիա)¹⁶:

- Սահմանադրության անմիջական կիրառումը մինչև օրենսդրի կողմից համապատասխան լրացումների և փոփոխությունների իրականացումը (Սահմանադրության անմիջական կիրառման սկզբունքը ուղղակիորեն ամրագրված է «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՌԴ օրենքի 79-րդ հոդվածում): Սահմանադրության ուղղակի կիրառման անհրաժեշտության մասին մատնացույց անելիս Սահմանադրական դատարանը հաճախ զուգահեռաբար նաև հղում է կատարում Սահմանադրական դատարանի համապատասխան նորմերի մեկնաբանման նպատակով տրված իրավական դիրքորոշումներին, որոնք ըստ էության պետք է կիրառվեն (պարտադիր կիրառ-

Սահմանադրական իրավունք

ման ենթակա նորմի դեր պետք է կատարեն) մինչև օրենսդրական բացի հաղթահարումը, և (կամ) նշվում է մինչև օրենսդրի կողմից համապատասխան կարգավորման ընդունումը համապատասխան օրենսդրական նորմի կիրառման որոշակի կարգ¹⁷:

- Նախքան օրենսդրի կողմից օրենսդրական փոփոխությունների կատարումը հակասահմանադրական ճանաչված նորմերի փոխարեն օրենքի անալոգիայի կիրառումը¹⁸:

- Սահմանադրությանը հակասող նորմերի (որոնք պարունակում են օրենսդրական բաց) ժամանակավոր կիրառումը: Օրենսդրական բաց պարունակող նորմերի կիրառումը սովորաբար սահմանափակվում է որոշակի պայմաններով: Այդպիսի նորմերը կարող են կիրառվել միայն սահմանադրական դատարանի կողմից ձևավորված պրակտիկային համապատասխան: Դատարանը սահմանում է այդպիսի նորմերի կոնցեպտը, այդպիսի նորմերի կիրառման մեթոդը և կարող է սահմանվել¹⁹:

- Սահմանադրական դատարանի որոշումների պաշտոնական հրապարակման հետաձգումը (օրինակ՝ պաշտոնական տեղեկագրում)²⁰: Նշված մեթոդը հանդիսանում է օրենսդրական բացի հաղթահարման ամենապարզ մեթոդներից մեկը²¹:

- Որոշ երկներում (Ադրբեջան, Սլովենիա, Լիտվա) Սահմանադրական դատարանը կարող է պարտադրել ընդհանուր իրավասության և մասնագիտացված դատարաններին կասեցնել գործերի քննությունը և խուսափել հակասահմանադրական նորմի կիրառումից մինչև օրենսդրի կողմից համապատասխան օրենսդրական բացի լրացումը²²: Սահմանադրական դատարանի նշված լիազորության նախատեսմանը զուգահեռ, կարծում ենք, անհրաժեշտ կլինի դատավարության օրենսգրքերով նախատեսել նաև ընդհանուր իրավասության դատարանների և մասնագիտացված դատարանների պարտականությունը կասեցնելու գործերի քննությունը և գերմ մնալու գոյություն ունեցող նորմի կիրառումից նախքան օրենսդրական բացի հաղթահարումը: Այս առումով, կցանկանայինք ընդգծել նշված լիազորության օրենսդրական ամրագրման կարևորությունը, հատկապես ամբողջական օրենսդրական մեթոդների կիրառումը: Դատարանը սահմանում է այդպիսի նորմերի կոնցեպտը, այդպիսի նորմերի կիրառման մեթոդը և կարող է սահմանվել¹⁹:

րանների պարտականությունը կասեցնելու գործերի քննությունը և գերմ մնալու գոյություն ունեցող նորմի կիրառումից նախքան օրենսդրական բացի հաղթահարումը: Այս առումով, կցանկանայինք ընդգծել նշված լիազորության օրենսդրական ամրագրման կարևորությունը, հատկապես ամբողջական օրենսդրական բացի հաղթահարման տեսակետից:

Իրավական գրականության մեջ արտահայտվել է նաև սահմանադրական արդարադատության ոլորտում օրենսդրական բացի հաղթահարման այլ մեթոդների կիրառման հնարավորություն: Այսպես, օրինակ՝ հետաքրքրական է առաջարկն այն մասին, որ Սահմանադրական դատարանն օրենքի նորմի ոչ սահմանադրականության մասին որոշում կայացնելու հետ միաժամանակ, օրենսդրական բացթողում առաջանալու պարագայում, օրենսդիր մարմին ներկայացնի օրենքի նոր նորմի նախագիծ, այսինքն՝ իրականացնի օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքը «ըստ իր վարույթի»: Սակայն, Սահմանադրական դատարանի օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք վերապահելու դեմ առաջ է քաշվում այն ուշադրության արժանի հակափաստարկը, որ օրենքը, որն ընդունվել է Սահմանադրական դատարանի առաջարկով, սպազայում կարող է դառնալ նրա քննարկման առարկա, ինչը կարող է ազդել Սահմանադրական դատարանի օբյեկտիվության վրա²³:

Ամփոփելով, կարծում ենք, որ Սահմանադրական դատարանի որոշումների արդյունքում առաջացած օրենսդրական բացի հաղթահարման ներպետական պրակտիկայում վերը արձանագրված իրավական խնդիրը կարող է էական խոչընդոտ հանդիսանալ խախտված սահմանադրական և/կամ կոնվենցիոն իրավունքների վերականգնման տեսակետից: Վերջինս, իրավական պետության հիմնարար սկզբունքներից էլնելով, պահանջում է խախտման արդյունքում տուժողի համար առաջացած բացասական

հետևանքների վերացում, ինչն իր հերթին պահանջում է հնարավորինս վերականգնել մինչև իրավախախտումը գոյություն ունեցած վիճակը (restitutio in integrum)²⁴: Հետևաբար, կարծում ենք, որ Սահմանադրական դատարանի կողմից հակասահմանադրական ճանաչված նորմի ուժը կորցնելը հետաձգելու լիազորության իրացման դեպքում իրավական պրակտիկայում հնարավոր իրավական խնդիրների հաղթահարման անհրաժեշտությունից ելնելով՝ անհրաժեշտ է ընդլայնել Սահմանադրական դատարանի լիազորությունների շրջանակը: Այս

առումով, հաշվի առնելով, ինչպես իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի ապահովման անհրաժեշտությունը, այնպես էլ անձի դատական պաշտպանության իրավունքի առավելագույն ապահովման անհրաժեշտությունը՝ կարծում ենք օրենսդրոեն կարող են ընդլայնվել Սահմանադրական դատարանի լիազորությունները, ինչն իր հերթին հնարավորություն կտա Սահմանադրական դատարանին յուրաքանչյուր դեպքում հաշվի առնել գործի հանգամանքների առանձնահատկությունները, ինչպես նաև օրենսդրական բացի տեսակը:

1. Որոշ պետություններում (Հայաստան, Ռուսաստան) առանձնացվում են նաև օրենսդրական բացերի դրական հետևանքներ, ինչպես օրինակ՝ օրենսդրական մեկնաբանման պրակտիկայի ձևավորումը: Եվրոպական Սահմանադրական դատարանների XIV-րդ համաժողովի «Օրենսդրական բացերի խնդիրը սահմանադրական արդարադատությունում» քննադատական զեկտեմբեր 2008թ. Ստրասբուրգ, էջ 14:

2. ՀՀ վաստաբանների պալատի խորհրդին առընթեր գիտավերլուծական կենտրոնի խորհրդի 24.06.2013թ. N7-Ա որոշմամբ «Քաղաքացի Արթուր Խաչատրյանի դիմումի հիման վրա՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 2-րդ մասի՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործով հաստատված գրավոր մեկնաբանությունը: http://advocates.am/images/gitaverlucakan/2013/amicus_07-13.pdf.

3. ՀՀ սահմանադրական դատարանը, անդրադառնալով իրավունքի բացի հաղթահարման գործում Սահմանադրական դատարանի և օրենսդիր մարմնի իրավասությունների հարաբերակցությանը, նշել է, որ Սահմանադրական դատարանը գործի քննության շրջանակներում անդրադառնում է օրենքի այս կամ այն բացի սահմանադրականությանը, եթե վիճարկվող նորմի բովանդակությամբ պայմանավորված իրավական անորոշությունն իրավակիրառական պրակտիկայում հանգեցնում է տվյալ նորմի այնպիսի մեկնաբանությանն ու կիրառմանը, որը խախտում է կամ կարող է խախտել կոնկրետ սահմանադրական իրավունք: Օրենսդրական բացը կարող է հանդիսանալ Սահմանադրական դատարանի քննության առարկա միայն այն դեպքում, երբ օրենսդրության մեջ առկա չեն այդ բացը լրացնելու այլ իրավական երաշխիքներ կամ օրենսդրության մեջ համապատասխան իրավական երաշխիքների առկայության պարագայում ձևավորված է հակասական իրավակիրառական պրակտիկա, կամ երբ առկա օրենսդրական բացը չի ապահովում այս կամ այն իրավունքի իրացման հնարավորությունը: Հակառակ պարագայում, իրավակարգավորման բացի սահմանադրականության հարցը ենթակա չէ սահմանադրական դատարանի քննությանը (տես ՀՀ սահմանադրական դատարանի «Ինֆորմացիայի ազատության կետրոն» հասարակական կազմակերպության դիմումի հիման վրա՝ Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատավարության օրենսգրքի 151-

րդ և 152-րդ հոդվածների՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործով» 05.02.2010 թվականի թիվ ՍԳՈ-864 որոշում, «ՀՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի դիմումի հիման վրա՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 228-րդ հոդվածի երկրորդ մասի՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործի վարույթը կարճելու մասին» 14.09.2010 թվականի թիվ ՍԳՈ-914 որոշում, «Քաղաքացի Գոհար Բոտոյանի դիմումի հիման վրա ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 74-րդ և 105-րդ հոդվածների՝ Հայաստանի Հանրապետությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործով» 25.12.2012 թվականի թիվ ՍԳՈ-1064 որոշում):

4. «Սահմանադրական դատարանի օրենսդրական լիազորությունները», էջ 58-61, Նիկոլայ Վիտրոկ ՌԻՄ Սահմանադրական դատարանի դատավոր «Սահմանադրական վերահսկողությունը և ժողովրդավարական գործընթացները նորանկախ երկրներում»: Միջազգային սեմինարի նյութերի ժողովածու, Երևան, հոկտեմբեր 1996 թվական:

5. Նշված մոտեցման համաձայն՝ այն դեպքում, երբ նորմին հնարավոր է տալ Սահմանադրությանը համապատասխան մեկնաբանություն, այն չպետք է ճանաչվի Սահմանադրությանը հակասող: Ընդ որում, յուրաքանչյուր դեպքում պետք է հաշվի առնվի նաև իրավական պրակտիկայում նորմին տրվող մեկնաբանությունը: Սահմանադրությանը համապատասխան նորմի մեկնաբանության այս տեխնիկան միանշանակ չի ընդունվում իրավական գրականության մեջ՝ այն պատճառաբանությամբ, որ այն իր մեջ պարունակում է օրենսդրական անորոշությամբ պայմանավորված Սահմանադրական դատարանի կողմից օրենսդրական գործառնության իրականացում: *Савчин М.В.* Конституционно-конформное толкование законов и верховенство конституции. // Право и политика.- 2013, N13, с. 1779-1785. DOI:10.7256/1811-9018.2013.13.9690. https://www.academia.edu/10202295/Constitutional_conforming_interpretation_of_laws_and_supremacy_of_constitution.

Սահմանադրական իրավունք

6. ՀՀ փաստաբանների պալատի խորհրդին առընթեր գիտավերլուծական կենտրոնի խորհրդի 24.06.2013թ. N7-Ա որոշմամբ «Քաղաքացի Արթուր Խաչատրյանի դիմումի հիման վրա՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 2-րդ մասի՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործով հաստատված գրավոր մեկնությունը : http://advocates.am/images/gitaverlucakan/2013/amicus_07-13.pdf.

7. Օրենսդիր մարմնին այդպիսով ժամանակ է տրվում ուղղելու առկա օրենսդրական բացը: Սահմանադրական դատարանի որոշման ուժի մեջ մտնելու հետաձգումն ընդունված է մի շարք երկրներում (Հայաստան, Չեխիա, Թուրքիա): Եվրոպական Սահմանադրական դատարանների XIV-րդ համաժողովի «Օրենսդրական բացերի խնդիրը սահմանադրական արդարադատությունում» թեմայով գեկույց դեկտեմբեր 2008թ., Ստրասբուրգ, էջ 52-57:

8. Նշված իրավական խնդիրը վեր է հանվել նաև ՌԳ իրավագիտության մեջ: <http://www.ksrfr.ru/ru/Info/Maintenance/Informations/Pages/ReportKS2013.aspx>:

9. ՀՀ սահմանադրական դատարանի «Քաղաքացիներ Արամ Սարգսյանի և Կարապետ Ռուբինյանի, Սերիմե Ֆլջյանի, Իրինա Օզանեզովայի, Աննա և Ազնես Բաղդասարյանների, Սվետա Հարությունյանի, Սերգեյ Հակոբյանի և Գայանե Կիրակոսյանի ու «Մելտեքս» ՍՊԸ-ի դիմումների հիման վրա»՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.9-րդ հոդվածի 1-ին մասի, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 204.33-րդ հոդվածի 1-ին մասի, 204.38-րդ հոդվածի՝ ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու մասին» 15.07.2011 թվականի թիվ ՍԳՈ-984 որոշում:

10. Եվրոպական սահմանադրական դատարանների XIV-րդ համաժողովի «Օրենսդրական բացերի խնդիրը սահմանադրական արդարադատությունում» թեմայով գեկույց դեկտեմբեր 2008թ., Ստրասբուրգ, էջ 10:

11. ՀՀ սահմանադրական դատարանի 05.11.2013 թվականի «Քաղաքացի Արթուր Խաչատրյանի դիմումի հիման վրա՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 2-րդ մասի՝ Հայաստանի Հանրապետության

Սահմանադրության համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործով» թիվ ՍԳՈ-1121 որոշումը:

12. ՀՀ սահմանադրական դատարանի «Քաղաքացիներ Արամ Սարգսյանի և Կարապետ Ռուբինյանի, Սերիմե Ֆլջյանի, Իրինա Օզանեզովայի, Աննա և Ազնես Բաղդասարյանների, Սվետա Հարությունյանի, Սերգեյ Հակոբյանի և Գայանե Կիրակոսյանի ու «Մելտեքս» ՍՊԸ-ի դիմումների հիման վրա»՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.9-րդ հոդվածի 1-ին մասի, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 204.33-րդ հոդվածի 1-ին մասի, 204.38-րդ հոդվածի՝ ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու մասին» 15.07.2011 թվականի թիվ ՍԳՈ-984 որոշում:

13. ՀՀ սահմանադրական դատարանի «Քաղաքացի Սերիմե Ֆլջյանի դիմումի հիման վրա՝ «ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 80-րդ հոդվածի 1-ին, 4-րդ և 5-րդ մասերի՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործով» 09.09.2008 թվականի ՍԳՈ-758 որոշում:

14. «Սահմանադրական վերահսկողություն» ուսումնական ձեռնարկ բուհերի համար, Գ.Գ.Հարությունյան, Ա.Ա. Մանասյան, Իրավունք, Երևան, 2015, էջ 193:

15. Եվրոպական սահմանադրական դատարանների XIV-րդ համաժողովի «Օրենսդրական բացերի խնդիրը սահմանադրական արդարադատությունում» թեմայով գեկույց դեկտեմբեր 2008թ., Ստրասբուրգ, էջ 60:

16. Եվրոպական սահմանադրական դատարանների XIV-րդ համաժողովի «Օրենսդրական բացերի խնդիրը սահմանադրական արդարադատությունում» թեմայով գեկույց դեկտեմբեր 2008թ., Ստրասբուրգ, էջ 54:

17. Նշված մոտեցումն ամրագրվել է, օրինակ, ՌԳ սահմանադրական դատարանի 2007 թվականի հուլիսի 10-ի թիվ 9-Պ որոշմամբ, Բելառուսի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի կողմից (ПРОБЛЕМЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫХ ПРОБЕЛОВ В КОНСТИТУЦИОННОЙ ЮРИСПРУДЕНЦИИ: НАЦИОНАЛЬНЫЙ ДОКЛАД: Конституционный Суд

Республики Беларусь: с. 4-18).

18. “Альманах” конституционное правосудие в новом тысячелетии, Ереван 2009; “Правовые позиции Конституционного суда Российской Федерации и их влияние на развитие законодательства”, Ольга Хохрякова, заместитель Председателя Конституционного Суда Российской Федерации, стр. 110; **Зорькин В.Д.** Проблемы законодательных пробелов в практике Конституционного Суда России // Выступление г. Вильнюс. 3 июня 2008 года. URL: <http://www.ksrf.ru/ru/News/Speech/Pages/ViewItem.aspx?ParamId=19>.

19. **Зорькин В.Д.** Проблемы законодательных пробелов в практике Конституционного Суда России //Выступление г. Вильнюс. 3 июня 2008 года. URL: <http://www.ksrf.ru/ru/News/Speech/Pages/ViewItem.aspx?ParamId=19>.

20. «PROBLEMS OF LEGISLATIVE COMMISSION IN CONSTITUTIONAL JURISPRUDENCE: Replies to the Questionnaire for the XIVth Congress of the Conference of European Constitutional Courts drawn up by the Constitutional Court of the Republic of Lithuania.

21. Նշված լիազորության կիրառումը կարող է նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման բողոքը վարույթ ընդունելու ժամկետների վերաբերյալ իրավական պրակտիայում առկա խնդրի լուծման հնարավոր տարբերակ հանդիսանալ: Այսպես, Սահմանադրական դատարանի իրավական նորմի ուժը կորցնելը հետաձգելու լիազորության կիրառման հետ կապված իրավակիրառական պրակտիկայի ուսումնասիրության արդյունքներով Սահմանադրական դատարանն արձանագրել է, որ որպես կանոն՝ վերանայման վարույթի հարուցումը մերժվում է բոլոր այն դեպքերում, երբ հակասահմանադրական ճանաչված իրավանորմի ուժը կորցնելը տարածամկետվել է սահմանադրական դատարանի որոշմամբ: Դեպքերի գերակշիռ մասում այդ պահանջը մերժվում է այն պատճառաբանությամբ, որ Սահմանադրական դատարանը, դատարանների կողմից կիրառված դրույթը Սահմանադրությանը հակասող ճանաչելով, տարածամկետել է հակասահմանադրական ճանաչված նորմի ուժը կորցնելը, և բողոք բերող անձը նման պայմաններում չի ապացու-

ցել և հիմնավորել նոր հանգամանքի առկայությունը, իսկ այն դեպքում, երբ բողոքը ներկայացվում է տարածամկետման ավարտից հետո, բողոքը վերադարձվում է այն պատճառաբանությամբ, որ բաց է թողնված բողոք բերելու համար օրենքով սահմանված եռամսյա ժամկետը: Այն դեպքում, երբ Սահմանադրական դատարանը, տվյալ նորմը հակասահմանադրական ճանաչելով, տարածամկետել է այդ նորմի ուժը կորցնելը տարածամկետման հանգամանքը չի կարող հիմք հանդիսանալ Սահմանադրական դատարանի որոշումը նոր հանգամանք չդիտարկելու համար (Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի «Հելսինկյան քաղաքացիական ասամբլեայի Վանաձորի գրասենյակ» ՀԿ-ի դիմումի հիման վրա՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 204.38-րդ հոդվածի 2-րդ մասի՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործով» 18.09.2013 թվականի թիվ ՍԳՌ-1114 որոշում): Մասնավորապես՝ Սահմանադրական դատարանի կողմից իր որոշումների պաշտոնական հրապարակումը հետաձգելու լիազորության կիրառման դեպքում հակասահմանադրական ճանաչված նորմն ուժը կկորցնի Սահմանադրական դատարանի որոշման ուժի մեջ մտնելու պահից:

22. Եվրոպական սահմանադրական դատարանների XIV-րդ համաժողովի «Օրենսդրական բացերի խնդիրը սահմանադրական արդարադատությունում» թեմայով գեկույց ղեկտեմբեր 2008թ., Ստրասբուրգ, էջ 55:

23. «Սահմանադրական վերահսկողությունը և ժողովրդավարական գործընթացները նորանկախ երկրներում»: Միջազգային սեմինարի նյութերի ժողովածու, Երևան, 16-18 հոկտեմբերի 1996 թվական, Նիկոլայ Վիտրոկ Ռուսաստանի Դաշնության սահմանադրական դատարանի դատավոր «Սահմանադրական դատարանի օրենսդրական լիազորությունները», էջ 58-61:

24. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ *restitutio in integrum* սկզբունքի բովանդակությունը բացահայտել է իր Պապամիխալոպոսուս ընդդեմ Հունաստանի գործով 1995թ. հոկտեմբերի 31-ի վճռում (*Papamichalopoulos v. Greece*):

ԿԱՄԵՐԱԼ ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՍՏՈՒԳՄԱՆ ԻՐԱԿԱՆԱՃՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ՊԵՆՏԵՄԲԵՐ 2016 12 (210)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Հայաստանի Հանրապետության մաքսային սահմանին ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման կարգի օրինականության ապահովման համար ելակետային նշանակություն ունի ապրանքների բացթողումից հետո իրականացվող մաքսային հսկողությունը: Այն հնարավորություն է տալիս դյուրինացնել մաքսային վարչարարությունը՝ ապահովելով սահուն անցումը ընթացիկ մաքսային հսկողությունից դեպի հետագա մաքսային հսկողության: Ակներև է, որ յուրաքանչյուր այդպիսի հիմնավորված անցում ապահովում է այս գործընթացում կիրառման ենթակա կոնվենցիոնալ և օրենսդրական պահանջների կենսագործումը, մաքսային ընթացակարգերի պարզեցումը: Բացի այդ, հսկողության այս տեսակի արդյունավետ իրականացման պարագայում առարկայացվում է նաև «Մաքսային ընթացակարգերի պարզեցման և ներդաշնակեցման մասին» 1973 թվականի Կիոտոյի միջազգային կոնվենցիայի՝ 6-րդ գլխի 6.6-րդ կետում ներառված պահանջն առ այն, որ մաքսային հսկողությունը ներառում է աուդիտի վրա հիմնված միջոցները, որը կոնվենցիայի իմաստով ընկալվում է որպես մաքսային մարմնի միջոցների համակցություն՝ ուղղված մաքսային հայտարար-

արգրի արժանահավատությունը ստուգելուն անձանց կողմից ներկայացված համապատասխան նյութերի, գրառումների, առևտրային փաստաթղթերի հետազոտման միջոցով (Կոնվենցիայի 2-րդ գլուխ E3./F4. կետ):¹

Այսպես, Եվրասիական տնտեսական միության շրջանակներում գործող և Եվրասիական տնտեսական համայնքի՝ պետության ղեկավարների մակարդակով միջպետական խորհրդի 2009 թվականի նոյեմբերի 27-ի թիվ 17 որոշմամբ ընդունված «Մաքսային միության մաքսային օրենսգրքի մասին» պայմանագրի² հավելված համարվող Մաքսային միության մաքսային օրենսգրքի (այսուհետ՝ Միության օրենսգրք) 131-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ կամերալ մաքսային ստուգումն իրականացվում է ստուգման ենթակա անձի կողմից ներկայացվող մաքսային հայտարարագրերում, առևտրային, տրանսպորտային (փոխադրման) փաստաթղթերում և այլ փաստաթղթերում ներառված տեղեկությունների, Մաքսային միության անդամ պետությունների պետական հսկիչ մարմինների տեղեկությունների, ինչպես նաև նշված անձանց գործունեության մասին՝ մաքսային մարմինների տրամադրության տակ եղած այլ փաստաթղթերի և տեղեկություն-

ների ուսումնասիրության և վերլուծության միջոցով:

Վկայակոչված հոդվածի բովանդակային վերլուծությունից բխում է, որ կամերալ մաքսային ստուգումը հանդես է գալիս որպես մաքսային հսկողական ուրույն կառուցակարգ, որի շրջանակներում ստուգման առարկա է կազմում բացառապես մաքսային և այլ փաստաթղթերում ներառված տեղեկությունների բովանդակությունը:

Առհասարակ, պետք է նկատի ունենալ, որի ի տարբերություն արտագնա մաքսային ստուգման, որի իրականացման ընթացակարգն առավել մանրամասն է կարգավորվել Միության օրենսգրքով և «Մաքսային կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքով³, կամերալ մաքսային ստուգման էությունը և կիրառման ընթացակարգային հարցերը չեն կանոնակարգվել իրավական բավարար որոշակիությամբ: Մասնավորապես, գործող օրենսդրության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ դրանում, ըստ էության, չեն սահմանվել այն առանձնահատկությունները, որոնք բնորոշ են կամերալ մաքսային ստուգմանը: Նշված երկու հսկողական կառուցակարգերն ընդհանուր են սոսկ նրանով, որ կիրառվում են բացառապես ապրանքի բացթողումից հետո և կոչված են ստուգելու անձանց կողմից Մաքսային միության մաքսային օրենսդրությամբ և Մաքսային միության անդամ պետությունների օրենսդրությամբ սահմանված պահանջների կատարումը: Մինչդեռ, ընթացակարգային առումով կամերալ մաքսային ստուգումը ենթադրում է օրենսդրական որոշակիորեն տարբերակված մոտեցման առկայություն:

1. Մասնավորապես, նման տարբերակումն առաջին հերթին առկա է կամերալ մաքսային ստուգման կազմա-

կերպման փուլում: Օրենսդիրը, ամրագրելով առանց համապատասխան գրավոր հանձնարարականի կամերալ մաքսային ստուգում իրականացնելու իրավաչափությունը, ըստ էության, որևէ կերպ չի սահմանում, թե որ պահից է սկսում հաշվարկվել կամերալ մաքսային ստուգման ժամկետը: «Մաքսային կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքի 133-րդ հոդվածի 1-ին մասն արձանագրում է, որ կամերալ մաքսային ստուգումն իրականացվում է Միության մաքսային օրենսգրքին, սույն օրենքին և այլ իրավական ակտերին համապատասխան՝ առանց ստուգում սկսելու մասին գրավոր հանձնարարականի՝ մաքսային մարմինների աշխատատեղերում, առանց ստուգվող անձին այցելության: Համանման դրույթներ են բովանդակվում նաև Մաքսային Միության մաքսային օրենսգրքի 131-րդ հոդվածի 2-րդ մասում, որի համաձայն՝ կամերալ մաքսային ստուգումն իրականացվում է մաքսային մարմինների կողմից մաքսային մարմնի գտնվելու վայրում՝ առանց ստուգման ենթակա անձին այցելության և առանց կարգադրագրի (ստուգում նշանակելու մասին ակտի):

Վկայակոչված իրավադրույթի բովանդակային վերլուծությունից բխում է, որ ի տարբերություն արտագնա մաքսային ստուգման, կամերալ մաքսային ստուգման պարագայում չի կազմվում ստուգում իրականացնելու մասին որևէ գրավոր հանձնարարական: Ստացվում է, որ անձի նկատմամբ իրականացվում է մաքսային հսկողություն առանց դրա սկիզբն ազդարարող կոնկրետ ընթացակարգային փաստաթղթի, որպիսի մոտեցումը, մեր համոզմամբ, չի կարող իրավաչափ համարվել: Բանն այն է, որ գործող օրենսդրությամբ կամերալ մաքսային

Սահմանադրական իրավունք

ՌԵԿՏՆԵՄԲԵՐ 2016 12 (210)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

36

ստուգման ժամկետի իրավակարգավորման լրիվ բացակայության պայմաններում կամերալ մաքսային ստուգման իրականացման գրավոր հանձնարարականի բացակայությունը մաքսային մարմնին վերապահում է անսահմանափակ հայեցողություն իրականացնելու ստուգողական գործողություններ առանց որևէ ժամկետային սահմանափակման:⁴ Մինչդեռ, ակներև է, որ մաքսային հսկողության ձև կարող է համարվել բացառապես այն կառուցակարգը, որն ենթադրում է դրա սկիզբը, ընթացքն ու ավարտն արձանագրող կոնկրետ փաստաթղթի առկայություն: Այս առումով պետք է համաձայնել Գ.Վ.Մատվիենկոյի այն պնդմանը, որ կամերալ մաքսային ստուգման իրականացման մասին որոշումն անհրաժեշտ է ուղարկել ստուգվող անձին, օրինակ, էլեկտրոնային եղանակով և օրենսդրորեն ամրագրել մաքսային մարմինների պարտավորությունը ծանուցել անձին դրա անցկացման սկզբի մասին:⁵

Ասվածը հիմնավորվում է նաև Օրենսգրքի 98-րդ և Օրենքի 124-րդ հոդվածների իրավակարգավորման պայմաններում, որոնք ընդհանուր առմամբ ամրագրում են մաքսային գործի բնագավառում գործունեություն իրականացնող անձանց պարտավորությունը մաքսային մարմնին տրամադրելու մաքսային հսկողության իրականացման համար անհրաժեշտ փաստաթղթեր և տեղեկություններ: Հետևում է, որ ստուգվող անձը պետք է տեղեկացվի, որ իր նկատմամբ կիրառվում է մաքսային հսկողության որևէ ձև և դրա շրջանակներում են իրենից պահանջվում փաստաթղթեր և տեղեկություններ:

Ավելին, առկա իրավակարգավորման պայմաններում ստացվում է, որ

կամերալ մաքսային ստուգման արդյունքներով թե՛ խախտումների հայտնաբերման, թե՛ դրանց բացակայության պայմաններում կամերալ մաքսային ստուգման ակտ կազմելու հայեցողությունն ամբողջապես վերապահված է մաքսային մարմնի հայեցողությանն այնքանով, որքանով ստուգվող անձն այս պարագայում որևէ կերպ չի տեղեկացվում դրա սկզբի մասին: Հետևապես, գտնում ենք, որ անհրաժեշտ է օրենսդրորեն նախատեսել կամերալ մաքսային ստուգման անցկացումը բացառապես համապատասխան գրավոր հանձնարարականի առկայության պայմաններում:

Բացի այդ, Մաքսային Միության իրավապայմանագրային բազայի ձևավորման շրջանակներում կնքված 21.05.2010թ. «Մաքսային միության անդամ պետությունների միջև փոխադարձ վարչական օգնության մասին» համաձայնագրի 3-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 2-րդ պարբերությունն ուղղակիորեն ամրագրում է անդամ պետությունների կենտրոնական մաքսային մարմինների իրավունքն իրականացնելու նաև այնպիսի տեղեկատվության փոխանակում, որոնք նպաստում են մաքսային հսկողության արդյունավետության բարձրացմանը: Մեր համոզմամբ, այս դիտանկյունից նույնպես կամերալ մաքսային ստուգման անցկացման գրավոր հանձնարարականի առկայությունը հնարավորություն կտար Միության շրջանակներում խնայել և արդյունավետորեն իրացնել հսկողական միջոցները: Առավելևս, երբ նշված համաձայնագրի 17-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ Մաքսային միության մաքսային տարածքում փոխադարձաբար ճանաչվում են և հավասար իրավաբանական ուժ ունեն մաքսային մարմինների

այն որոշումները, որոնք (...) ընդունվել են Մաքսային միության մաքսային օրենսդրությանը համապատասխան՝ մաքսային հսկողություն իրականացնելիս:⁶

Ուշագրավ է նաև այն, որ Օրենսգրքի 122-րդ հոդվածի 11-րդ մասի համաձայն՝ Մաքսային ստուգման արդյունքները ձևակերպվում են Մաքսային միության անդամ պետությունների օրենսդրությանը համապատասխան փաստաթղթով:

Ինչպես տեսնում ենք, ԵՏՄ օրենսդրությամբ ընդհանուր առմամբ նախանշված է մաքսային ստուգման արդյունքների ձևակերպման պահանջ, որը, անկախ թերությունների հայտնաբերման փաստից, «Մաքսային կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքի 140-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերի համաձայն՝ առարկայացվում է կամերալ մաքսային ստուգման ակտով: Նման եզրահանգումը բխում է «Մաքսային կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ մասի 3-րդ կետով սահմանված այն դրույթից, ըստ որի՝ մաքսային ստուգման ակտը պետք է պարունակի (...) տեղեկություններ խախտումների (հատկանիշների) բացահայտված փաստերի բացակայության վերաբերյալ:

3. Առանձին հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև այն հանգամանքի պարզաբանումը, թե ինչպիսի իրավական հետևանքներ կարող են առաջացնել կամերալ մաքսային ստուգման արդյունքները մաքսային գործի բնագավառում գործունեություն իրականացնող անձանց համար:

Այսպես, «Մաքսային կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքի 140-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ մաքսային վճարների և Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով մաքսա-

յին մարմիններին վճարվող այլ վճարների չվճարման կամ ոչ լրիվ վճարման բացահայտման դեպքում՝ մաքսային ստուգման ակտի հիման վրա, ստուգումն իրականացրած մաքսային մարմնի ղեկավարը կամ նրա լիազորած անձն ընդունում է համապատասխան որոշում (որոշումներ):

Նույն հոդվածի 6-րդ մասն ամրագրում է, որ սույն հոդվածի 5-րդ մասով սահմանված դեպքերում ստուգվող անձը մաքսային ստուգման ակտը և սույն հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված որոշումը (որոշումները) ստանալուց հետո՝ 10 օրվա ընթացքում, պարտավոր է իրականացնել նշված ակտով և որոշմամբ (որոշումներով) առաջադրված գումարների վճարումը և օրենսդրությամբ սահմանված այլ պահանջներ: Սույն մասով սահմանված ժամկետում նշված գումարները վճարելու դեպքում օրենքով սահմանված տույժերն այդ ժամկետի համար չեն հաշվարկվում:

Մեր համոզմամբ, այնքանով, որքանով կամերալ մաքսային ստուգումը նախատեսված է որպես մաքսային հսկողության ձև, դրա արդյունքում հայտնաբերված իրավախախտումներն ինքնին դեռևս անմիջականորեն չեն ենթադրում ստուգվող անձի համար պարտադիր համարվող վարչական ակտի կայացում: Մաքսային հսկողական յուրաքանչյուր ձև, առհասարակ, ունի ոչ թե պատասխանատվության ենթարկելու, այլ հայտնաբերված իրավախախտումը վերացնելու միտում: Հակառակ պարագայում, կստացվի այնպես, որ մաքսային հսկողության իրականացումը որևէ կերպ չի տարբերվի վարչական կամ քրեական իրավախախտման վերաբերյալ գործով վարույթից, ինչը, բնականաբար, անընդունելի է: Կամերալ մաքսային

Սահմանադրական իրավունք

ՌԵԿՏՐԱԿՏ 2016 12 (210)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

38

ստուգումն անձի փաստաթղթերի բովանդակային որոշակիության ճշգրտման միջոցով ենթադրաբար թույլ տրված իրավախախտումների վերհանումն է: Ինչպես նշում է Օ.Վ.Գրեչկինան, այն վարչական քննության հատուկ տեսակ է, բայց վարչական քննություն չէ իր բովանդակության նորմատիվ իմաստով՝ պետական մարմնին վերապահված լիազորությունների ողջ ցանկով, որոնք տրվում են նրանց վարչական իրավախախտման վերաբերյալ գործի հարուցումից հետո:⁷ Ընդ որում, մաքսային հսկողությունը նշված վարույթներից տարբերակելու հիմնարար գաղափարն ունի նաև օրենսդրական ամրագրում: «Մաքսային կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքի 140-րդ հոդվածի 6-րդ մասով, որի համաձայն՝ մաքսային ստուգման արդյունքներով վարչական կամ քրեական իրավախախտման փաստեր հայտնաբերելու դեպքում դրանց հետագա ընթացքն ապահովվում է Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով:

Այլ կերպ ասած՝ մեր համոզմամբ, կամերալ մաքսային ստուգման արդյունքը չպետք է անմիջականորեն հանգի վարչական ակտի կայացմանը: Կամերալ մաքսային ստուգումը չի իրականացվում կոնկրետ իրավախախտման կապակցությամբ: Այն անընդհատ և պարբերաբար իրականացվող գործընթաց է, որը նպատակ է հետապնդում մաքսային մարմինների տիրապետության տակ գտնվող փաստաթղթերի ուսումնասիրմամբ գնահատման առարկա դարձնել անձի՝ մաքսային իրավունքի դիրքերից արժևորվող գործառնությունների իրավակնությունը: Հետևապես, կարծում ենք՝ կամերալ մաքսային ստուգման արդյունքներով անմիջա-

կան անցումը դեպի վարչական ակտ համարվող կամերալ մաքսային ստուգման ակտի կայացում, թույլատրելի իրավական կառուցակարգ համարվել չի կարող:

Մինչդեռ, «Մաքսային կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքի վկայակոչված իրավադրույթների բովանդակային-համադրված վերլուծությունից բխում է, որ օրենսդիրն ըստ էության, նույնացրել է կամերալ մաքսային ստուգման ակտի կազմման և դրա հիման վրա համապատասխան որոշման կայացման գործառնությունները առանց հնարավորություն տալու ստուգվող անձին կամերալ մաքսային ստուգման առնչությամբ ներկայացնելու իր դիրքորոշումը: Մեր համոզմամբ, սակայն, նշված երկու գործողություններն իրարից էապես տարբերվում են և չեն կարող նույնացվել: Բոլոր դեպքերում ակներև է, որ կամերալ մաքսային ստուգումը չի իրականացվում կոնկրետ իրավախախտման կապակցությամբ, ուստիև պետք է համարժեք օրենսդրական տարբերակում դրվեր մաքսային հսկողության իրականացման և վարչական վարույթի միջև:

Ասվածն առավել հիմնավորվում է նաև այն հանգամանքի հաշվառմամբ, որ մաքսային ստուգման ակտի՝ վարչական ակտ լինելու հանգամանքը հաստատվել է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշման շրջանակներում: Մասնավորապես, թիվ ՎԴ/4538/05/09 վարչական գործի շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանը 29.10.2010թ. որոշմամբ արձանագրել է, որ հետքադթողումային հսկողության արդյունքներով կայացվող որոշումն իրենից ներկայացնում է վարչական ակտ՝ անկախ դրանում պարունակվող ձևակերպումներից, իսկ այդ

Սահմանադրական իրավունք

պարտավորության կատարման՝ վճարման ձևի՝ կամավոր կամ ոչ կամավոր, վերաբերյալ առկա ձևակերպումները որևէ կերպ չեն կարող փոփոխել դրա՝ որպես վարչական ակտի էությունը:⁸

Մինչդեռ, առկա իրավակարգավորման պայմաններում ստացվում է, որ կամերալ մաքսային ստուգման արդյունքներով անմիջապես կազմվում է համապատասխան վարչական ակտ համարվող որոշում, որի արդյունքում ստուգվող անձն օբյեկտիվորեն հնարավորություն չի ունենում հայտնելու իր դիրքորոշումը դրա կապակցությամբ: Հետևապես, գտնում ենք, որ հենց այս փուլում անհրաժեշտ էր տարբերակել կամերալ մաքսային ստուգման արդյունքների ամփոփումը դրանց հիման վրա վարչական համապատասխան ակտի կայացումից: Նշված դիրքորոշումը համահունչ է նաև թիվ S-2421/2007 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 29.02.2008թ. արտահայտած դիրքորոշմանն առ այն, որ կամերալ ուսումնասիրության ընթացքում լրացուցիչ հարկային պարտավորություններ կարող են առաջանալ միայն տնտեսվարող սուբյեկտի կողմից հարկային մարմնի հայտնաբերած խախտումներն ընդունելու և ճշգրտված հաշվետվություններ ներկայացնելու արդյունքում:⁹

Հատկանշական է, որ իրավական համանման կառուցակարգեր նախատեսված են նաև ՀՀ օրենսդրությամբ: Այսպես, «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի 3-րդ մասի 5-րդ պարբերության համաձայն՝ կամերալ ուսումնասիրության (...) արդյունքում հաշվետվություններում խախտում-

ներ, անճշտություններ, անհամապատասխանություններ հայտնաբերելու դեպքում դրա վերաբերյալ կազմվում է արձանագրություն (երկու օրինակից), որը ուսումնասիրություն անցկացնող հարկային մարմինը երեք աշխատանքային օրվա ընթացքում փոստով կամ առձեռն տրամադրում է տնտեսավարող սուբյեկտին: Տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարը (նրան փոխարինող պաշտոնատար անձը) հինգ աշխատանքային օրվա ընթացքում արձանագրված խախտումների հետ համաձայնելու դեպքում հարկային մարմին է ներկայացնում օրենսդրությամբ սահմանված ճշտված (ճշգրտված) հաշվետվությունը կամ հաշվետվությունները: Արձանագրված խախտումների հետ համաձայն չլինելու դեպքում տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարը (նրան փոխարինող պաշտոնատար անձը) հարկային մարմին է ներկայացնում իր գրավոր առարկությունները:¹⁰

Նույն օրենքի այլ դրույթներում կարգավորվում է նաև կամերալ ուսումնասիրության արդյունքներով ստուգման ակտի կայացման ընթացակարգը:

Ավելին, մյուս տարբերակված ընթացակարգը Եվրասիական տնտեսական միության օրենսդրությանը խորթ չէ: Այսպես, «Մաքսային կարգավորման մասին» Բելառուսի Հանրապետության օրենքի 2-րդ և 3-րդ մասերի վերլուծությունից ուղղակիորեն բխում է, որ օրենսդրորեն սահմանված են իրավական երկու տարբեր ընթացակարգեր կամերալ մաքսային ստուգման դեպքում մաքսային հսկողության արդյունքներն ամփոփելու համար: Նախ, կազմվում է կամերալ մաքսային ստուգման ակտ, որի օրինակը հանձնվում է ստուգման ենթակա ան-

Սահմանադրական իրավունք

ծին: Այնուհետև, վերջինիս կողմից նշված ակտը ստանալուց հետո հնգօրյա ժամկետում համապատասխան առարկությունների առկայության դեպքում կազմվում է եզրակացություն նշված առարկությունների վերաբերյալ: Կամերալ մաքսային ստուգման ակտի հիման վրա համապատասխան որոշումը կայացվում է ստուգվող անձին ստուգման ակտն ուղարկելու պահից քսան, իսկ առարկությունների առկայության դեպքում դրանք անձին ուղարկելուց հետո հինգ աշխատանքային օրվա ընթացքում:¹¹ Համանման իրավակարգավորում է նախատեսված նաև «Ղազախստանի Հանրապետությունում մաքսային գործի մասին» Ղազախստանի Հանրապետության օրենսգրքի 220-220.1-րդ հոդվածներով:

Այսպիսով, գտնում ենք, որ կամերալ մաքսային ստուգման ակտի և դրա հիման վրա համապատասխան որոշման կայացման միջև անհրաժեշտ էր օրենսդրորեն նախատեսել որոշակի միջանկյալ օղակ, որի պայմաններում վարչական համապատասխան ակտի կայացման ժամանակ հնարավոր կլիներ համակողմանի հաշվի առնել նաև ստուգվող անձի դիրքորոշումը:

4. Ուշագրավ է նաև այն, որ գործող իրավակարգավորումը, ի տարբերություն արտագնա մաքսային ստուգման, չի սահմանում կամերալ մաքսային ստուգման ժամկետը, ինչը փաստորեն, մաքսային մարմինն ընձեռում է անսահմանափակ հայեցողություն մաքսային հսկողության ներքո ապրանքի գտնվելու պահից երեք տարվա ընթացքում իրականացնելու կամերալ մաքսային ստուգում:

Այսպես, «Մաքսային կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքի 123-րդ հոդ-

վածի 3-րդ մասի համաձայն՝ ապրանքները բաց թողնելուց հետո մաքսային մարմինների կողմից մաքսային հսկողությունը կարող է իրականացվել մաքսային հսկողության ներքո գտնվելու ավարտից հետո՝ երեք տարվա ընթացքում:

Միաժամանակ, Օրենսգրքի 131-րդ հոդվածի 3-րդ մասն ամրագրում է, որ կամերալ մաքսային ստուգումներն իրականացվում են առանց դրանք անցկացնելու պարբերականության սահմանափակումների:

Նշված դրույթների վերլուծությունից տեսլիքում է, որ մաքսային հսկողության ներքո ապրանքի գտնվելու ավարտից հետո երեք տարվա ընթացքում մաքսային մարմինը կարող է իրականացնել կամերալ մաքսային ստուգում ըստ անհրաժեշտության, առանց դրանց անցկացման պարբերականության որևէ սահմանափակման: Մինչդեռ, օրենսդրորեն սահմանված չէ, թե ինչքան կարող է տևել ստուգվող սուբյեկտի մոտ իրականացվող մեկ կամերալ մաքսային ստուգումը:

Մեր համոզմամբ, նման իրավիճակը լուրջ խնդիրներ կարող է հարուցել հատկապես վարչական պատասխանատվության ենթարկվելու վաղեմության ժամկետների համատեքստում: Այսպես, Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի 3-րդ պարբերության համաձայն՝ մաքսային կանոնների խախտման վերաբերյալ գործերով վարչական տույժը կարող է նշանակվել իրավախախտումը հայտնաբերվելու օրվանից երկու ամսվա ընթացքում, սակայն ոչ ուշ, քան իրավախախտումը կատարվելու օրվանից 3 տարվա ընթացքում:

Եթե վարչական իրավախախտումը

Սահմանադրական իրավունք

հնարավոր չէր հայտնաբերել առանց համապատասխան ստուգումներ կատարելու, ապա վարչական տույժը կարող է նշանակվել վարչական իրավախախտումը ստուգմամբ բացահայտելու օրվանից հետո՝ ոչ ուշ, քան երկու ամսվա ընթացքում:¹²

Ինքնին հասկանալի է, որ կամերալ մաքսային ստուգման ժամկետի իրավակարգավորման բացակայության պայմաններում ողջամտորեն հնարավոր է, որ ավարտվեն նաև կոնկրետ մաքսային իրավախախտման նկատմամբ հաշվարկվող վաղեմության ժամկետները: Բնականաբար, օրենքի ուժով այդ դեպքում ստուգման ենթակա անձն այլևս չի ենթարկվի վարչական պատասխանատվության:

Հետևապես, առաջարկում ենք «Մաքսային կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքի 133-րդ հոդվածը լրացնել դրույթով առ այն, որ կամերալ մաքսային ստուգման ժամկետը չպետք է գերազանցի երկու ամիսը:

Այսպիսով, գտնում ենք, որ Եվրասիական տնտեսական միության շրջանակներում իրականացվող օրենսդրական բարեփոխումների առանցքը պետք է կազմի նաև խնդրո առարկա հսկողության ձևի իրավական բովանդակության և ընթացակարգի վերանայումն ու կատարելագործումը, որի պարագայում էականորեն կշահի մաքսային վարչարարության որակն ու արդյունավետությունը:

1. «Մաքսային ընթացակարգերի պարզեցման և ներդաշնակեցման մասին» 1973 թվականի մայիսի 18-ի Կիոտոյի միջազգային կոնվենցիա <http://www.wcoomd.org>:

2. Ընդունվել է 27.11.2009թ. ուժի մեջ է մտել 02.01.2015թ. ՀՀՊՏ 2015.01.21/3 (1092):

3. Ընդունվել է 17.12.2014թ., ուժի մեջ է մտել 02.01.2015թ. , ՀՀՊՏ 2014.12.30/76 (1089).1:

4. Միության օրենսգրքի 131-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, որի համաձայն՝ կամերալ մաքսային ստուգումներն իրականացվում են առանց դրանք անցկացնելու պարբերականության սահմանափակումների:

5. **Матвиенко Г.В.** Таможенная проверка: Правовые вопросы регулирования и применения, Государственный аудит. Право. Экономика. 2012, N3, с. 99.

6. Ընդունվել է 21.05.2010թ. ուժի մեջ է

մտել 02.01.2015թ. ՀՀՊՏ 2015.01.21/3 (1092):

7. **Гречкина О.В.** Проблемы административного производства по делам о нарушении таможенных правил, Южно-Уральский государственный университет, 2010, с. 353-356.

8. ՎԳ/4538/05/09 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 29.10.2010թ. որոշումը www.arlis.am:

9. S-2421/2007 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 29.02.2008թ. որոշումը www.arlis.am

10. Ընդունվել է 17.05.2000թ. ուժի մեջ է մտել 01.07.2000թ. ՀՀՊՏ 2000.06.23/14 (112):

11. Ընդունվել է 16.12.2013թ. 10.01.2014թ. խմբագրությամբ, N129-3 www.pravo.by:

12. Ընդունվել է 06.12.1985թ. ուժի մեջ է մտել 01.06.1986թ. ՀՍՍՀԳՍ 1985/23:

Սիեր ՎԱՍԻԼՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

**ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՏԻՊԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՉՍՓԱՆԻՇՆԵՐԸ**

Պետաիրավական երևոյթների ճանաչումը պահանջում է պետական և իրավական համակարգերի մի վիճակից մյուսին անցումն արտահայտող հետազոտությունների ընթացքում որոնել և գտնել մոտեցման առավել ընդհանուր սկզբունքներ:

Տիպաբանությունը կամ դասակարգումը, ըստ պետությունների և նրանց իրավական համակարգերի տիպերի, նշում է Մ.Ն Մարչենկոն, իրենից ներկայացնում է պետաիրավական մատերիայի ճանաչման օբյեկտիվորեն անհրաժեշտ և օրինաչափ մի գործընթաց, այն արտահայտում է պետության և իրավունքի զարգացման բնական պատմական գործընթացի տրամաբանությունը, պետության և իրավունքի որոշակի տեսակների (տիպերի) պատմականորեն անխուսափելի փոխարինումն այլ տիպերով և հանդիսանում է պետության և իրավունքի զարգացման պատմական գործընթացի ճանաչման կարևորագույն ձևերից և միջոցներից մեկը:¹

«Պետության և իրավունքի տիպ» կատեգորիան ինքնուրույն տեղ է զբաղեցնում պետության և իրավունքի տեսության մեջ, քանզի հնարավորություն է տալիս առավել ամբողջությամբ ներկայացնել պետության և իրավունքի հարափոփոխ էությունը, նրանց ծագման և փոփոխման էվոլյուցիայի առանձնահատկությունները, տեսնել հասարակության բնական-պատմական առաջընթացն ամբողջությամբ՝ ինչպես գոյի, այնպես էլ պետականորեն կազմակերպված հասարակության մեջ:

Առաջին փորձերը տալ պետության և իրավունքի ռացիոնալ-տեսական տիպաբանությունը նրանց սոցիալ-քաղաքական բնութագրի տեսանկյունից ձեռնարկել է դեռ Արիստոտելը, որը կարծում էր, թե պետու-

թյան տարանջատման հիմնական չափանիշն է նրանում իշխանավորների թիվը, նրանց գույքային դիրքը և պետության նպատակները: Նա տարբերակում էր մեկի կողմից կառավարումը, քչերի կառավարումը, մեծամասնության կառավարումը, իսկ պետությունները տարանջատում էր կառավարման ճիշտ ձևի (ուր հասնում են ընդհանուր բարօրության) և կառավարման ոչ ճիշտ ձևի (ուր հետապնդվում են մասնավոր շահեր) պետությունների:² Իրավունքը, ինչպես և պետությունը, Արիստոտելը դիտում էր որպես քաղաքական երևոյթ՝ ոչ քաղաքական իրավունքի գոյությունը նա համարում էր անհնար: «Քաղաքական իրավունքը» մասամբ պայմանական (կամահաստատ, պոզիտիվ) իրավունք է: Բնական իրավունքն այն իրավունքն է, որն ամենուրեք ունի նույն նշանակությունը և կախված չէ նրա ճանաչումից կամ չճանաչումից: Պայմանական իրավունքն այն է, որը սահմանվում է օրենքներով (գրավոր և բանավոր) և համընդհանուր համաձայնությամբ:³ Պետության և իրավունքի ձևական-րոգմատիկ ու սոցիոլոգիական հասկացությունները փորձել է միավորել Գ. Ելինեկը՝ պնդելով, որ պետությունը և իրավունքն ունեն տարբեր առումներ ու նկարագրեր: Նա գրել է, որ մշտական զարգացմամբ և փոփոխմամբ հանդերձ կարելի է որոշակիացնել ինչ-ինչ հատկանիշներ, որոնք օժտում են որոշակի պետությունը կամ պետությունների խումբը որոշակի գծերով՝ նրանց պատմության ողջ ընթացքում: Նա առանձնացնում է պետությունների իդեալական և էմպիրիկ տիպերը, որտեղ առաջինը պետությունն է, որն իրականում գոյություն չունի՝ այն միայն պետք է գոյություն ունենա՝ հանդես գալով որպես իրական պետության չափանիշ: Այն, ինչ համապատասխանում է

ՊԵՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆԱՎՈՐՄԱՆ 2016 12 (210)

ՊԱՏԱԿԱՆ
ԻՇԽԱՆԱՎՈՐՄԱՆ

այդ պետութեանը, «իրավունք ունի ծագելու և գոյատևելու, իսկ ինչը չի համապատասխանում, պետք է մերժվի և վերացվի»:⁴ Պետության և իրավունքի իդեալական տիպի գործնական նշանակությունն այն է, որ այն հանդես է գալիս որպես կրկնօրինակման ու կատարելագործման էտալոն: Իսկ ինչ վերաբերում է նրա տեսական նշանակությանը, ապա այն մոտ է գրոյի. «Պետության և իրավունքի իդեալական տիպերը գիտական ճանաչման համար տեսականորեն... շատ քիչ բան են տալիս», և քանի որ գիտական հետազոտությունների օբյեկտ հանդիսացել է ու հանդիսանալու է գոյություն ունեցողը, այլ ոչ կարծեցյալը, այսինքն՝ «քուն այն աշխարհը, որն արդեն տրված է, այլ ոչ այն, որը դեռ պետք է ստեղծվի»:⁵

Էմպիրիկ տեսակն ստացվում է իրական, շեալ պետությունները միմյանց հետ համեմատման արդյունքում (հին արևելյան, հունական, հռոմեական, միջնադարյան, ժամանակակից): Հասկանալով, որ պետությունների և իրավունքների մաքուր տիպեր գոյություն չունեն, Գ. Ելինեկը մտցնում է «միջին տեսակ» հասկացությունը, որը հնարավորություն է տալիս վերացնել պետաիրավական երևույթների տիպաբանության ընթացքում ծագող հակասությունները: Բացի այդ, նա առանձնացնում է պետաիրավական երևույթների զարգացման տիպեր և գոյության տիպեր (պետության և իրավունքի դիմամիկ և ստատիկ տեսակներ):⁶ Հ. Քելզենը կարծում էր, որ ժամանակակից պետությունների տիպաբանության հիմքում ընկած է քաղաքական ազատության գաղափարը: Այդ իսկ պատճառով նա առանձնացնում էր պետականության երկու տեսակ՝ ժողովրդավարություն (դեմոկրատիա) և ավտոկրատիա: Նույնացնելով պետությունն ու իրավունքը և համարելով, որ

պետությունը՝ որպես հարկադրման կազմակերպում, իդենտիկ է իրավակարգին՝ Հ. Քելզենը եկավ այն եզրակացության, որ ցանկացած պետություն, ներառյալ՝ ավտորիտարները, հանդիսանում է իրավական: Այդ եզրակացությունը հակասում էր 20-րդ դարի կեսերի ազատական ժողովրդավարության ուսմունքներին, որոնք իրավական պետությունը դիտում էին որպես այլընտրանք տոտալիտար քաղաքական ռեժիմներին:⁷

Լ. Յունպոլիչը դասակարգում է ժամանակակից պետությունները, ըստ նրանց տարածքի ու բնակչության քանակի, և տարբերակում է դրանք որպես համաշխարհային (1 մլն քառակուսի կմ տարածք, 50 մլն գերազանցող բնակչություն), մեծ (200 հազարից մինչև 1 մլն քառակուսի կմ տարածք, 30-50 մլն բնակչություն), փոքր (200 հազար քառակուսի կմ-ից պակաս տարածք, մինչև 3 մլն բնակչություն):

Ամերիկացի պրոֆեսոր Ռ. Մակայվերը բաժանում է բոլոր պետությունները երկու տեսակի՝ դինաստիկ (հակաժողովրդավարական) և ժողովրդավարականների: Դրանց տարբերությունն այն է, թե որքանով է պետական իշխանությունն արտահայտում հասարակության կամքը:

Գերմանացի քաղաքագետ Ռ. Դարենդորֆը, նույնպես բաժանելով պետությունները ժողովրդավարականի և հակաժողովրդավարականների պնդում է, որ աստիճանական դեմոկրատացման շնորհիվ դասակարգային պայքարի հասարակությունը վերածում է քաղաքացիական հասարակության, ուր թեև բացառված չէ անհավասարությունը, այնուհանդերձ, ստեղծված է բոլորի համար ընդհանուր մի հիմք, որը և հնարավոր է դարձնում հասարակական քաղաքակիրթ կեցություն:

1. *Марченко М. Н.* Теория государства и права. М., 1996, с. 87.
 2. Политические учения: история и современность. М., 1976, с. 145-156.
 3. История политических и правовых учений / Под ред. О. Э. Лейста. М., 1997, с. 53- 58; Нерсисянц В.С. Философия права. М., 2006, с. 416-418.
 4. *Еллинек Г.* Общее учение о государстве,

СПб, 2004, с. 26.
 5. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х т. / Отв. ред. М. Н. Марченко. Т. 1. Теория государства. М., 1998, с. 115.
 6. Там же, с.116.
 7. История политических и правовых учений / Под ред. О.Э. Лейста. М., 1997, с. 553-554.

ՕՂԵՐԱՏԻՎ-ՀԵՏԱԽՈՒՉԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԻ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ (ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ ԳԱՂՏՆԻ ՔՆԵՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ԼՈՒՅՍԻ ՆԵՐՔՈ)

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 12 (210)

Օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումները (այսուհետ՝ ՕՀՄ) գործնականում բարձրացնում են բազմաթիվ խնդիրներ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ ՄԻԵԿ) 5-րդ (անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունք), 6-րդ (արդար դատաքննության իրավունք), 8-րդ (անձնական և ընտանեկան կյանքը հարգելու իրավունք) հոդվածների համատեքստում: Ուստի, անհրաժեշտություն է առաջանում որդեգրել այնպիսի մոտեցում, որը կհանդիսանա այդ իրավունքների և ազատությունների, օրինական շահերի ապահովման գրավականը:

Առկա խնդիրների հաղթահարման համար հայրենական քրեադատավարական օրենսդրության համար նորարար լուծում է տրված Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծում (այսուհետ՝ Նախագիծ), որով ՕՀՄ-ները ձեռք են բերել նոր՝ դատավարական որակ: Նախագիծը հետաքննության մարմիններին լիազորել է իրականացնել ՕՀՄ-ներ և գաղտնի քննչական գոր-

ծողություններ:

Այսպես, գաղտնի քննչական գործողությունները քննչական հատուկ գործողություններ են, որոնք քրեական վարույթի ընթացքում իրականացվում են հետաքննության մարմինների կողմից քննիչի հանձնարարության հիման վրա, և որոնց արդյունքներն ապացույց են, քանի դեռ չի հաստատվել հակառակը:

Եթե անդրադառնանք «գաղտնի քննչական գործողություններ» հասկացությանը, ապա հարկ է նշել, որ լեզվաբանական տեսանկյունից այն իրենից ներկայացնում է այնպիսի գործողություններ, որոնք իրականացվում են «գաղտնի, ժամուկ կերպով»:՝ Քրեադատավարական տեսանկյունից գաղտնիությունը վերաբերում է վարույթի մասնավոր մասնակիցներին, այսինքն՝ պետությունը՝ ի դեմս քրեական վարույթ իրականացնող մարմինների, համապատասխան գործողությունն իրականացնելիս տեղյակ չի պահում վարույթի մասնավոր մասնակիցներին, մասնավորապես՝ մեղադրյալին:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ հայրենական քրեադատավարական օրենսդրությամբ առկա չէ քննչական

գործողությունների դասակարգում՝ ըստ գաղտնիության բնույթի, պետք է փաստել, որ առկա քննչական գործողությունների շարքում առկա են նաև այնպիսիք, որոնք իրենց բնույթով գաղտնի են (օրինակ՝ հեռախոսային խոսակցություններ լսելը²): Ընդ որում՝ հարկ է նկատել, որ «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով (այսուհետ՝ Օրենք) նախատեսված են վկայակոչված քննչական գործողություններին նույնանուն ՕՀՄ-ներ, որոնք, որքան էլ քննադատելի լինեն, դե ֆակտո հանդիսանում են ապացույցների հավաքմանն ուղղված գործողություններ:³

Կարելի է եզրակացնել, որ գաղտնի բնույթ կրող քննչական գործողությունները նորույթ չեն հայրենական քրեադատավարական օրենսդրության համար: Ավելին, լուծվել է դե ֆակտո ապացույցների հավաքմանն ուղղված գործողությունները դե յուրե այդպիսին սահմանելու և դրա արդյունքներին համարժեք իրավական նշանակություն տալու խնդիրը:

Անդրադառնանք ՕՀՄ-ների և գաղտնի քննչական գործողությունների շրջանակներին: Այսպես, Օրենքի 14-րդ հոդվածի և Նախագծի 248-րդ հոդվածի պարզ համադրումից ակնհայտ է, որ Նախագծով ամրագրված գաղտնի քննչական գործողությունները գործող օրենսդրությամբ նախատեսված գրեթե նույնանուն ներքին դիտում, արտաքին դիտում, նամակագրության և այլ ոչ թվային հաղորդումների վերահսկում, թվային, այդ թվում՝ հեռախոսային հաղորդակցության վերահսկում, ֆինանսական գործարքների վերահսկում և կաշառք ստանալու կամ կաշառք տալու նմանակում ՕՀՄ-ներն են:

Այժմ ավելի մանրամասն ուսումնա-

սիրենք գործող ՕՀՄ-ների որոշ կարգավորումներ՝ քննարկելով նաև Նախագծի կարգավորումները և նույնաբնույթ գործողությունների վերաբերյալ միջազգայնորեն մշակված այնպիսի սկզբունքներին համապատասխանությունը, ինչպիսիք են միջամտության համաչափությունը և անհրաժեշտությունը:

Անդրադառնանք այն հարցին, թե Օրենքում ովքեր են դիտվում որպես ՕՀՄ-ների «թիրախ անձինք»: Այսպես, Օրենքում ՕՀՄ-ների «թիրախ-անձինք» սահմանված են միայն որոշ ՕՀՄ-ների դեպքում՝ 1) ներքին դիտում, 2) նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների վերահսկում, 3) հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկում, 4) ֆինանսական տվյալների մատչելիության ապահովում և ֆինանսական գործարքների գաղտնի վերահսկում:

Ասվածից բխում է, որ կարգավորումը վերաբերում է միայն թվով չորս միջոցառումների իրականացմանը, հետևաբար, գաղտնի բնույթ ունեցող մնացած ՕՀՄ-ների դեպքում քննարկվող չափանիշը պահպանված չէ:

Օրենքի 31-րդ հոդվածի 4-րդ մասը նախատեսում է, որ վերոնշյալ ՕՀՄ-ները կարող են իրականացվել միայն այն անձի նկատմամբ, ով կասկածվում է ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործությունների կատարման մեջ, և եթե կան հիմնավոր ապացույցներ, որ այլ եղանակով ՕՀՄ-ն անցկացնող մարմնի կողմից սույն օրենքով իր վրա դրված խնդիրների իրականացման համար անհրաժեշտ տեղեկատվության ձեռքբերումն անհնարին է: Պետք է համաձայնվել այն կարծիքի հետ, որ «կասկածվում է ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործությունների կատարման մեջ» ձևակերպումը բավականին լայն մեկնաբանության տեղիք

Քրեական դատավարություն

տվող ձևակերպում է:⁴ Մասնավորապես՝ դրանից հնարավոր չէ միանշանակ ենթադրել, որ անձը պետք է ունենա որևէ դատավարական կարգավիճակ, իսկ միգուցե դա պարտադիր չէ, իսկ եթե պարտադիր է, ձևակերպումը ենթադրում է միայն կասկածյալի՝ կարգավիճակ, թե նաև մեղադրյալի: Ասվածը հավասարապես վերաբերում է նաև «եթե կան հիմնավոր ապացույցներ» ձևակերպմանը. ի՞նչ չափորոշիչների հիման վրա է որոշվում՝ արդյո՞ք հավաքագրված ապացույցները հիմնավոր են, թե ոչ:

Քննարկվող հարցի շուրջ հակիրճ անդրադառնալով նաև միջազգային փորձին՝ մատնանշենք Շվեյցարիայի օրինակը. Շվեյցարիայի քրեական դատավարության օրենսգրքի 270-րդ հոդվածի համաձայն՝⁵ հեռախոսային խոսակցության կամ փոստային կամ այլ հեռահաղորդակցության նկատմամբ գաղտնի հսկողությունը կարող է կատարվել հետևյալ սուբյեկտների նկատմամբ՝ ա) մեղադրյալի, բ) երրորդ անձանց, եթե կա հատուկ տեղեկության վրա հիմնված ենթադրություն, որ մեղադրյալն օգտագործում է երրորդ անձանց փոստային հասցեն կամ հեռահաղորդակցության ուղին, կամ երրորդ անձն ստանում է որոշակի տեղեկատվություն՝ ի շահ մեղադրյալի, կամ մեղադրյալից տեղեկություն է փոխանցում այլ անձի:

Այս առումով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) իր նախադեպային իրավունքում արդարացիորեն նշում է՝ ՕՀՄ-ն կարգավորող օրենսդրական ակտը և նորմերը պետք է «բավականաչափ հստակ ձևակերպված լինեն, որպեսզի քաղաքացիներին պատշաճ կերպով ուղղություն տրվի, թե որոնք են այն հանգամանքներն ու պայ-

մանները, որոնց դեպքում և որոնց ներքո հանրային մարմիններն իրավունք ունեն դիմելու գաղտնի և իրենց անձնական կյանքի ու նամակագրության նկատմամբ հարգանքի իրավունքին պոտենցիալ վտանգավոր միջամտող միջոցների»:⁶ Միաժամանակ Եվրոպական դատարանը Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով վճռի⁷ 123-րդ կետում վերահաստատում է, որ ՕՀՄ նպատակներից բխող հաղորդակցության վերահսկման առանձնահատուկ համատեքստում՝ կանխատեսելիության պահանջը չի կարող նշանակել այն, որ որևէ անհատ պետք է հնարավորություն ունենա կանխատեսելու, թե երբ են իշխանությունները վերահսկելու իր հաղորդակցությունը, որպեսզի նա կարողանա համապատասխանեցնել իր վարքագիծը: Բացի այդ, նույն գործով վճռի 125-րդ կետում Եվրոպական դատարանն ընդգծել է. «Դատարանը գաղտնի հսկողական միջոցառումների վերաբերյալ իր նախադեպային իրավունքում կատարելագործել է հետևյալ նվազագույն երաշխիքները, որոնք պետք է սահմանված լինեն օրենքում՝ բացառելու համար իշխանության չարաշահումը. այն հանցագործությունների բնույթը, որոնք կարող են հիմք ծառայել միջամտության թույլտվություն ստանալու համար, անձանց կատեգորիաների հստակեցումը, ում հեռախոսային խոսակցությունը կարող է վերահսկվել...»:⁸

Խնդրո առարկա հարցի առումով Նախագծի կարգավորումը, ի տարբերություն գործող կարգավորման, առավել հստակ է. «Մույն օրենսգրքի 248-րդ հոդվածի 1-4-րդ կետերով նախատեսված գաղտնի քննչական գործողությունները կարող են կատարվել՝

1) այն անձի նկատմամբ, ում վերաբերյալ առկա են ենթադրյալ հանցանք

կատարելու մասին վկայող փաստեր.

2) մեղադրյալի նկատմամբ.

3) այն անձի նկատմամբ, ում վերաբերյալ առկա է հիմնավոր ենթադրություն այն մասին, որ նա պարբերաբար անմիջականորեն հաղորդակցվել է կամ ողջամտորեն կարող է հաղորդակցվել մեղադրյալի հետ.

4) այն իրավաբանական անձի նկատմամբ, որի վերաբերյալ առկա է հիմնավոր ենթադրություն այն մասին, որ դրա գործունեությունն ամբողջությամբ կամ վերաբերելի մասով կարող է կառավարվել, վերահսկվել կամ որևէ կերպ փաստացի ուղղորդվել [կասկածվող անձի կամ մեղադրյալի] կողմից»:

Կարելի է պնդել, որ սույնով Նախագծի կարգավորումը համապատասխանում է Եվրոպական դատարանի կողմից սահմանված «օրենքի որակ» եզրույթի չափանիշներին, քանի որ այն սահմանում է այն անձանց խմբերը, ում նկատմամբ կարելի է կիրառել գաղտնի վերահսկում:

Անհրաժեշտ ենք համարում անդրադառնալ նաև այն չափանիշներին, որոնց դեպքում թույլատրվում է այս կամ այն ՕՀՄ-ի իրականացումը: Այսպես, Օրենքում ընդհանրապես ներկայացված չեն այն չափանիշները, որոնց առկայության պայմաններում թույլատրելի է ՕՀՄ-ների իրականացումը. ցանկացած հանցագործության բացահայտման նպատակով թույլատրվում է իրականացնել ՕՀՄ-ներ, առանց սահմանափակման, ինչն արդարացիորեն անթույլատրելի է: Ինչպես արդեն նշեցինք, այս առումով կցկտուր նշումներ կան կապված ներքին դիտում, նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների վերահսկում, հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկում, ֆինանսական տվյալների մատչելիության ապահովում և ֆինանս-

սական գործարքների գաղտնի վերահսկում ՕՀՄ-ների վերաբերյալ:

Խնդրո առարկա հարցի շուրջ Եվրոպական դատարանի ձևավորած կայուն նախադեպային պրակտիկան վկայում է, որ գաղտնի բնույթի վերահսկողական միջոցառումներ իրականացնելիս իշխանության չարաշահումը բացառելու համար որպես նվազագույն երաշխիք պետք է ապահովվի, ի թիվս այլնի, օրենքում այն հանցագործությունների բնույթը հստակ սահմանելը, որոնք կարող են հիմք ծառայել միջամտության թույլտվություն ստանալու համար:⁹ Այդուհանդերձ, անհրաժեշտ է նաև ընդգծել, որ հանցագործությունների քանակական կամ որակական ցանկի հստակ սահմանման տեսանկյունից վերջինիս և՛ նեղ, և՛ լայն սահմանումը գործնականում կարող է բացասական հետևանքների հանգեցնել: Եթե առաջին դեպքում մենք կարող ենք ունենալ գործնականում գրեթե չբացահայտվող հանցագործությունների ստվար զանգված, ապա երկրորդ դեպքում գաղտնի բնույթի վերահսկողական միջոցառումները կվերածվեն «հասարակ» քննչական գործողությունների:

Այս առումով հարկ է նկատել, որ Նախագծի կարգավորումն ավելի շատ է համապատասխանում ՕՀՄ-ների կիրառման համաչափության և անհրաժեշտության սկզբունքներին: Ասվածը հիմնավորվում է նրանով, որ, ի շարս այլնի, ՕՀՄ-ների կիրառման համաչափության և անհրաժեշտության սկզբունքներն արտահայտվում են հետևյալում՝ ՕՀՄ-ն պետք է կիրառվի սահմանափակ թվով լուրջ բնույթի հանցագործությունների դեպքում: Այսպես, Նախագիծը, թույլատրելով գաղտնի քննչական գործողությունների կատարումը միայն այն դեպքում, երբ բավարար հիմքեր կան ենթադրելու, որ դրա

Քրեական դատավարություն

ՊԵՎՏՅԵՄԲԵՐ 2016 12 (210)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

48

արդյունքում կարող է ձեռք բերվել տվյալ վարույթի համար նշանակություն ունեցող սպացույց և, միաժամանակ, այլ եղանակով այդ սպացույցի ձեռքբերումը ողջամտորեն անհնար է, ամրագրում է, որ գաղտնի քննչական գործողությունները կարող են կատարվել ծանր և առանձնապես ծանր ենթադրյալ հանցագործությունների վերաբերյալ վարույթներով, իսկ սույն օրենսգրքի 256-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված դեպքերում՝ նաև ոչ մեծ կամ միջին ծանրության ենթադրյալ հանցագործությունների վերաբերյալ վարույթներով: Նախագծի 256-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն. «...Նախատեսված գործողությունները կարող են կատարվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածով [Սպանության, առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու կամ գույք ոչնչացնելու սպառնալիքը], 144-րդ հոդվածով [Անձնական կամ ընտանեկան կյանքի մասին տեղեկություններ ապօրինի հավաքելը, պահելը, օգտագործելը կամ տարածելը], 158-րդ հոդվածի 2-րդ մասով [Հեղինակային և հարակից իրավունքները խախտելը], 181-րդ հոդվածով [Հափշտակությունը, որը կատարվել է համակարգչային տեխնիկայի օգտագործմամբ], 233-234-րդ հոդվածներով [Ռադիոակտիվ նյութերի ապօրինի շրջանառությունը, Ռադիոակտիվ նյութեր հափշտակելը կամ շրթելը], 251-257-րդ հոդվածներով [Գուլիս 24. Համակարգչային տեղեկատվության անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործություններ], 263-րդ հոդվածով [Պռոռնկագրական նյութեր կամ առարկաներ ապօրինի տարածելը], 3971-րդ հոդվածով [Ցեղասպանությունը և խաղաղության ու մարդկության անվտանգության դեմ ուղղված մյուս հանցագործությունները հերքելը, մեղմացնելը, դրանց հավանություն տալը

կամ արդարացնելը] նախատեսված ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցագործությունների վերաբերյալ վարույթներով»:

Այս հարցի շուրջ ևս հակիրճ անդրադառնալով միջազգային փորձին՝ նշենք, որ Եվրոպայի խորհրդի պետությունները սովորաբար կիրառում են երկու մոտեցում՝

1) կատարողի սկզբունքը, ըստ որի՝ օրենսդրական կարգավորման են ենթարկված այն հանցագործությունների սպառնիչ ցանկը, որոնց առկայությամբ թույլատրվում է կիրառել [օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն],

2) [օպերատիվ-հետախուզական գործունեության] կիրառության չափանիշը տվյալ հանցանքի համար նախատեսված պատժատեսակ է:¹⁰

Որպես օրինակ՝ սահմանափակվենք միայն Գերմանիայի քրեական դատավարության օրենսգրքի 100 բաժնի վկայակոչմամբ, որով առանձնացված են կոնկրետ այն հանցագործությունները, որոնց առնչությամբ կարելի է իրականացնել գաղտնի միջոցառումներ՝ առանց տվյալ շահագրգիռ անձի գիտության:¹¹

Կարևորելով նաև գաղտնի վերահսկման իրականացումից հետո շահագրգիռ անձանց իրենց իրավունքների ժամանակավոր սահմանափակման մասին ծանուցման հանգամանքը՝ անհրաժեշտ է նշել, որ Օրենքի 6-րդ հոդվածի վերլուծությունից բխում է, որ այն սահմանել է միմիայն արդարացման դեպքում իր նկատմամբ իրականացված ՕՀՄ-ների արդյունքում ստացված նյութերը և փաստաթղթերը պահանջելու անձի իրավունքը, երբ համապատասխան մարմինները կամ մերժել են քրեական գործի հարուցումը, կարճել են գործը, կամ կայացվել է արդարացման դատավճիռ: Սակայն բաց է

մնում այն դեպքը, երբ այդպիսի միջոցառումների արդյունքում դրանք սկսելուց առաջ եղած կասկածները չեն հիմնավորվել, ինչպես նաև երբ իրականացված միջոցառումների արդյունքում անձն արդեն իսկ ենթարկվել է պատասխանատվության: Միաժամանակ հարկ է նաև նկատել, որ Նախագիծը ծանուցման կարգին ընդհանրապես որևէ անդրադարձ չի կատարում: Նման պայմաններում յուրաքանչյուր ոք կարող է պնդել, որ խախտվել է ՄԻԵԿ-ով երաշխավորված իր՝ անձնական և ընտանեկան կյանքը հարգելու իրավունքը: Բացի քննարկվող իրավունքից, ՄԻԵԿ-ի 13-րդ հոդվածը նշում է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի արդյունավետ իրավական պաշտպանության իրավունք ազգային մարմինների առջև: Ամրագրումից բխում է, որ անկախ նրանից, թե ինչ հետևանքների է հանգեցրել գաղտնի վերահսկումը, պետությունը պարտավոր է ապահովել անձի իրավական պաշտպանության հնարավորությունը: Որպես ծանուցման արդյունք՝ ինչպես օրինակ հաղորդում է Գերմանիայի կառավարությունը Քլասը և այլք ընդդեմ Գերմանիայի գործով՝ անձը կարող է վարչական կարգով բողոքարկել գաղտնի վերահսկման օրինականությունը, պատճառված վնասի հատուցման հայցներ կայացնել քաղաքացիական դատարան, պահանջել որոշակի փաստաթղթերի վերականգնում կամ ոչնչացում, իսկ եթե այդ միջոցներն արդյունավետ չեն, կարող է դիմել Դաշնային Մահմանադրական դատարան՝ վիճարկելով Հիմնական օրենքի խախտման հարցը:¹²

Այս առումով Եվրոպական դատարանն իր նախադեպային իրավունքում ամրագրում է. «Հսկողության միջոցի ժամկետի լրանալուց հետո՝ այն ժամանակ, երբ ծանուցումը հնարավոր է անել

առանց տվյալ միջոցառման նպատակը վտանգի տակ դնելու, տեղեկությունն այնուամենայնիվ պետք է տրամադրվի շահագրգիռ անձանց»:¹³

Միաժամանակ պետք է փաստել, որ ծանուցման կարգի ապահովումը քրեական բոլոր գործերով անհնար է՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ դրանով կարող է վտանգի տակ դրվել մարդկանց կյանքը, առողջությունը կամ այն նպատակը, որի համար իրականացվել էր վերահսկումը, կամ դրանով կարող էին բացահայտվել գաղտնի վերահսկման մեթոդները:

Եթե ուսումնասիրենք նաև այս հարցի շուրջ գերմանական քրեադատավարական օրենսդրության ցուցաբերած մոտեցումը, ապա հարկ է նշել, որ այն ամրագրում է գաղտնի վերահսկման արդյունքների ծանուցման մասին իմպերատիվ պահանջ՝ կատարելով վերապահում. անձինք տեղեկացվում են գաղտնի վերահսկման արդյունքների մասին, քանի դեռ այն չի վտանգում գաղտնի վերահսկման նպատակը:

Քլասը և այլք ընդդեմ Գերմանիայի գործով Եվրոպական դատարանը բավականին շրջահայաց դիրքորոշում է արտահայտել՝ առաջարկելով օրենսդրությամբ ամրագրել խնդրո առարկա հարցի շուրջ հետևյալ տիպային տեքստը. «Եթե կան հիմնավոր պատճառներ կարծելու համար, որ գաղտնի վերահսկման մասին հետազայում տեղյակ պահելը կամ նյութերն ուսումնասիրելը թույլ տալը կարող են վտանգ ներկայացնել մարդկանց կյանքին կամ առողջությանը կամ ընթացքի մեջ գտնվող քննությանը, կամ այլ հնարավոր պատճառների դեպքում դատավորը ... կարող է որոշում կայացնել տվյալ անձին գաղտնի վերահսկման միջոցի մասին չհայտնել կամ թույլ չտալ նրան ուսումնասիրել փաստաթղթերը»:¹⁴

Քրեական դատավարություն

Այսպիսով, ելնելով վերոգրյալում մեր կողմից վերլուծված և մատնանշված փաստերից, գտնում ենք, որ անհրաժեշտ է օրենսդրությամբ ամրագրել ծանուցմանն առնչվող որոշակի և հստակ կառուցակարգ՝ այդպիսով ապահովելով նաև անձի իրավական պաշտպանության հնարավորությունը:

Անհրաժեշտ ենք համարում անդրադառնալ նաև օպերատիվ-հետախուզական մարմինների հետ գաղտնի հիմունքներով համագործակցող անձանց կամ իրազեկիչներին: Հատկանշական է, որ ՀՀ օրենսդիրն ընդհանրապես չի անդրադարձել այս կարևորագույն խնդրին: Նշյալ անձանց օգնությամբ ենթադրյալ հանցագործություններ բացահայտելու հիմնական մտահոգությունն այն է, որ քննչական այնպիսի տեխնիկայի օգտագործումը, որպիսին հանդիսանում է քողարկված գործակալի կիրառումը, առնչություն չունենա հանցագործության հնարավոր դրոշմի նիսկի հետ: Պատահական չէ, որ Եվրոպական դատարանն իր վճիռներում օգտագործում է «agents provocateurs» եզրույթը, քանի որ քողարկված գործակալն իր դերի սահմանագանցման դեպքում վերածվում է «սադրող գործակալի»:

Չնայած Եվրոպական դատարանն ընդունում է քողարկված գործակալների օգտագործումը՝ որպես օրինական քննչական տեխնիկա, պայքարելու համար ծանր հանցագործությունների դեմ, միևնույն ժամանակ, պահանջում է ապահովել համարժեք երաշխիքներ, քանի որ հանրային շահը չի կարող արդարացնել այնպիսի ապացույցների օգտագործումը, որոնք ձեռք են բերվել ոստիկանության կողմից հրահրելու միջոցով:¹⁵ Ավելին, դատարանն իր նախադեպային իրավունքում բազմիցս ընդգծում է, որ քողարկված գործակալների

դերը պետք է խստորեն պասիվ մնա: Այլ խոսքով՝ պետք է բացառվեն այնպիսի գործողություններ, ինչպիսիք են օրինակ՝ քողարկված գործակալի նախաձեռնությամբ ենթադրյալ հանցագործի հետ կապ հաստատելը, առաջարկը կրկնելը, չնայած մերժմանը՝ համառորեն դրդելը, միջինից բարձր գին առաջարկելը, ենթադրյալ հանցագործի մոտ խղճահարություն առաջացնելը և այլն:¹⁶ Հակառակ դեպքում սադրող կամ դրոշող գործակալի արարքի արդյունքում ձեռք բերված ապացույցի հիման վրա կատարված դատավարությունը համարվում է ՄԻԵԿ-ի 6-րդ հոդվածի խախտում: Օրինակ՝ Վեսելովը և այլք ընդդեմ Ռուսաստանի գործով վճռում¹⁷ Եվրոպական դատարանն ամրագրել է հետևյալը. «... Դատարանը ենթադրում է, որ ոստիկանության կողմից իրապես տեղի է ունեցել սադրանք: ... Դատարանը եզրակացնում է, որ այս հանգամանքներն իրենց միասնությամբ խոչընդոտել են դիմումատուի նկատմամբ արդար դատաքննության իրականացմանը»:

Վերաբերելի նախադեպային որոշում է նաև Տեքսիերա դե Կաստրոն ընդդեմ Պորտուգալիայի գործով վճիռը¹⁸. «... Դատարանը գտնում է, որ ոստիկանության երկու աշխատակիցների գործողություններն անցել էին քողարկված գործակալներին թույլատրված գործողությունների շրջանակներից, քանի որ նրանք հրահրեցին հանցանքը և չկա ոչինչ, որը ցույց կտար, որ առանց նրանց միջամտության, հանցանքը միևնույն է կկատարվեր ... Ուստի, տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի խախտում»:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը և այն հանգամանքը, որ ՕՀՄ-ների դեպքում էապես սահմանափակվում են մարդու սահմանադրական իրավունքները և

կարող են պարարտ հող նախապատրաստել դրանց խախտման համար, եթե առկա չլինեն համապատասխան օրենսդրական լծակներ, գտնում ենք, որ անհրաժեշտ է օրենքով հստակ ամրագ-

րել, որ քողարկված գործակալներ օգտագործելիս իրավասու մարմիններին և քողարկված գործակալներին արգելվում է քրեորեն պատժելի արարքը կատարելուն սադրելը:

1. Հրաչյայ Աճառեան «Հայերեն արձատական բառարան»: Երեւանի Համալսարանի Հրատարակչութիւն, Երեւան, 1926, Հատոր 1, էջ 506:

2. Հեռախոսային խոսակցությունները լսելն ավանդաբար դիտվել է որպես ՕՀՄ: Օրենսգրքում 1998 թվականին հեռախոսային խոսակցությունը լսելը դիտվեց նաև որպես քննչական գործողություն՝ չնայած դատավարական գրականության մեջ այս մոտեցումը քննադատվել է այն պատճառաբանությամբ, որ հեռախոսային խոսակցություն լսելը, հանդիսանալով գաղտնի միջոցառում, չի կարող համարվել քննչական գործողություն:

Козырев Г. "Документирование прослушивания и звукозаписи телефонных и иных переговоров. Законность. 1993, N4, с. 34.

3. Սի խումբ հեղինակներ պնդում են, որ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքները պետք է դիտարկել որպես «ապացույցների ձևավորման հիմք»: **Доля Е.А.** О доказательствах, доказывании и использовании в доказывании результатов оперативно-розыскной деятельности по УПК РФ. Научно-практическая конференция "Правовые и криминалистические оценки нового УПК РФ" // Государство и право, 2002, N 10, с. 113. Սակայն հարկ է նշել, որ այս կարծիքը ևս քննադատության է ենթարկվել ռուս հեղինակների կողմից: **Ларин А.М.** Рецензия на книгу: **Доля Е.А.** Использование в доказывании результатов оперативно-розыскной деятельности. М., СПАРК, 1996 // Государство и право, 1997, N 7, с. 120 - 122.

4. **Հակոբյան Գ.** «Հետաքննությունը՝ որպես գործունեության ձև և դրա դատավարական երաշխիքներն ըստ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի», ՀՀ քր. դատ. օր-ի նախագծի հիմնախնդիրներին նվիրված գիտ. հոդ. ժողովածու.-Եր.: ՀՀ իրավ. միություն, 2014, էջ 133:

5. file:///C:/Users/Comp/Downloads/Swiss_CPC_2007_am2015_en.pdf (վերջին այցելություն՝ 07.06.2016).

6. Malone v. United Kingdom, 1984 թվականի օգոստոսի 2-ի վճիռ, զանգատ թիվ 8691/79, կետ 62:

7. Sefilyan v. Armenia, 2013 թվականի հունվարի 2-ի վճիռ, զանգատ թիվ 22491/08:

8. Association for European Intergration and

Human Rights and Ekimdziev v. Bulgaria, 2007 թվականի հունիսի 28-ի վճիռ, զանգատ թիվ 62540/00, կետ 76, Liberty and Others v. United Kingdom, 2008 թվականի հուլիսի 1-ի վճիռ, զանգատ թիվ 58243/00, կետ 95:

9. Հղումն ըստ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2015 թվականի փետրվարի 27-ի ՇԳ-2/0004/01/14 գործով որոշման 16-րդ կետի (օրինակ՝ Sefilyan v. Armenia, հունվարի 2-ի վճիռ, զանգատ թիվ 22491/08, կետ 125, Association for European Integration and Human Rights and Ekimdziev v. Bulgaria, 2007 թվականի հունիսի 28-ի վճիռ, զանգատ թիվ 62540/00, կետ 76, Liberty and Others v. the United Kingdom, 2008 թվականի հուլիսի 1-ի վճիռ, զանգատ թիվ 58243/00, կետ 95 և այլն):

10. **Սահակյան Լ., Ղազարյան Ա., Սաֆարյան Տ., Վարդայան Ե.** «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի համեմատական վերլուծությունը ԵԽ սկզբունքների և չափանիշների հետ, Երևան, էջ 12-13:

11. file:///C:/Users/Comp/Downloads/Germany_CPC_1950_am_2014_en.pdf (վերջին այցելություն՝ 07.06.2016):

12. Klass and others v. Germany, 1978 թվականի սեպտեմբերի 6-ի վճիռ, զանգատ թիվ 5029/71, կետ 24:

13. Weber and Saravia v. Germany, 2006 թվականի հունիսի 29-ի վճիռ, զանգատ թիվ 54934/00, կետ 135:

14. Klass and others v. Germany, 1978 թվականի սեպտեմբերի 6-ի վճիռ, զանգատ թիվ 5029/71:

15. Teixeira de Castro v. Portugal, 1998 թվականի հունիսի 9-ի վճիռ, զանգատ թիվ 25829/94, կետեր 34-36:

16. Օրինակ՝ Ramanauskas v. Lithuania, 2008 թվականի փետրվարի 5-ի վճիռ, զանգատ թիվ 74420/01, կետ 67, Vanyan v. Russia, 2005 թվականի դեկտեմբերի 15-ի վճիռ, զանգատ թիվ 53203/99, կետեր 11 և 49, Malininas v. Lithuania, 2013 թվականի նոյեմբերի 12-ի վճիռ, զանգատ թիվ 10071/04, կետ 37:

17. Veselov and others v. Russia, 2012 թվականի հոկտեմբերի 2-ի վճիռ, զանգատներ թիվ 23200/10, 24009/07 և 556/10, կետ 109:

18. Teixeira de Castro v. Portugal, 1998 թվականի հունիսի 9-ի վճիռ, զանգատ թիվ 25829/94, կետ 39:

Քրեակատարողական իրավունք

Մարտին ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ

*Հայ-ռուսական (Մլավոնական) համալսարանի իրավունքի
և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական
և քրեական դատավարության իրավունքի հայցորդ*

ԿԱԼԱՆՔԻ՝ ՈՐՊԵՍ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԺԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մեր երկրի զարգացման անցումային փուլում մեծ է պատիժների դերը հանցավոր արարքներ կատարած անձանց նկատմամբ ներգործության այդ միջոցների կիրառման և հանցագործությունների կանխարգելման բարդ խնդիրների լուծման գործընթացում:

Այդ խնդիրների լուծման հարցում գլխավոր ուշադրությունը պետք է կենտրոնացնել ընդհանրապես իրավական նորմերի և մասնավորապես՝ քրեական պատիժների արդյունավետության հարցերի բացահայտման ու որոշման վրա:¹

Քրեական ցանկացած պատժի, այդ թվում՝ կալանքի արդյունավետության հարցն այսօր չունի հստակ պատասխան: Քրեագետների մոտ չկա հստակ մոտեցում, թե ինչը պետք է համարել պատժի արդյունավետության չափանիշ:²

Սի խումբ գիտնականներ պատժի արդյունավետություն են համարում պատժի նպատակներին հասնելը:³

Կարծում ենք, որ այս մոտեցումն ավելի ճիշտ է արտահայտում պատժի արդյունավետության էությունը, քանի որ, ինչպես նշված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածում (ՌԴ քրեական օրենսգրքի 43-րդ հոդված), որտեղ նշված է, որ պատիժը նպատակ ունի վերականգնել սոցիալական արդարությունը, ուղղել հանցանք կատարած անձին և կանխել հանցագործու-

թյունները:

Պատժի արդյունավետությունն առաջին հերթին պայմանավորված է նրանով, թե արդյոք հանցավորի նկատմամբ նշանակված պատիժը համաչափ է կատարած արարքի հասարակական վտանգավորության աստիճանին, հանցավորի անձնավորությանը, պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքներին, և անհրաժեշտ ու բավարար լինի նրան ուղղելու և նոր հանցագործությունները կանխելու համար:

Պատժի արդյունավետության հարցն ուղղակիորեն կախված է հանցավորի նկատմամբ արդարացի պատժի նշանակմամբ: Ինչպես նշված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 61-րդ հոդվածում, պատժի արդյունավետությունը որոշվում է քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածի սանկցիաների սահմաններում, որտեղ նշված են երկրնորելի պատժատեսակներն իրենց միմյանում և մաքսիմում չափերով, և պատիժը մեղմացնող ու ծանրացնող հանգամանքների թվարկումը, նշված են չավարտված հանցագործությունների և հանցագործությունների համակցության դեպքում պատժի նշանակման ընդհանուր կանոնները: Այս ամենը հաշվի առնելը կնպաստի արդարացի պատժի նշանակման ու հանցագործություններ կատարած անձանց ուղղմանը, հան-

ՊԵՏՏՆԵՐ 2016 12 (210)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Քրեակատարողական իրավունք

ցագործությունների կանխմանն ու սոցիալական արդարության վերականգնմանը:

Պատիժը չի կարող արդյունավետ համարվել, եթե հաշվի չեն առնվել այն բոլոր հանգամանքները, որոնք հիմք են տալիս կանխել հանցագործություններն ու ազդել հանցավոր արարքներ կատարած անձանց վրա այնպիսի միջոցներով, որոնք կապահովեն նրանց ուղղումն ու նոր հանցագործությունների կանխումը:

Քրեական պատժի այս կամ այն նպատակի նվաճման աստիճանը հիմք է ծառայում պատժի արդյունավետության ցուցանիշի գնահատման ժամանակ:⁴

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի համաձայն՝ առաջին անգամ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա հանցանք կատարելուց հետո կամովին ներկայացել է մեղալականով, աջակցել է հանցագործությունը բացահայտելուն, հատուցել կամ այլ կերպ հարթել է հանցագործությանը պատճառված վնասը: Կամ ոչ մեծ ծանրության հանցանք կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա հաշտվել է տուժողի հետ և հատուցել կամ այլ կերպ հարթել է նրան պատճառած վնասը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդված):

Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքը նախատեսում է քրեական պատասխանատվությունից ազատելու և այլ դեպքեր: Այսպես, առաջին անգամ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե պարզվի, որ իրադրության փոփոխման հետևանք

քով այդ անձը կամ նրա կատարած արարքը դադարել է հանրության համար վտանգավոր լինելուց (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 74-րդ հոդված):

Այս առումով օրենսդիրը պատժի նպատակներին հասնելու համար պայմաններ է ստեղծել հանցավորի վրա ազդելու հնարավորին չափով ներգործության ավելի մեղմ տարրերով ազդելու միջոցով: Դրանով է պայմանավորված քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի հոդվածների սանկցիաներում պատժատեսակներն ու պատժաչափերը սահմանել մեղմից դեպի խիստը:

Կալանքի՝ որպես քրեական պատժատեսակի չափի սահմանները տրված են մինիմումից մինչև մաքսիմումը, ի դեպ, որպես կանոն, այն նախատեսված է քրեական գործող օրենսգրքում թվարկված ամենամեղմ պատժատեսակից՝ տուգանքից հետո, երկրորդ փուլի սկզբունքով և դրանցից հետո է, որ միայն նախատեսված է որոշակի ժամկետով ազատագրկման կիրառման հնարավորությունը: Պատժի արդյունավետության բարձրացմանը նպաստում է ոչ միայն անհատականացված պատժատեսակ նշանակելու հանգամանքը, այլև կոնկրետ պատժատեսակի որոշակի չափը, քանի որ այն նպաստում է կրման ընթացքում անձի ուղղմանը, և հանցագործությունների կանխման համար ունենում է որոշակի նշանակություն:

Կալանքը թույլատրվում է կիրառել ոչ մեծ և միջին ծանրության արարքներ կատարած անձանց նկատմամբ տասնհինգ օրից մինչև երեք ամիս ժամկետով և միայն այն դեպքերում, երբ կալանավորումը՝ որպես խափանման միջոց չի կիրառվել:⁵ Վերջին պայմանը միաժամանակ հուշում է, որ կալանքի արդյունավետությունը, մեր

Քրեակատարողական իրավունք

կարծիքով, միաժամանակ կախված է նրանից, որ այն չպետք է կիրառվի նախկինում ազատագրկման դատապարտված անձանց նկատմամբ ընդհանրապես: Նախկինում ազատագրկման ձևով պատիժ կրած անձի նկատմամբ կալանքի նշանակումը չի ապահովի այն շոկային ազդեցությունն անձի վրա, որը նախկինում գտնվել է ազատագրկման վայրում, այն պարզ պատճառով, որ նշված հաստատությունում գտնված անձանց վրա չի կարող արդյունավետ ազդեցություն ունենալ, որքան էլ կալանքի բնորոշիչ հատկանիշը հասարակությունից խիստ մեկուսացում համարվի: Դրա համար կալանքի արդյունավետությունը մեծապես կախված է նրանից, թե այն կիրառվել է առաջին անգամ ու ոչ մեծ և միջին ծանրության արարք կատարած անձի նկատմամբ:

Ի դեպ, նշենք, որ դեռևս բավարար չէ միայն մեղավոր անձի նկատմամբ անհատականացված պատժատեսակ ու պատժաչափ նշանակելը: Պակաս կարևոր չէ պարզել, թե որքան արդյունավետ է ազդում նշանակված պատժատեսակը և չափը կոնկրետ անձի նկատմամբ:⁶ Առանց այս վերջին հարցի պարզելը հնարավոր չէ դատել այն մասին, թե ներգործության տվյալ միջոցի կիրառմամբ ինչպես ենք հասնում պատժի նպատակների իրականացմանը, ինչպիսին է նրա ներգործության ազդեցությունը որոշակի անձի վրա և որոշակի պայմաններում և որքան է այն նպաստում անձի ուղղմանն ու նոր հանցագործությունների կանխմանը, ինչպես մեղավոր անձի, այնպես էլ հասարակության այն ոչ կայուն անձանց վրա, որոնք իրադրության այս կամ այն պայմանների առկայության դեպքում կարող են դառնալ հանցագործությունների սուբյեկտներ, որոնց հա-

մար նշանակված պատիժը որոշակի վախի զգացում է առաջացնում:⁷

Բանն այն է, որ առանձին դեպքերում կալանքի դատապարտված անձը կարող է նման պատժաչափը դիտարկել որպես հանցանք կատարելուց հետո պատժի կրումից ազատվելու միջոց: Այս առումով պատժի անհատականացման ժամանակ նման անձանց նկատմամբ դատարանը պետք է կիրառի ավելի խիստ ներգործության տարրերով օժտված պատժատեսակ, քան կալանքն է:

Կալանքի արդյունավետության համար մեծ նշանակություն է ձեռք բերել նաև դրա, օրենքին համապատասխան, կատարումը քրեակատարողական հիմնարկում՝ կալանատանը: Պատժի կրման ռեժիմի խախտումը, ոչ ժամանակին կատարումը, ոչ միայն կազդի կալանքի արդյունավետության վրա, այլև դատապարտյալների ու հասարակության անդամների մոտ համոզմունք կծեղվորի պատժից խուսափելու բացասական ընկալման մասին:

Առկա են կալանքը՝ որպես պատժատեսակ զինծառայողների կողմից կրելու մի շարք առանձնահատկություններ: Կալանքի դատապարտված զինծառայողներին հետազայում զինծառայության անցման հնարավորության ընձեռումը հանդիսանում է այդ առանձնահատկություններից կարևորագույնը, և այդ գործընթացը, մեր կարծիքով, մեղմացնում է ներգործության այդ միջոցի պատժական էությունը՝ որոշակի աստիճանով կալանքը մոտեցնելով կարգապահական տույժերի պայմաններին և դրա հետ մեկտեղ, լրացուցիչ խթան ապահովում դատապարտյալի ուղղման, զինծառայողի կարգավիճակը վերականգնելու, կալանքը կրելուց հետո արագ հասարակական կյանքին ինտեգրվելու

Քրեակատարողական իրավունք

դատապարտյալի ձգտման համար: Այս առումով զինծառայողների համար կարգապահական ներգործության նպատակներով զինվորական կառույցներում այնպիսի հաստատությունների առկայությունը հնարավորություն կտա կալանքի դատապարտվածների նկատմամբ պատժի իրացումը կազմակերպել հենց այդ հաստատություններում՝ ազատելով պետությանը զինծառայողների համար կալանատների կառուցման հետ կապված ֆինանսատնտեսական բնույթի մի ամբողջ շարք խնդիրներից: Մյուս կողմից՝ կալանքի դատապարտված անձանց պատժի կրման պայմանները, եթե ընդհանրապես մասնացվեն ազատագրված դատապարտված անձանց համար նախատեսված քրեակատարողական հիմնարկների պատժի կրման ռեժիմի հետ, ապա այդ մոտեցումն անհիմաստ կդարձնե պատժի նոր տեսակի պատժատեսակի ներդրումը քրեական օրենսդրության մեջ:

Թվարկված պատճառաբանությունները դեռևս չեն պատասխանում այն հարցին, թե կալանքի արդյունավետության բարձրացմանն ինչը կարող է նպաստել՝ հաշվի առնելով այսօրվա իրական հանգամանքները:

Կալանքի կատարման ընթացքում նշեցինք, որ անհամեմատ ցանկալի արդյունքներ կարելի է սկսկալել, եթե դատապարտյալների, թեկուզ և, կարճաժամկետ աշխատանքների մեջ ընդգրկել՝ աշխատանքը դիտարկելով, որպես անձի դաստիարակության և ուղղման կարևորագույն ու անվիճելի միջոց: Աշխատանքի մեջ ընդգրկելով կալանքի դատապարտվածին՝ կալանատան վարչակազմը, ամենօրյա հսկողություն սահմանելով նրանց առօրյային, կնպաստի հանցավորի ուղղմանը,

պատիժ կրելուց հետո հասարակության մեջ նրա ինտեգրվելուն, աշխատանքի նկատմամբ բարեխիղճ վերաբերմունքի ձգտման ու աշխատանքից չխուսափելու սովորության պահպանմանը: Մյուս կողմից, եթե պատժի կրման ընթացքում դատապարտյալն ընդգրկվում է աշխատանքի մեջ, այն դառնում է բոլոր դատապարտյալների համար ընկալելի գործընթաց և դրանով յուրաքանչյուրն առանձին և բոլորը միասին վերցրած բարերար ազդեցություն են թողնում միմյանց վրա, որ պատիժը չի դառնում միայն կանխարգելման միջոց, այլ նպաստում է նաև մյուս դատապարտյալների կողմից այլ պատժատեսակի ներգործության բոլոր տարրերի ճիշտ ընկալմանն ու գնահատմանը: Այս առումով, մեր կողմից պատճառաբանված առաջարկություն կատարելը, կալանքի դատապարտված անձանց հանրօգուտ աշխատանքի մեջ ընդգրկելու առումով կարծում ենք կբարձրացնի պատժի արդյունավետությունը:

Պատժի ընդհանուր նախազուշացման ազդեցությունն իրացվում է առաջին հերթին քրեական օրենքի հրապարակմամբ: Գործող օրենսդրության դրույթների լայն պարզաբանումը և հասարակության անդամների իմացության աստիճանն օրենքների բովանդակության, նրանց էության, իրավական հետևանքների մասին լուրջ ազդակներ են հասարակության անկախում անձանց հեռու պահելու հանցանք կատարելու մտքից, թեև օրենքների էության իմացությունը միաժամանակ դրական դեր կարող է ունենալ օրինապաշտ քաղաքացիների մոտ օրենքների պահանջների անթերի կատարման գործընթացում: Բավական է նշել, որ քաղաքացիների իրավագիտակցության աստիճանը մեծ գործոն է պատ-

Քրեակատարողական իրավունք

ժի ընդհանուր նախազգուշացման համար: Բացի դրանից, պատժի իրական, անթերի ու պատժի նշանակման սկզբունքները (օրինականության - ՀՀ քրեական օրենսգրքի 5-րդ հոդված, օրենքի առջև հավասարության - ՀՀ քրեական օրենսգրքի 6-րդ, պատասխանատվության անխուսափելիության - ՀՀ քրեական օրենսգրքի 7-րդ, անձնական պատասխանատվության - ՀՀ քրեական օրենսգրքի 8-րդ, ըստ մեղքի պատասխանատվության - ՀՀ քրեական օրենսգրքի 9-րդ և վերջապես, արդարության և պատասխանատվության սկզբունքները - ՀՀ քրեական օրենսգրքի 10-րդ հոդված) արդեն լավագույնս են ապահովում պատժի արդյունավետությունը: Այս առումով պետք է նշել, որ հանցագործությունների արագ բացահայտումը, մեղավորների նկատմամբ նշանակված պատիժները, դրանց ճիշտ կատարումն այն անհրաժեշտ պայմաններն են, որոնք բարենպաստ հող են ստեղծում պատիժների արդյունավետության համար:

Պրոֆեսոր Ս. Ծաղիկյանը նշում է, որ կոռուպցիոն հանցագործությունների տարածվածությունը պայմանավորված է մի կողմից՝ քաղաքացիների նկատմամբ պետական ծառայողների անպատասխանատվությամբ, մյուս կողմից՝ քաղաքացիների իրավունքների և շահերի անպաշտպանվածությամբ՝ պետական ծառայողների և այլ պաշտոնյաների կամայականություններից, որոնք առաջ են բերում իրավախախտումների, այդ թվում՝ հանցավոր արարքների կատարում:⁸

Որոշ հեղինակների կարծիքով, քրեական պատիժներն ազդում են հասարակության բոլոր անդամների վրա,⁹ մյուսների կարծիքով՝ միայն որոշ անձանց վրա, որոնք դրանցից

վախի զգացողություն են ապրում:¹⁰

Մեր կարծիքով, պատժի ընդհանուր նախազգուշական կողմը տարածվում է միայն այն անձանց վրա, որոնք հակում ունեն դեպի հանցավոր իրավախախտումներ կատարելը, որոնց մոտ անպատժելիության մթնոլորտն է գերակա դեր խաղում նրանց վարքագծի ընդհանուր կանոններում, որոնք օրենքների պահանջների նկատմամբ ունեն քամահար վերաբերմունք:

Կալանքի՝ որպես պատժատեսակի կիրառման համեմատական սահմանափակ քանակը և այդ պատժի դատապարտված անձանց կողմից նոր հանցագործությունների կատարման հաճախականության տվյալների բացակայությունը, հնարավորություն են ստեղծում այս պատժատեսակի արդյունավետության խնդիրը համարել, որպես առաջնային հարց՝ մոտակա տարիներին դրանց նորից անդրադառնալու համար:

Մեր կողմից արված դատողություններն ու հետևությունները հիմնականում խարսխված են տեսական դատողությունների վրա, քանի որ այս պատժատեսակի կիրառումը համեմատաբար նոր է գործողության մեջ դրվել և դեռևս կա պրակտիկայի պակաս վերջնական հետևության հանգելու համար: Հասկանալի է, որ առավել արժանահավատ տեղեկություններ մենք կատանանք և կալանքի կիրառման գործընթացում կբացահայտվեն դրա դրական և բացասական կողմերը հետագա տարիներին, ուսումնասիրելով դատական պրակտիկան և կալանքի, որպես պատժատեսակի էության վերլուծությունը: Այսօր մենք չենք կարող ամբողջովին վերլուծել տվյալ պատժատեսակի կիրառման պրակտիկայի դրական ու բացասական կողմերը և համոզիչ փաստարկներով կանխատես-

Քրեակատարողական իրավունք

սել դրա արդյունավետությունը: Այս բացը, թերևս չի կարող պատճառ հանդիսանալ հրաժարվելու այս պատժատեսակի կիրառման հնարավորության մասին գիտականորեն հիմնավորված դատողություններ անելուց, որպիսիք մենք փորձել ենք տալ սույն ատենախոսության մեջ, քանի որ պատժատեսակների բազմազանության առկայությունը քրեական օրենսդրության մեջ, պատիժների կիրառման մասին դատական վիճակագրության խորը վերլուծությունը հնարավորություններ են ստեղծում ավելի անխոցելի դարձնել պատժի անհատականացման սկզ-

բունքի իմացությունը, ճիշտ ընտրել այն պատժատեսակի նշանակման հիմքը, որը պայմաններ կստեղծի արդյունավետ ազդել հանցանք կատարած անձի վրա, ապահովել պատժի նպատակների իրականացումը, հանցագործությունների կանխումը, սոցիալական արդարության վերականգնումն ու հանցավորի ուղղումը:

Կալանքի՝ որպես պատժատեսակի քրեական օրենսգրքում պահպանելն այն կվերածի ամենաարդարացված, գործուն ու արդյունավետ պատժատեսակներից մեկի:¹¹

1. *Никитинский В.И.* Эффективность норм трудового права, «Юридическая литература». М., 1971, с. 11-34.

2. *Селиверстов В.И.* Уголовное право, Общая часть. «Юрист информ». М., 2004, с. 309.

3. *Никитинский Б.С.* К вопросу об изучении эффективности уголовно-правовых мер борьбы с преступностью, в кн «Эффективность уголовно-правовых мер борьбы с преступностью», «Юридическая литература». М., 1968, с. 4-5, *Шаргородский М.Д.* Система наказаний и их эффективность, «Советское государство и право», 1968, N 11, с. 53-61 и др.

4. *Айвар Л.К.* О кризисе уголовной политики, Евразийский юридический журнал, N7/14/, 2009, с. 36.

5. ՌԳ քրեական օրենսգիրքը /54 հոդված/ նման սահմանափակում չի նախատեսում: Մեր կարծիքով ՀՀ քրեական օրենսդրության մոտեցումը հիմնավոր է այն առումով, որ եթե կալանքի դատապարտված անձը գտնվելիս լինի անազա-

տության մեջ մինչև դատավճռի կայացումը, նրա վրա այն ազդեցությունը չի թողնի, ինչպիսի ազդեցություն կունենա այն անձի վրա, որն առաջին անգամ է հայտնվում անազատության մեջ, այն էլ հասարակությունից խիստ մեկուսացման պայմաններում:

6. *Цагикян С. Ш.* Противодействие коррупции в Армении, СПб, 2006, с. 184-186.

7. *Красиков Ю.А.* Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации, изд-во «Норма». М., 2008, с. 138.

8. *Ծաղիկյան Ս.Շ.* Հակակոռուպցիոն ռազմավարությունը քրեակատարողական հիմնարկներում, Երևան, 2012, էջ 91:

9. *Сергеева Т.Л.* Вопросы вины и виновности в практике Верховного суда СССР по уголовным делам. М., 1950, с. 5.

10. *Беляев Н.А.* Цели наказания и средства их достижения, изд-во ЛГУ, 1963, с. 5.

11. *Евлов Н.Д.* Арест как один из видов наказаний за неосторожные преступления, Теория и практика.

Կրիմինալիստիկա

Վահե ԵՆԳԻԲԱՐՅԱՆ

ՀՀ դատավորների միության գործադիր տնօրեն,

իրավագիտության դոկտոր, դոցենտ,

ԵՊՀ քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի դոցենտ

ԽՈՒՉԱՐԿՈՒԹՅԱՆ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՔՐԵԱԳԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ

ԵՎ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ՀԻՄՔԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի համաձայն՝ քննիչը բավարար հիմքեր ունենալով ենթադրելու, որ որևէ շենքում կամ այլ տեղ կամ որևէ անձի մոտ գտնվում են հանցագործության գործիքներ, հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված առարկաներ ու արժեքներ, ինչպես նաև այլ առարկաներ և փաստաթղթեր, որոնք կարող են նշանակություն ունենալ գործի համար, խուզարկություն է կատարում դրանք գտնելու և վերցնելու համար:

Խուզարկություն կարող է կատարվել նաև հետախուզվող անձանց, հանցագործություն կատարելու մեջ կասկածվող անձանց, ինչպես նաև դիակները հայտնաբերելու համար:

Խուզարկությունն իր բնույթով բարդ և աշխատատար քննչական գործողություն է, որի իրականացումը պահանջում է ուժերի և միջոցների առավելագույն կենտրոնացում: Խուզարկության որպես քննչական գործողության բովանդակության, ինչպես նաև քրեական գործի քննության ընթացքում դրա ունեցած դերի ու նշանակության բացահայտման համար անհրաժեշտ է նախևառաջ այն տարբերել այլ քննչական գործողություններից:

Այս տեսակետից, խուզարկությունը որոշակի ընդհանրություններ ունի առգրավման հետ, քանի որ երկու դեպքում էլ հարկադրաբար որոշակի առարկաներ են վերցվում: Սակայն եթե առգրավման դեպքում ստույգ հայտնի են, թե որտեղ և ում մոտ են դրանք գտնվում (ՔՂՕ 226-րդ հոդված), ապա խուզարկության դեպքում քն-

նիչին առարկաների գտնվելու տեղը ստույգ հայտնի չէ, և վերջինս կատարում է որոնողական գործողություններ դրանք հայտնաբերելու համար: Փաստորեն, եթե առգրավման հիմքը հավաստի տեղեկությունն է, ապա խուզարկության հիմքը՝ միայն հիմնավոր ենթադրությունը:

Իր բնույթով խուզարկությունը որոշակի նմանություններ ունի նաև զննության հետ, սակայն վերջինս խուզարկությունից տարբերվում է նրանով, որ զննության ժամանակ ուսումնասիրվում են առարկայի արտաքին հատկանիշները, առարկան այն վիճակով, որով հայտնաբերվել է, մինչդեռ խուզարկության ժամանակ թեև առարկան հայտնաբերելիս այն որոշակի առումով ուսումնասիրվում է, սակայն այդ քննչական գործողության գլխավոր նպատակը որոնողական աշխատանքների կատարումն է:

Այսպիսով, խուզարկությունն իրենից ներկայացնում է գործի համար նշանակություն ունեցող առարկաների ու փաստաթղթերի որոնման, հայտնաբերման և վերցման հետ կապված քննչական գործողություն:

Խուզարկությունը՝ որպես առանձին քննչական գործողություն, ունի իրեն բնորոշ խնդիրներ: Քրեադատավարական օրենսդրության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ խուզարկության խնդիրները հետևյալներն են՝

1. Հանցագործության գործիքների որոնումը և վերցնումը, այսինքն՝ այնպիսի առարկաներ, որոնք հատուկ նախատեսված են հանցագործություն կատարելու

ՊԵՆԵՆՏ 2016 12 (210)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

համար կամ արդեն օգտագործվել են հանցավոր նպատակներով (օրինակ՝ զենք, պայթուցիկ սարքեր, կացին, դանակ, կեղծ կնիքներ և այլն):

2. Հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված առարկաների ու արժեքների որոնումը և վերցնումը: Այդպիսիք կարող են լինել այն առարկաները, որոնք անմիջականորեն հափշտակվել են հանցագործի կողմից կամ ստացվել են շորթման, խարդախության, այլ հանցավոր գործողությունների արդյունքում (դրամ, արժեթղթեր, բաժնետոմսեր, տրանսպորտային միջոցներ), ինչպես նաև դրամ, արժեքներ, որոնք ձեռք են բերվել նշված առարկաների իրացման արդյունքում:

3. Գործի համար նշանակություն ունեցող այլ առարկաների ու փաստաթղթերի որոնումը և վերցնելը: Դրանք կարող են լինել հետքեր և հացագործության այլ նշաններ (օրինակ՝ արյունոտ հագուստ, գրառումներ, փաստաթղթեր, անձնական նամակներ և այլն, որոնք վկայում են կատարված հանցագործության մասին, ինչպես նաև նախանշում են որոշակի վայրերում հետախուզվող անձանց, հանցագործությանը վերաբերող առարկաներ գտնելու հնարավորություն: Դրանք կարող են լինել լուսանկարներ, տեսագրություններ, ձայնագրառումներ, կինոժապավեններ, որոնք նպաստում են գործի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների պարզաբանմանը (օրինակ՝ որոշակի վայրում որոշակի անձանց ժամանակ անցկացնելու փաստը և այլն):

4. Հետախուզվող անձանց, հանցագործություն կատարելու մեջ կասկածվող անձանց և դիակների ու դրանց մասերի հայտնաբերումը: Դա կարող է վերաբերել ինչպես անմիջականորեն քննությունից թաքնվող անձանց հայտնաբերմանը, այնպես էլ փաստաթղթերին և այլ առարկաներին, որոնք ցույց են տալիս նրանց գտնվելու վայրը:

Բացի վերոնշյալներից, կարծում ենք, խուզարկության խնդիրների շրջանակի մեջ կարելի է ընդգրկել նաև.

- Այն գույքի հայտնաբերումը, ինչպես նաև այն հարկադրաբար վերցնելը, որի վրա կալանք պետք է դրվի: ՔԳՕ 232-րդ և 233-րդ հոդվածների համաձայն՝ քաղաքացիական հայցը, գույքի հնարավոր բռնագրավումը և դատական ծախսերն ապահովելու համար վարույթն իրականացնող մարմինների կողմից կարող է գույքի վրա կալանք դրվել, երբ գործով հավաքված ապացույցները բավարար հիմք են տալիս ենթադրելու, որ կասկածյալը, մեղադրյալը և այն անձը, որի մոտ գտնվում է գույքը կարող է թաքցնել, փչացնել կամ սպառել բռնագրավման ենթակա գույքը:

Անհրաժեշտության դեպքում, երբ հիմքեր կան ենթադրելու, որ գույքը կամուփին չի հանձնվի, կարող է կատարվել խուզարկություն քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով:

- Այն առարկաների, փաստաթղթերի ու արժեքների վերցնումը, որոնք հանված են շրջանառությունից (հրազեն, թմրանյութեր, ռադիոակտիվ նյութեր, պետական գաղտնիք պարունակող փաստաթղթեր և այլն)՝ անկախ այն հանգամանքից՝ դրանք վերաբերում են գործին, թե ոչ:

- Այնպիսի լրացուցիչ տեղեկատվության աղբյուրների (թվային, էլեկտրոնային կամ այլ կրիչների) հայտնաբերումը և վերցնումը, որոնք հնարավոր է քննվող գործի հետ կապված էական նշանակություն ունեցող տեղեկատվություն պարունակեն և այլն:

Այսպիսով, խուզարկությանը բնորոշ խնդիրները տարաբնույթ են և կախված գործի հանգամանքներից՝ քննիչը խուզարկության միջոցով կարող է լուծել ինչպես վերը նշված խնդիրներից որևէ մեկը, այնպես էլ դրանցից մի քանիսը:

Ինչ վերաբերում է խուզարկության կատարման հիմքերին, ապա պետք է նշել, որ մասնագիտական գրականության մեջ դրանք բաժանվում են 2 խմբի՝

1. խուզարկություն կատարելու փաստական հիմքեր,

2. խուզարկություն կատարելու իրա-

Կրիմինալիստիկա

վական հիմքեր:¹

Խուզարկություն կատարելու փաստական հիմքերն այն փաստական տվյալներն են, որոնք հիմք են հանդիսանում վերը նշված որոշումների ընդունման համար:

ՔԳՕ 225-րդ հոդվածում ամրագրված դրույթների վերլուծությունը թույլ է տալիս բացահայտել խուզարկություն կատարելու փաստական հիմքերի բովանդակությունը: Խուզարկություն կատարելու հիմք է հանդիսանում ապացույցների (ինչպես նաև ապացույցների և օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքների) համակցությունը, որը թույլ է տալիս որոշակի վստահությամբ ենթադրել, որ`

ա) որևէ շենքում կամ այլ տեղ կամ անձի մոտ գտնվում են հանցագործության գործիքներ, հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված առարկաներ ու արժեքներ, ինչպես նաև այլ առարկաներ ու փաստաթղթեր (նաև հետախուզվող անձ, հանցագործություն կատարելու մեջ կասկածվող անձ կամ դիակ), որոնք կարող են նշանակություն ունենալ գործի համար,

բ) դրանց որոնելու և վերցնելու (հետախուզվող կամ հանցագործության կատարման մեջ կասկածվող անձին ձերբակալելու) համար կարող է առաջանալ հարկադրանք կիրառելու անհրաժեշտություն:

Այնուհայտ է, որ օրենսդիրը խուզարկություն կատարելու փաստական հիմքը կապում է ոչ թե ապացույցների, այլ որոշակի փաստական տվյալների (այդ թվում նաև օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքների) առկայության հետ:

Ուշագրավ է, որ օրենսդիրը մի դեպքում խուզարկություն կատարելու հիմք է դիտում «որոշակի ենթադրություն անելու համար բավարար հիմքեր ունենալը» (ՔԳՕ 225-րդ հոդվածի 1-ին մաս), իսկ մեկ այլ դեպքում` անձնական խուզարկություն կատարելու համար, «բավարար հիմքերի առկայությունը» (ՔԳՕ 229-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

ՔԳՕ 225-րդ հոդվածի 1-ին մասում խուզարկություն կատարելու փաստական

հիմքերի ձևակերպման ժամանակ օրենսդիրն օգտագործում է «բավարար հիմքեր» բառակապակցությունը: Իրավաբանական գրականության մեջ կարծիք կա, որ «բավարար հիմքերը» ապացույցներն են² (կոնկրետ տվյալները, հավաստի տեղեկություններ): Նման մոտեցման կողմնակիցները` որպես խուզարկություն կատարելու փաստական հիմք են դիտում վերը նշված տվյալների առկայությունը, այլ ոչ թե բավարար լինելը, ինչն արդարացված չէ: Առավել ընդունելի կարելի է, թերևս, համարել, այն հեղինակների կարծիքը, ովքեր գտնում են, որ «բավարար հիմքեր» բառակապակցությունն իրավակիրառողին պարտավորեցնում է հավաքել ոչ թե առանձին ապացույցներ, այլ ապացույցների այնպիսի համակցություն, որը թույլ կտա օրինական և հիմնավորված որոշում կայացնել խուզարկություն կատարելու համար (այդ թվում նաև դատարանի որոշում)³: Գրանով օրենսդիրն իրավակիրառողի ուշադրությունը հրավիրում է այն հանգամանքի վրա, որ մեկ ապացույցի (տվյալի) առկայությունը դեռևս բավարար չէ խուզարկություն կատարելու մասին որոշում ընդունելու համար:

Այս կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արտահայտել է իր դիրքորոշումը 2015 թվականի դեկտեմբերի 18-ին Սեպուհ Թադևոսյանի և Սիրուն Նաջարյանի վերաբերյալ գործով թիվ ԵՇԳ/0073/07/15 որոշման մեջ:

Մասնավորապես, այդ որոշման 22-րդ կետի համաձայն. «...*Խուզարկության կատարման փաստական հիմք կարող են հանդես գալ, որպես կանոն, քրեական գործի նյութերում առկա և որոշակի բնակարանում գործի համար նշանակություն ունեցող որոշակի առարկայի կամ անձի գտնվելու մասին տեղեկություններ պարունակող ապացույցները (կասկածյալի, մեղադրյալի, տուժողի, վկայի ցուցմունքներ և այլն): Ինչ վերաբերում է օպերատիվ-հետախուզական գործունեության տվյալներին` անհրաժեշտ է նշել, որ դրանք ապացույցների նկատմամբ ստորադաս բնույթ*

ունեն, սակայն որոշ դեպքերում անփոխարինելի և եզակի տվյալներ կարող են պարունակել որոշակի բնակարանում գործի համար նշանակություն ունեցող առարկաների կամ անձանց գտնվելու վերաբերյալ, հետևաբար օպերատիվ-հետախուզական գործունեության տվյալները վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից անտեսելն անթույլատրելի է: Միևնույն ժամանակ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության առանձնահատկություններով (մասնավորապես՝ գործունեության գաղտնի մեթոդների և միջոցների կիրառումը, ինչպես նաև օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների աշխատակիցների, աշխատանքի ձևերի, մեթոդների, ուժերի և միջոցների գաղտնի պահպանությունը («Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդված) պայմանավորված՝ մի շարք դեպքերում վարույթն իրականացնող մարմինը գրկված է գնահատելու օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքում ձեռք բերված տվյալները: Հետևաբար բոլոր այն դեպքերում, երբ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման արդյունքում ստացված տվյալը հնարավոր է գնահատման ենթարկել, այն կարող է հանդես գալ որպես խուզարկության կատարման ինքնուրույն հիմք: Մասնավորապես, օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման արդյունքում ստացված տվյալը գնահատելիս վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է հաշվի առնի միջոցառման՝

- կոնկրետ տեսակին («Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածի 1-ին մաս) օրենքով առաջադրվող պահանջները: Այսպես, «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածով սահմանված է օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների որոշակի տեսակների նկատմամբ նախնական դատական վերահսկողության պահանջ, ինչը դրանց օրինականության գործուն երաշխիք է: Այդպիսի օպերատիվ-հետախու-

զական միջոցառումներն են՝ ներքին դիտումը, նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների վերահսկումը, հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկումը, ֆինանսական տվյալների մատչելիության ապահովումը և ֆինանսական գործարքների գաղտնի վերահսկումը, կաշառք ստանալու կամ կաշառք տալու նմանակումը, ինչպես նաև արտաքին դիտում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումը, եթե արտաքին դիտման արդյունքների ամրագրումն առանց տեխնիկական միջոցների օգտագործման հնարավոր չէ, և անձը (անձինք), որի (որոնց) նկատմամբ իրականացվում է արտաքին դիտումը, ողջամտորեն չէր (չէին) կարող ենթադրել դրա անցկացման հնարավորության մասին,

- արդյունքների ամրագրման եղանակը (օրինակ՝ տեխնիկական միջոցների կիրառման առկայությունը),

- աղբյուրի՝ օրենքով սահմանված կարգով բացահայտման հանգամանքը և այլն:

Իսկ այն դեպքում, երբ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության տվյալի գնահատումն անհնար է, այն ինքնին խուզարկության հիմք չի կարող հանդիսանալ, սակայն այլ տվյալների (այդ թվում՝ օպերատիվ-քննչական իրադրության) հետ համակցությամբ կարող է հաշվի առնվել խուզարկության կատարման անհրաժեշտության հարցը լուծելիս, հատկապես քննության վաղ փուլերում, երբ համապատասխան ապացույցներ դեռ ձեռք չեն բերվել:

23. Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ խուզարկության կատարման փաստական հիմք են **«բավարար տվյալները»**: Այլ խոսքով՝ տվյալների առկայությունն ինքնին խուզարկության կատարման փաստական հիմք չէ, քանի դեռ չի համապատասխանում բավարարության վերաբերյալ պահանջին: Տվյալների՝ բավարարության տեսանկյունից գնահատումը պետք է հանգեցնի այն ողջամիտ եզրահանգման, որ խուզարկության կատարման արդյուն-

Կրիմինալիստիկա

քում կարող են ձեռք բերվել փնտրվող առարկաները: Ընդ որում, օրենսդրորեն նախատեսված չէ տվյալների համակցության վերաբերյալ պահանջ: Այլ խոսքով՝ տվյալների բավարարության վերաբերյալ պահանջը որակական բնույթ է կրում. խուզարկության կատարման արդյունքում փնտրվող առարկաների հայտնաբերման հավանականության մասին եզրահանգումը կարող է հիմնված լինել ինչպես մեկ վերաբերելի և արժանահավատ տվյալի, այնպես էլ տվյալների համակցության վրա»⁴:

ՔԳՕ 225-րդ հոդվածի 1-ին մասում օգտագործված «ենթադրել» արտահայտությունը հանդիսանում է «բավարար հիմքեր» բառակապակցության հակակշիռը: Այդպիսով օրենսդիրը մի կողմից ցանկանում է, որպեսզի խուզարկություն կատարելու մասին որոշումն ընդունվի միայն բավարար հիմքերի (տվյալների) առկայության դեպքում (այլ ոչ թե ցանկացած տվյալի), իսկ մյուս կողմից՝ քննիչին թույլ է տալիս պահանջվող որոշումն ընդունել առանց ՔԳՕ 225-րդ հոդվածի 1-ին մասում նշված հանգամանքներն ստույգ պարզելու: Փաստորեն, խուզարկություն կատարելու փաստական հիմքերը կարող են առկա լինել նախքան այն պահը, երբ քննիչի տրամադրության տակ կլինեն անհերքելի փաստեր, որոնք կվկայեն, որ որոշակի տեղում (կոնկրետ անձի) մոտ գտնվում են գործի համար նշանակություն ունեցող առարկաներ:

Ընդհանրացնելով՝ կարող ենք նշել, որ խուզարկություն կատարելու մասին որոշում ընդունելու համար օրենսդիրը չի պահանջում, որպեսզի քննիչն ունենա հավաստի տեղեկություններ գործի համար նշանակություն ունեցող որոշակի առարկայի գտնվելու վայրի վերաբերյալ: Նման որոշում ընդունելու համար բավարար է ապացույցների (ինչպես նաև ապացույցների և օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքների) համակցության վրա հիմնված ենթադրությունը, որ տվյալ առարկան կարող է գտնվել որոշակի վայրում:

Խոսելով խուզարկության իրավական հիմքերի մասին՝ պետք է նշել, որ այդպիսիք են հանդիսանում վարույթն իրականացնող մարմինների ակտերը, որոնց հիման վրա կատարվում է խուզարկությունը: Մասնավորապես շենքի կամ այլ տեղի, ինչպես նաև անձնական խուզարկությունը (բացառությամբ ՔԳՕ 229-րդ հոդվածի 2-րդ մասի, որի դեպքում անձնական խուզարկությունը կարող է կատարվել առանց այդ մասին որոշում կայացնելու) կատարվում է քննիչի՝ խուզարկություն կատարելու մասին որոշման հիման վրա: Բնակարանի⁵, ինչպես նաև բանկային, նոտարական գաղտնիք կազմող տեղեկությունների ստացման համար խուզարկությունը կատարվում է դատարանի որոշմամբ:

Քանի որ ՔԳՕ 57-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետի համաձայն՝ խուզարկությունը համարվում է անհետաձգելի քննչական գործողություն, ուստի այն կարող է կատարվել նաև հետաքննության մարմնի⁶ կողմից:

Հիմք ընդունելով ՔԳՕ 225-րդ հոդվածի պահանջները, ինչպես նաև քննչական գործողությունների կատարման և դատավարական փաստաթղթերի կազմման ընդհանուր կանոնները՝ խուզարկություն կատարելու մասին որոշման մեջ անհրաժեշտ է նշել՝

- խուզարկություն կատարելու մասին որոշման ընդունման օրը, ամիսը, տարին և այն կազմելու տեղը,
- այն կազմող պաշտոնատար անձի պաշտոնը, կոչումը (դասային աստիճանը), անունը և ազգանունը,
- այն քրեական գործի համարը, որի կապակցությամբ որոշում է կայացվել կատարել խուզարկություն,
- խուզարկություն կատարելու փաստական հիմքերը,
- հղում ՔԳՕ 225-րդ հոդվածի վրա,
- խուզարկություն կատարելու մասին որոշում՝ որոշակիորեն նշելով, թե որտեղ, ում կողմից և ինչպիսի առարկաներ են ենթակա գտնելու և վերցնելու:

Որոշումն ստորագրում է այն ընդունելու իրավասություն ունեցող պաշտոնա-

տար անձը:

Ի տարբերություն վերը նշվածի՝ խուզարկություն կատարելու մասին դատարանի որոշումն անցնում է ընդունման որոշակի ընթացակարգ: Նախ՝ բնակարանի կամ բանկային, նոտարական գաղտնիք կազմող տեղեկությունների ստացման համար խուզարկություն կատարելու թույլտվություն ստանալու համար հետաքննության մարմինը, քննիչը կամ դատախազը պետք է պատճառաբանված որոշման մեջ պարունակվող միջնորդություն ներկայացնեն դատարան: Պատճառաբանված որոշման մեջ պարունակվող միջնորդությունը՝ խուզարկություն կատարելու մասին, հիմք է դատարանում վարույթ սկսելու համար (ՔԳՕ 282-րդ հոդված):

ՔԳՕ 282-րդ հոդվածի 2-րդ մասի բովանդակությունից հետևում է, որ խուզարկություն կատարելու թույլտվություն ստանալու որոշման պատճառաբանական մասում պետք է նշվեն՝

- տվյալներ այն հանցագործության մասին, որի առթիվ մտադրություն կա կատարել խուզարկություն,
- ինչպիսի տվյալներ պետք է ստացվեն խուզարկության արդյունքում,
- խուզարկության կատարման տեղը, ժամանակը, անմիջական կատարողը (կատարողները), արդյունքների ամրագրման ձևը,
- այլ տվյալներ, որոնք անհրաժեշտ են դատարանին օրինական և հիմնավորված որոշում կայացնելու համար:

Դատարանն իրավունք ունի պահանջել լրացնել տվյալները, եթե դրանք բավարար չեն:

Խուզարկություն կատարելու մասին միջնորդությունները քննում է դատավորը միանձնյա, դռնփակ նիստում: Այդ դատական նիստին մասնակցում է միջնորդությանը դիմած պաշտոնատար անձը (կամ նրա ներկայացուցիչը): Դատական նիստին մասնակցելու իրավունք ունի նաև դատախազը, եթե անհրաժեշտ է համարում անձամբ պաշտպանել միջնորդու-

թյունը:

Խուզարկություն կատարելու միջնորդությունների քննության ընթացքում դատավորն իրավունք ունի միջնորդություն ներկայացնող անձից պահանջել միջնորդության հիմնավորվածությունը ստուգելու համար անհրաժեշտ փաստաթղթեր և իրեն նախապայման, ինչպես նաև ներկայացնել բացատրություններ:

Միջնորդությունները դատավորի կողմից պետք է քննվեն անհապաղ, բայց ոչ ուշ, քան դրանք ստանալու հաջորդ օրը, իսկ բնակարանի խուզարկության միջնորդությունները պետք է քննվեն անհապաղ:

Դատական նիստում միջնորդության քննումն ավարտելուց հետո դատավորը որոշում է կայացնում միջնորդությունը բավարարելու կամ մերժելու մասին: Ինչպես միջնորդությունը բավարարելիս, այնպես էլ մերժելիս դատավորը որոշման մեջ պետք է նշի դրանց հիմքերը:

Եթե դատարանը կայացնում է խուզարկության կատարումը թույլատրելու մասին որոշում, ապա որոշման մեջ պետք է նշվեն՝

- որոշումը կազմելու օրը, ամիսը, տարին և տեղը,
- դատավորի ազգանունը և միջնորդությունը ներկայացրած պաշտոնատար անձը,
- խուզարկություն կատարելու մասին նշում՝ ցույց տալով անձը, որի վրա այն տարածվում է,
- որոշման գործողության ժամկետը և այն կատարելու համար իրավասու պաշտոնատար անձը,
- դատավորի՝ կնիքով վավերացված ստորագրությունը:

Քրեադատավարական օրենքը, սահմանելով խուզարկության կատարումը միայն դատարանի թույլտվությունն ստանալու միջոցով, միաժամանակ սահմանում է վերաքննիչ դատարանի կողմից այդպիսի որոշումների օրինականության և հիմնավորվածության ստուգման հնարավորությունը:

Այս կապակցությամբ ՀՀ վճարելի դա-

Կրիմինալիստիկա

տարանը վերը ներկայացված Սեպուի Թադևոսյանի և Սիրուն Նաջարյանի վերաբերյալ գործով որոշման մեջ նշում է.

«24. Խուզարկության կատարման իրավական հիմքը խուզարկություն կատարելը թույլատրելու մասին դատարանի որոշումն է: Ընդ որում, դատարանի որոշման համար առիթ է հանդիսանում խուզարկություն կատարելու թույլտվություն ստանալու միջնորդություն հարուցելու մասին նախաքննական մարմնի որոշումը:

Ինչպես նախաքննական մարմնի, այնպես էլ դատարանի որոշումները պետք է լինեն հիմնավորված և պատճառաբանված: Մասնավորապես, նախաքննական մարմնի որոշման պատճառաբանական մասում պետք է նշվեն տվյալներ այն հանցագործության մասին, որի առիթով մտադրություն կա կատարել խուզարկություն, ինչպիսի առարկաներ պետք է ստացվեն քաղաքացիների սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման հետ կապված գործողության արդյունքում, դրա կատարման ժամկետը, այն բնակարանի նույնականացման տվյալները, որտեղ պետք է կատարվի խուզարկությունը, տվյալները, որոնք հիմք են տալիս ենթադրելու, որ փնտրվող առարկաները գտնվում են տվյալ բնակարանում, քննչական գործողության անմիջական կատարողները, արդյունքների ամրագրման ձևը, ինչպես նաև այլ տվյալներ, որոնք անհրաժեշտ են դատարանին օրինական և հիմնավորված որոշում ընդունելու համար:

Դրան համապատասխան՝ միջնորդության քննման արդյունքում դատարանը որոշում է կայացնում միջնորդությունը բավարարելու կամ մերժելու մասին՝ նշելով բավարարման կամ մերժման հիմքերը: Միջնորդության բավարարման դեպքում դատարանի որոշումը պետք է պարունակի նշում խուզարկության կատարման փաստական հիմքերի առկայության մասին, դրանց վերաբերելիության, արժանահավատության և բավարարության մասին հիմնավորումներ, փնտրվող առարկանե-

րի՝ գործի համար նշանակության վերաբերյալ հիմնավորումներ, ինչպես նաև հստակ նշում բնակարանի նույնականացման համար անհրաժեշտ տվյալների և փնտրվող առարկաների բնութագրի վերաբերյալ:

Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում ընդգծել, որ որպես բնակարանի նույնականացման տվյալ պետք է նշվի դրա տեսակը (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 46-րդ կետ), գտնվելու վայրը՝ հասցեն, ինչպես նաև՝ ում է պատկանում կամ ում կողմից է մշտապես կամ ժամանակավորապես օգտագործվում (տուբյեկտը, ում բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքը ենթակա է սահմանափակման): Դատարանին նշված տվյալների տրամադրումը և վերջինիս կողմից դրանց ստուգումը և դատական ակտում արտացոլումը երաշխիք է անձի՝ Սահմանադրությամբ և միջազգային իրավական ակտերով նախատեսված՝ բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքի ապահովման համար: Ավելին՝ «բնակարան» հասկացության տակ ներառվող որոշակի օբյեկտներ ունեն իրավական պաշտպանության ավելի բարձր աստիճան, որը ենթադրում է դրա անձեռնմխելիության սահմանափակման արգելք (օրինակ՝ «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածի 6-րդ մասով նախատեսված օբյեկտները) կամ դրա համար ավելի խիստ պահանջներ (օրինակ՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 449-րդ հոդվածով նախատեսված՝ դիվանագիտական անձեռնմխելիությունից օգտվող օբյեկտները), իսկ առանց բնակարանի նույնականացման վերոնշյալ տվյալներն ունենալու անհնարին կլինի դրանց իրավական պաշտպանությունն ապահովելը»:

Միաժամանակ, ՔԳՕ 229-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է այն դեպքերը, երբ անձնական խուզարկությունը կարող է կատարվել՝ առանց այդ մասին որոշում կայացնելու: Դա կարող է կատարվել.

1. հանցագործության մեջ կասկածվո-

ղին բռնելիս և ոստիկանություն կամ այլ իրավապահ մարմին բերելիս,

2. հանցագործության մեջ կասկածվողին ձերբակալելիս և մեղադրյալի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կալանքն ընտրելիս,

3. երբ բավարար հիմքեր կան ենթադրելու, որ այն շինությունում գտնվող անձը, որտեղ խուզարկություն է կատարվում, իր մոտ կարող է թաքցնել փաստաթղթեր կամ այլ առարկաներ, որոնք գործով կարող են ունենալ ապացուցողական նշանակություն:

Այսպիսով, պետք է նշել, որ խուզարկության հիմքերի հստակեցումը հրատապ է ինչպես տեսական, այնպես էլ գործնական տեսանկյունից: Այս կապակցությամբ, մասնավորապես որոշ հեղինակներ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի վերջ նշված որոշման վերլուծության արդյունքում առանձնացնում են խուզարկության կատարման հետևյալ փաստական հիմքերը.

1) **ինքնուրույն հիմքեր**, որոնք ինքնին բավարար կարող են գնահատվել խուզարկություն կատարելը թույլատելի գնահատելու համար: Այսպիսիք են՝ գործի նյութերում առկա ապացույցները, ինչպես նաև

օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքում ստացված այն տվյալները, որոնք հնարավոր է գնահատման ենթարկել,

2) **ածանցյալ հիմքեր**, որոնք ինքնին չեն կարող դրվել խուզարկության կատարման հիմքում, սակայն համակցության մեջ կարող են բավարար գնահատվել խուզարկություն կատարելը թույլատրելու համար: Այդպիսիք են օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքում ստացված այն տվյալները, որոնց գնահատումն իրավակիրառ մարմնի կողմից անհնարին է, ինչպես նաև այլ տվյալներ (այդ թվում՝ օպերատիվ-քննչական իրադրությունը):

Ընդհանրացնելով՝ կարող ենք հավաստել, որ խուզարկությունն իր բնույթով բարդ և բազմաբովանդակ քննչական գործողություն է, որին բնորոշ են տեսական և գործնական խորը հիմքեր ու կատարման պայմաններ, որոնք դեռևս հետագա կատարելագործման կարիք ունեն: Ընդ որում, դրանք նպատակահարմար է ուսումնասիրել և դիտարկել այդ քննչական գործողության խնդիրների համատեքստում:

1. **Рыжиков А. П.** Обыск: основания и порядок производства. Изд-во “Феникс”. Ростов-на-Дону, 2006, с. 7.

2. **Гуев А. Н.** Постатейный комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу РФ. Изд-во “Инфра-М”. М., 2003, с. 298.

3. **Рыжиков А. П.** Обыск: основания и порядок производства. Изд-во “Феникс”. Ростов-на-Дону, 2006, с. 10.

4. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2015 թվականի դեկտեմբերի 18-ին Սեպուհ Թադևոսյանի և Սիրուն Նազարյանի վերաբերյալ գործով թիվ ԵՇԳ/0073/07/15 որոշումը:

5. Քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 46-րդ կետը բնակարանը սահմանում է որպեսչենք կամ շինություն, որը մշտապես կամ ժամանակավորապես օգտագործվում է որոշակի անձի կամ անձանց բնակության համար, այդ թվում՝ սեփական կամ վարձակալված բնակարանը, այգեսնակը, հյուրանոցային համարը, մավախցիկը, գնացքի ճամփորդախցիկը, համապատասխանաբար նրանց անմիջական հարող ծածկապատշգամբները, սանդղավանդակները, վերնասրահները, պատշգամբները, ընդհանուր օգտագործման տարածքը, ինչպես նաև դրանց այլ բաղկացուցիչ մասերը, որոնք օգտագործվում են

հանգստի, գույք պահելու, ինչպես նաև որոշակի անձի կամ անձանց այլ պահանջումները բավարարելու համար, բնակելի շինության նկուղը և ձեղնահարկը: «Բնակարան» հասկացությունն իր մեջ ընդգրկում է նաև մասնավոր ավտոմեքենան, գետային կամ ծովային նավը, ինչպես նաև ծառայողական անձնական աշխատասենյակը և ավտոմեքենան, արվեստանոցը:

6. Քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 27-րդ կետի համաձայն՝ հետաքննության մարմինը այդ օրենսգրքով հետաքննության իրավասություն ունեցող պետական մարմնի համապատասխան ստորաբաժանման պետը և աշխատակիցներն են, իսկ հետաքննության իրավասություն ունեցող պետական մարմինները թվարկված են քրեական դատավարության օրենսգրքի 56-րդ հոդվածում:

7. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2015 թվականի դեկտեմբերի 18-ին Սեպուհ Թադևոսյանի և Սիրուն Նազարյանի վերաբերյալ գործով թիվ ԵՇԳ/0073/07/15 որոշման 24-րդ կետը:

8. **Ավետիսյան Գ., Դանիելյան Ա.** Դատական վերահսկողությունը «բնակարանի խուզարկություն» քննչական գործողության նկատմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումների վերլուծություն // «Դատական իշխանություն», թիվ 7/205 2016, էջ 78-79:

Աշոտ ԲԱԴԵՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի
ճարտարագիտատեխնիկական փորձաքննությունների բաժնի պետ

**ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՏԵԽՆԻԿԱՅԻ
ԿԱՄ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԻ
ԽԱՆՏՄԱՆ ՇԵՏՎԱՆՔՈՎ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՑԱԾ
ԴԺՔԱՆՏ ԴԵՂՔԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԻՐԱԿԱՆԱՉՎԱԾ
ՊԱՏԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐՈՎ ՊԱՅՄԱՆԱՎՈՐՎԱԾ
ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ**

Անվտանգությունն աշխատավայրում յուրաքանչյուր աշխատողի հիմնարար իրավունքներից մեկն է: Հայաստանի Հանրապետության աշխատանքային օրենսգրքի դրույթների համաձայն՝ գործատուների ընդհանուր պատասխանատվության շրջանակները ներառում են նաև յուրաքանչյուր աշխատատեղում անվտանգ աշխատանքային պայմանների ստեղծումը և պահպանումը: Հետևաբար, արդյունավետ գործող աշխատանքի անվտանգության և առողջության պահպանության համակարգը, հանդիսանալով ցանկացած ընկերության (կազմակերպության) գործունեության կարևորագույն բաղադրիչներից մեկը, նպաստում է վերջինիս սոցիալական պատասխանատվության հիմնախնդիրների լուծմանը և ապահովում է մրցակցային առավելություններ և գործարար հաջողություն շուկայում: Անկախ ձեռնարկությունների մեծությունից, դրանց սեփականատերերը պարտավոր են ապահովել անձնակազմի անվտանգությունը և առողջությունը:

Պետք է նշել, որ ինչպես ցանկացած տեսակի փորձաքննության, այնպես էլ դատատեխնիկական փորձաքննությունների կատարման արդյունավետությունը մեծապես կախված է այդ տեսակի փորձաքննությունների խնդիրների ու առարկայի հստակեցումից և գործնական ապահովումից:

Այս առումով, մասնագիտական գրականության մեջ, ինչպես իրավացիորեն նշում է Վ. Ենգիբարյանը, դատական փորձաքննության առարկայի բովանդակությունն անհրաժեշտ է դիտարկել երկու դիրքորոշումից՝ գիտական և գործնական: Սի կողմից՝ դատական փորձաքննության առարկա են հանդիսանում օբյեկտների հատկանիշների և դրանց փոխակերպումների օրինաչափությունները՝ կապված հանցագործության դեպքի կատարման հետ, իսկ մյուս կողմից՝ դատական փորձաքննության առարկա են հանդիսանում գիտության, տեխնիկայի, արվեստի կամ արհեստի բնագավառներում հատուկ գիտելիքների հիման վրա բացահայտվող փաստացի տվյալները (գործի հանցամասնները) և քրեական կամ քաղաքացիական գործի նյութերի հետազոտությունը:¹

Այս առումով անհրաժեշտ ենք համարում փաստել, որ Հայաստանի Հանրապետությունում տեղի ունեցած դժբախտ դեպքերի կապակցությամբ նախապատրաստված նյութերով, կամ արդեն իսկ հարուցված քրեական գործերով նշանակվող դատատեխնիկական փորձաքննությունների արդյունքում, որոնք հիմնականում կատարվում են դեպքի անմիջական պատճառի, դրա հանգամանքների պարզաբանման նպատակով, պարզվում է, որ հատկապես փոքր և միջին ձեռնարկություններում գոր-

ՊԵՏՏՄԲԲԻ 2016 12 (210)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ծատունների կողմից պատշաճ ուշադրություն չի դարձվում, կամ ընդհանրապես որևէ աշխատանք չի կատարվում աշխատակիցների աշխատանքի անվտանգության ապահովման ուղղությամբ: Աշխատակիցները չեն հրահանգավորվում, կամ պատշաճ կերպով չեն ուսուցանվում անվտանգության տեխնիկայի կանոնների վերաբերյալ: Լավագույն դեպքում գործատուն բավարարվում է բանավոր կերպով աշխատողին անվտանգությունը պահպանելու մասին բանավոր զգուշացնելով, որը չի համապատասխանում առաջադրված պահանջներին: Բազմաթիվ քրեական գործերում առկա ելակետային տվյալների ուսումնասիրության արդյունքներով պարզվում է, որ հազվադեպ կազմակերպություններում են առկա անվտանգության տեխնիկայի բաժին, բյուրո կամ համապատասխան գիտելիքներով օժտված անվտանգության տեխնիկայի ինժեներ: Լավագույն դեպքում այդ պարտականությունները համատեղության կարգով դրվում են որևէ աշխատակցի վրա, որը երբեմն ինքը հստակ պատկերացում չունի աշխատանքի անվտանգության պահանջների մասին: Սակայն ՀՀ-ում գործող «Աշխատանքի անվտանգության ուսուցման կազմակերպում» Միջպետական Ստանդարտի 1.3. կետի պահանջի համաձայն. «Ձեռնարկությունների աշխատակիցների աշխատանքի անվտանգության ժամանակին և պատշաճ ուսուցման ու գիտելիքների ստուգման կազմակերպման պատասխանատվությունն ընդհանուր առմամբ դրվում է կազմակերպության ղեկավարի վրա...», իսկ նույն Ստանդարտի 1.4. կետի պահանջով. «Ձեռնարկությունների աշխատակիցների աշխատանքի անվտանգության ուսուցումը պահանջվող ժամանակին կատարելը՝ հսկում է աշխատանքի պաշտպանության բաժինը (բյուրո, ինժեներ) կամ որևէ աշխատակից, որի վրա ձեռնարկության ղեկավարի հրամանով դրված է այդ պարտականությունները...»² Ըստ նույն Ստանդարտի՝ կազմակերպության, ձեռնարկության աշխատակիցներին աշխատանքի անցնե-

լու առաջին օրվանից ընկերության անվտանգության ապահովման պատասխանատու անձի կողմից (ընկերության ղեկավարի (տնօրենի) հրամանով նշանակված, իսկ եթե այդպիսին չկա, ապա տնօրենի կողմից), պետք է կատարել ներածական, որից հետո անմիջապես աշխատատեղում՝ Աշխատողի անմիջական ղեկավարի կողմից՝ առաջնային հրահանգավորում անվտանգության տեխնիկայի կանոնների պահպանման մասին, որից հետո նոր միայն թույլտվություն տալ ինքնուրույն աշխատանք կատարելու համար: Վերը նշված հրահանգավորումների վերաբերյալ պետք է մատչանում կատարել համապատասխան գրառումներ: Հետագա անցկացվող հրահանգավորումների մասին ոչ ուշ, քան յուրաքանչյուր 6 ամիսը մեկ անգամ պետք է կատարել գրանցումներ՝ ընկերությունում պահվող մատչանում: Աշխատակիցների հրահանգավորումների մատչանում պետք է կատարվեն համապատասխան գրառումներ՝ դնելով հրահանգավորողի և հրահանգավորվողի ստորագրությունները: Մատչանում նշվում է նաև անցկացված հրահանգավորման տեսակի՝ (ներածական, առաջնային աշխատատեղում, կրկնակի, արտապլանային, նպատակային), հրահանգավորման թեմայի՝ (Հրահանգի համարը) և հրահանգողի վերաբերյալ տեղեկատվությունները:

Հարկ է նշել, որ կազմակերպությունների ղեկավար աշխատողներն ու մասնագետները նույնպես պետք է հրահանգավորվեն և ուսուցանվեն աշխատանքի անվտանգության վերաբերյալ: Այսպես, «Աշխատանքի անվտանգության ուսուցման կազմակերպում» Միջպետական ստանդարտի 5.1. կետի պահանջի համաձայն. «...Կազմակերպություն նոր ընդունված ղեկավար աշխատողները և մասնագետները պետք է անցնեն նախնական-ներածական հրահանգավորում», որի վերաբերյալ համապատասխան գրանցամատչանում (Հավելված 4) պետք է կատարվեն գրառումներ: Նույն Ստանդարտի 5.2. կետի համաձայն. «... Աշխատանքի նոր ընդունված նշ-

Կրիմինալիստիկա

ված կատեգորիայի անձինք պետք է ծանոթանան մի շարք խնդիրներին՝ կապված աշխատանքի անվտանգության ապահովման հետ և ոչ ուշ աշխատանքի անցնելուց մեկ ամիս հետո, նրանք պետք է անցնեն գիտելիքների ստուգում, հանձնեն ստուգաբարձը, որի արդյունքները ձևակերպվում է արձանագրությամբ՝ (Հավելված 1)»։ Ստանդարտի 5.3. կետի համաձայն. «...Նշված անձինք աշխատանքի անվտանգության վերաբերյալ ոչ ուշ երեք տարին մեկ անգամ պարբերաբար պետք է ենթարկվեն գիտելիքների ստուգման՝ համապատասխան հանձնաժողովի կողմից»։

Դժբախտ դեպքերի առաջացման պատճառներից է լինում նաև այն, որ գործատուն աշխատողին չի տրամադրում անհրաժեշտ անհատական պաշտպանիչ միջոցներ, շինարարություն՝ հատկապես անվտանգության սաղավարտ և ապահովիչ ամրագրոսի՝ պարանով։³ Մինչդեռ ՀՀ-ում գործող СНИП III-4-80* «Техника безопасности в строительстве» նորմատիվ ակտի 1.10.* կետով պահանջվում է. «Շինարարական կազմակերպությունների (անկախ այդ կազմակերպությունների սեփականության ձևից) բանվորները, ղեկավարները, մասնագետները և ծառայողները պետք է ապահովված լինեն հատուկ արտահագուստով, ապահովիչ գոտիով, հատուկ կոշիկներով և այլ անհատական պաշտպանիչ միջոցներով՝ կախված աշխատանքի ձևից, բարդությունից և ռիսկի աստիճանից...», 1.11.* կետով. «... Բոլոր անձինք, որոնք գտնվում են շինարարական հրապարակում, պարտավոր են կրել պաշտպանիչ սաղավարտ՝ ԳՕՍՍ 12.4.0087-84-ի համապատասխան։ Բանվորները և ինժեներատեխնիկական աշխատողներին արգելվում է աշխատանք կատարել առանց պաշտպանիչ սաղավարտի և այլ անհատական պաշտպանիչ միջոցների օգտագործմամբ...», 1.19.* կետով. «Նոր ընդունված բանվորներին աշխատանք կատարելու թույլտվություն տալուց առաջ կազմակերպության ղեկավարը պարտավոր է ապահովել նրանց ուսուցու-

մը և հրահանգավորման անցկացումը՝ աշխատանքի անվտանգության վերաբերյալ համաձայն ԳՕՍՍ 12.0.004-90-ի, ինչպես նաև պարտավոր է ապահովել բանվորներին աշխատանքի պաշտպանության հրահանգներով, որոնց պահանջները բանվորները պարտավոր են կատարել իրենց աշխատանքային գործունեության ընթացքում...» և այլն։

Վերը նշված դեպքերի վերաբերյալ նշանակված փորձաքննությունների իրականացման ընթացքում հաճախ պարզվում է, որ շատ կազմակերպություններում /հատկապես շինարարական/ մեծ թիվ են կազմում անօրինական կարգով աշխատողները, որոնց հետ չեն կնքվում աշխատանքային պայմանագրեր, երբեմն պատճառաբանելով, որ նրանք գտնվում են փորձաշրջանի մեջ։ Հարկ է նշել, որ ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 91-րդ, 92-րդ և 102-րդ հոդվածների բովանդակությունից հետևում է, որ ինչպես փորձաշրջան անցնող անձի, այնպես էլ փաստացի աշխատանք կատարող անձի և գործատուի միջև պետք է կնքված լինեն աշխատանքային պայմանագիր և տվյալ պարագայում աշխատողը պետք է ունենա բոլոր այն իրավունքները և պարտավորությունները, որոնք օրենքով սահմանված են աշխատողի համար, մասնավորապես անվտանգության տեխնիկայի և աշխատանքի պաշտպանության վերաբերյալ պատշաճ ձևով հրահանգավորվելը, անհատական պաշտպանիչ միջոցների տրամադրումը և կիրառումը։ Փաստորեն, կարևորը ոչ թե կնքված գրավոր պայմանագրի առկայությունն է, այլ փաստացի ձևավորված աշխատանքային հարաբերությունները, որի մասին է վկայում նաև ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2012 թվականի հուլիսի 18-ին կայացված թիվ ՄԴՈ-1038 որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումը, որի համաձայն. «Յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում աշխատանքային պարտականությունների կատարման առկայության՝ հիմնավոր ապացույցներով փաստումը հիմք է առանց գրավոր աշխատանքային պայմա-

նագրի կնքման իր աշխատանքային պարտականությունների կատարմանն անցած անձին իր իրավունքների, այդ թվում՝ համարժեք հատուցման պահանջի իրավունքի պաշտպանություն տրամադրելու համար»։ Նշված տրամաբանությամբ կարելի է եզրակացնել, որ «Աշխատող»-ի աշխատանքի անվտանգության իրավունքը նույնպես պարտավոր է պահպանվի «Գործատու»-ի կողմից:

Գործատուի (պատասխանատու անձի) կամ տուժողի կողմից անվտանգության տեխնիկայի կամ աշխատանքի պաշտպանության կանոնները չպահպանելու, այդ ուղղությամբ խախտումներ թույլ տալու հետևանքով տարեկան շուրջ 200 հատ տեղի ունեցած արտադրական պատահարների վերաբերյալ, (որոնցից շուրջ 30-35, (երբեմն ավելին) դժբախտ դեպքերն ավարտվում են տուժողների մահվան ելքով, իսկ մնացած դեպքերում տուժողներն ստանում են տարբեր աստիճանի մարմնական վնասվածքներ), միայն մեր բաժնում նշանակվում է իրականացվում են անվտանգության տեխնիկայի կանոնների պահպանման վերաբերյալ դատատեխնիկական փորձաքննություններ: Նշված փորձաքննությունների կատարման արդյունքներով տրված փորձագետի եզրակացության հետևություններով արված եզրահանգումները՝ հետազոտությամբ հայտնաբերված խախտումների վերաբերյալ, նախաձեռնողի համար հանդիսանում են հիմնական ապացույցներից մեկը՝ պատասխանատու անձանց մեղադրանք առաջադրելու համար:⁴

Մեր կողմից իրականացված փորձաքննությունների մեջ, հատկապես ջեռուցման ժամանակահատվածում, մեծ քանակ են կազմում ածխածնի մոնօքսիդից (շմոլ գազից) թունավորման (մահվան) փաստով նախապատրաստված նյութերով կամ քրեական գործով նշանակված դատատեխնիկական փորձաքննությունները: Այս ուղղությամբ հարկ է նշել, որ մմանատիպ դեպքերի առաջացման հիմնական պատճառն այն է, որ գազի տնտեսություն ունեցող

կազմակերպությունների որոշ ղեկավարներ, բնակչությանը կենցաղային սպառման համար բնական գազի մատակարարման և օգտագործման կանոնների պահպանման համար սպասարկում կատարող որոշ կազմակերպությունների ղեկավարներ ու աշխատակիցներ լիովին չեն կատարում իրենց պարտականությունները՝ ըստ ՀՀ կառավարության 2005 թվականի դեկտեմբերի 22-ի թիվ 2399-Ն որոշման:

Հաճախ նշանակված փորձաքննությունները վերաբերում են գազով աշխատող ավտոմեքենաների գազի բալոնների պայթյուններին և դրա հետևանքներին: Այս ուղղությամբ հարկ է նշել, որ ինչպես գազի լիցքավորման կետերի (ԱԳԼԾԿ) ղեկավարները, այնպես էլ վարորդները, նրանց գազով ավտոմեքենա վարելու թույլտվություն տվող կազմակերպությունների ղեկավարներն ամբողջությամբ չեն պահպանում և խախտում են ՀՍ 279-2007՝ «Ավտոմոբիլային տրանսպորտային միջոցներում որպես շարժիչային վառելիք օգտագործելու համար սեղմված բնական գազի բարձր ճնշման բալոններ» Հայաստանի Հանրապետության Ստանդարտի տեխնիկական պայմաններն ու պահանջները:

Որոշ փորձաքննություններ վերաբերում են հանրապետության հանքարդյունաբերության ոլորտում տեղի ունեցած դժբախտ դեպքերին: Կատարված ուսումնասիրության արդյունքներով պարզվում է, որ այդ բնագավառի գործատուները, կազմակերպությունների աշխատանքի անվտանգությունն ապահովող աշխատակիցները իրենց գործունեությունն ամբողջովին չեն ծավալում ՀՀ կառավարության 2010 թվականի հունվարի 21-ի թիվ 51-Ն՝ «Բաց եղանակով օգտակար հանածոների հանքավայրերի անվտանգ շահագործման տեխնիկական կանոնակարգը հաստատելու մասին» որոշման պահանջներին համապատասխան:

Ընկերությունների (կազմակերպությունների) առջև ծառայած մարտահրավերները հիմնականում պահանջում են համալիր լուծումներ և ժամանակատար են:

Կրիմինալիստիկա

Շատ հաճախ առաջացած խնդիրներն աշխատանքի պաշտպանության բնագավառում լուծվում են ամենադյուրին հասանելի եղանակով՝ վերացնելով հետևանքները՝ ուշադրություն չդարձնելով տեղի ունեցած դեպքերի պատճառների հիմնարար վերլուծությանը: Ակնհայտ է, որ անտեսվում են խնդիրների լուծման լավագույն եղանակները, քանի որ դրանք պահանջում են խիստ մասնագիտական գիտելիքներ և փորձառություն, որոնք երբեմն տվյալ գործատուին հասանելի չեն: Մինչդեռ, պատճառների վերլուծության վրա հիմնված լուծումներն են ստեղծում այն հիմքը, որի վրա կարող է կառուցվել արդյունավետ գործող աշխատանքի անվտանգության և առողջության պահպանության կառավարման համակարգը:

Աշխատողների անվտանգության և առողջության համակարգն իրենից ներկայացնում է իրավական, սոցիալ-տնտեսական, կազմակերպական-տեխնիկական, սանիտարահիգիենիկ, բուժկանխարգելիչ, վերականգնողական և այլ միջոցառումների ամբողջություն, որի պահպանումը պարտադիր է աշխատողների աշխատանքային գործունեության ընթացքում: Աշխատողների անվտանգությունը և առողջությունը պարտավոր է ապահովել գործատուն: ՀՀ օրենսդրության վերլուծության արդյունքում կարող ենք եզրակացնել, որ առկա են այնպիսի դեպքեր, երբ գործատուն պարտավոր է դադարեցնել աշխատանքը, եթե ապահովված չէ աշխատանքի անվտանգությունը կամ դրա կատարումը սպառնում է աշխատողների կյանքին ու առողջությանը:

Այդ դեպքերը հետևյալն են, եթե.

Աշխատողը չի ծանոթացել աշխատանքի անվտանգ կատարման կանոններին:

Առաջացել է աշխատանքի միջոցի անսարքություն կամ վթարային վիճակ:

Աշխատանքը կատարվում է սահմանված տեխնոլոգիական կանոնակարգի խախտումներով:

Աշխատողներն ապահովված չեն կոլեկտիվ և (կամ) անհատական պաշտպա-

նության միջոցներով:

Աշխատավայրը վտանգավոր կամ վնասակար է կյանքի և առողջության համար:

Բոլոր դեպքերում կարծում ենք գործատուն իրավունք չունի աշխատողից պահանջել անցնելու աշխատանքային պարտականությունների կատարմանը, եթե վերջինս աշխատանքի անվտանգության ուսուցում և (կամ) հրահանգավորում չի անցել: Յուրաքանչյուր աշխատողի համար կազմակերպություններում պետք է ստեղծվեն օրենքով սահմանված պատշաճ անվտանգ և առողջության համար անվնաս պայմաններ: Աշխատանք կատարել թույլատրվում է միայն տեխնիկական սարքին վիճակում գտնվող աշխատանքի միջոցներով, որոնք համապատասխանում են աշխատողների անվտանգության ապահովման և առողջության պահպանության մասին նորմատիվ իրավական ակտերի պահանջներին: Աշխատանքային պայմանագրով սահմանված պարտականությունները կատարելու համար, աշխատողը պետք է ունենա աշխատանքի նորմալ պայմաններ, որը պարտավոր է ապահովել գործատուն: Այդպիսի պայմաններն են համարվում՝ մեխանիզմների, սարքավորումների և աշխատանքի այլ միջոցների սարքին վիճակը, տեխնիկական փաստաթղթերով ժամանակին ապահովելը, աշխատանքի կատարման համար անհրաժեշտ նյութերի և գործիքների պատշաճ որակը և դրանք ժամանակին տրամադրելը, էլեկտրաէներգիայով, գազով և էներգիայի այլ տեսակներով ապահովելը:

Առողջության համար աշխատանքի անվտանգ և անվնաս պայմաններից են նաև համարվում՝ անվտանգության տեխնիկայի նորմերի և կանոնների պահպանումը, պատշաճ լուսավորությունը, ջեռուցումը, օդափոխությունը, նվազագույն նորմերից ցածր աղմուկը, ճառագայթումը, վիրաբացիան և աշխատողի առողջության համար բացասական ներգործություն ունեցող վտանգավոր այլ գործոններ: Այս ցանկը սպառիչ չէ և աշխատանքի բնույթով պայմանավորված՝ գործատուն պետք է ապա-

հովի մասն ալլ պայմաններ, որոնք անհրաժեշտ են տվյալ աշխատանքները կատարելու համար:

Գործատուն կարող է ստեղծել կազմակերպության աշխատողների անվտանգության ապահովման և առողջության հարցերով հանձնաժողով, որի գործունեության կարգը սահմանված է ՀՀ կառավարության 29.06.2006թ. համար 1007-Ն որոշմամբ:

Եթե անվտանգության տեխնիկայի կամ աշխատանքի պաշտպանության կանոնների խախտման հետևանքով տեղի ունեցած դժբախտ դեպքերի վերաբերյալ նախապատրաստված նյութերով, կամ հարուցված քրեական գործերով նշանակված դատատեխնիկական փորձաքննության փորձագետի եզրակացության եզրահանգումներով դեպքի առաջացման անմիջական պատճառներից է հանդիսացել տվյալ կազմակերպությունում անվտանգության տեխնիկայի կանոնների պահպանման համար պատասխանատու անձի (իսկ եթե հաստիքային ցուցակով, կամ տնօրեն հրամանով նման անձ չկա, ապա պատասխանատու անձ է համարվում տնօրենը) կողմից թույլ տված խախտումները, ապա այդ դեպքում, ՀՀ օրենսդրության համաձայն, գործատուն կրում է վարչական կամ քրեական պատասխանատվություն կազմակերպությունում անվտանգության տեխնիկայի կամ աշխատանքի պաշտպանության կանոնները խախտելու համար: Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 96.1 հոդվածը գործատուի հա-

մար նախատեսում է 50.000 դրամ վարչական տուգանք, եթե խախտվել են աշխատանքի առողջ և անվտանգ կատարման պահանջները սահմանող տեխնիկական կանոնակարգերը: Նույն խախտումը գործատուի կողմից 1-ից ավելի անգամ թույլ տալիս առաջացնում է 100.000 դրամ վարչական տուգանք: Եթե կազմակերպությունում անվտանգության տեխնիկայի կամ աշխատանքի պաշտպանության կանոնները խախտելու հետևանքով մարդու առողջությանն անզգուշությամբ պատճառվել է ծանր կամ միջին ծանրության վնաս կամ առաջացրել է մասնագիտական հիվանդություն կամ մահ, ապա այդ արարքի համար նախատեսված է քրեական պատասխանատվություն՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի համաձայն:

Այսպիսով, յուրաքանչյուր գործատուի վերջնական խնդիրը պետք է լինի կազմակերպությունում աշխատանքային պատահարների, դժբախտ դեպքերի, աշխատակիցների մարմնական վնասվածքների ստացման իսպառ բացառումը: Անհրաժեշտ է, որ ցանկացած Գործատու մշտապես գիտակցի, մարդու առողջության ու կյանքի արժեքը և իր գործունեության ընթացքում խստագույն կերպով իր և ենթակաների ուշադրության կենտրոնում պահի ու կատարի աշխատակիցների անվտանգության տեխնիկայի և աշխատանքի պաշտպանությանը վերաբերող բոլոր պահանջները, որոնց ցանկի մի մասը ներկայացվեց սույն աշխատանքում:

1. **Ենգիբարդյան Վ. Գ.** Դատական փորձաքննությունների արդի հիմնախնդիրները: Սենագրություն, Երևան, 2007, ԵՊՀ հրատ., էջ 49:

2. Система стандартов безопасности труда “Организация обучения безопасности труда. Общие положения” ГОСТ 12.0.004-90. М., 1991, ст. 2.

3. ՀՀ կառավարության 2004 թվականի նոյեմբերի 11-ի թիվ 1631-Ն՝ «Անհատական պաշտպանության միջոցների տեխնիկական կանոնակարգը հաստատելու մասին» որոշում:

4. Բաժնում կատարվող փորձաքննությունները հիմնականում

նշանակվում են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով, 279-րդ, 230-րդ, 231-րդ և 232-րդ հոդվածներով հարուցված քրեական գործերում անհրաժեշտ հարցերի պարզաբանման և գործերի ընթացքը լուծելու համար:

ՀՀ կառավարության 2005 թվականի դեկտեմբերի 22-ի թիվ 2399-Ն որոշման հավելվածը՝ «Անվտանգության կանոնները գազի տնտեսությունում» տեխնիկական կանոնակարգը:

ՊԱՏԱՊԱՐՏՅԱԼԻ ՀԱՐՄԱՐՄԱՆ

ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ՔԿԶ-ՈՒՄ

Անձի հարմարման գործընթացը ուսումնասիրությունների առանցքային խնդիրներից մեկն է: Այն անհատի ակտիվ հարմարվողական գործընթացն է սոցիալական միջավայրի փոփոխությունների նկատմամբ: Սոցիալ-հոգեբանական հարմարման հիմնական միջոց է նոր սոցիալական միջավայրում ընդունված նորմերի ու արժեքների, փոխգործունեության ստեղծված ձևերի, գործունեության ձևերի յուրացումը: Հարմարումն ունի երկու ձև՝ ակտիվ, երբ անհատը միջավայրը փոփոխելու համար ձգտում է ազդել դրա վրա (ներառյալ՝ այն արժեքները, փոխազդեցությունն ու գործունեության ձևերը, որոնք պետք է յուրացնի), և պասիվ, երբ անհատը չի ձգտում փոխազդեցության ու փոփոխությունների:

Նեոբիհևիորիզմը հարմարումը մեկնաբանում է երկակի: Ըստ առաջին մեկնաբանության՝ հարմարումն անձի և սոցիալական միջավայրի միջև ներդաշնակությունն է մի կողմից անձի պահանջ-մունքների, մեկ ուրիշ կողմից՝ միջավայրի պահանջների ամբողջական բավարարվածության միջոցով: Երկրորդ մեկնաբանության համաձայն՝ հարմարումը գործընթաց է, որը միտում ունի ստեղծել ներդաշնակություն: Սոցիալական հարմարումը բիհևիորիզմը բացատրում է անհատի ֆիզիկական, սոցիալ-տնտեսական, խմբային վարքում կազմակերպչական փոփոխությունների գործընթաց:

Ինտերակցիոնիստական մոտեցման ներկայացուցիչ Լ. Ֆիլիպսը հարմարումը, որին անձը հասնում է՝ բավարարելով նվազագույն պահանջումներն ու հա-

սարակության սպասելիքները, անվանում է «անձի արդյունավետ հարմարում»: Ֆիլիպսի մոտեցման համաձայն՝ շրջակա միջավայրի նկատմամբ անհատի հարմարումն արտահայտվում է երկու ձևով. առաջինը ենթադրում է սոցիալական նորմերի ընդունումն ու արդյունավետ հարմարումն այն սոցիալական սպասումներին, որոնց հանդիպում ենք յուրաքանչյուրս, իսկ երկրորդ դեպքում հարմարումը չի դիտվում պարզապես սոցիալական նորմերի ընդունում. այն նոր և դժվար պայմաններին բախվելու դեպքում դրսևորում է ճկունություն, ինչպես նաև իրավիճակին մեզ համար ցանկալի ուղղություն տալու ունակություն [19]: Ֆիլիպսի մոտեցման համաձայն՝ հարմարման առաջին նշանակությունը շատ մոտ է սոցիալականացում հասկացությանն այն իմաստով, որ անձն ընդունում է նորմեր, պահանջներ, որոնք ներկայացնում է նրան հասարակությունը: Երկրորդ նշանակությունը ենթադրում է անձի ակտիվության նպատակաուղղված և վերափոխող դրսևորում [19]: Այսպիսով՝ հարմարված անձը չի փախչում ցանկացած տիպի դժվարություններից ու խնդիրներից, այլ օգտվելով ստեղծված պայմաններից՝ դրանք ծառայեցնում է իր նպատակների ու ձգտումների իրականացման համար:

Հարմարվողականության գործընթացը կարելի է դիտել միջանձնային հարաբերությունների զարգացման մակարդակում, որն իրենից ներկայացնում է հոգեբանական գործընթացների հոգեֆիզիոլոգիական կարգավորում, ֆիզիոլոգիական մեխանիզմների գործունեության ասպիտվում: Այս տեսանկյունից կարևորում ենք

ՊԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 12 (210)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Յու.Ա. Ալեքսանդրովսկու մոտեցումը հոգեբանական հարմարվողականության վերաբերյալ, ով երևույթը դիտում է որպես ինքնակառավարվող ամբողջական համակարգի գործունեության արդյունք: Հեղինակի հայեցակարգի համաձայն՝ ոչ արդյունավետ միջանձնային հարաբերություններում հարմարվողականության ցուցանիշներն ավելի ցածր մակարդակի վրա են գտնվում, իսկ բարձր ցուցանիշները հարմարվողականության գործընթացի հաջող դրսևորման արդյունք են: Յու.Ա. Ալեքսանդրովսկին համարում է, որ հոգեբանական հարմարման գլխավոր դերն է՝

1. ապահովել տեղեկատվության փնտրումը, ընկալումը և հաղորդումը:

2. հուզական արձագանքը՝ լինելով հարմարման առավել ընդգծված ձև, առաջ է գալիս տեղեկատվության նկատմամբ անձի ունեցած վերաբերմունքով:

3. սոցիալ-հոգեբանական կապերը: Վերոնշյալ ենթահամակարգերի ամբողջական գործունեությունն ստեղծում և պահպանում է հոգեբանական հարմարման վիճակը [5]:

Հոգեբանական հարմարումն անձի հարմարման առավել կատարյալ ու բարդ ձևն է: Այս տեսանկյունից կարելի է խոսել մարդու և կենդանական աշխարհի հարմարման տարբերությունների մասին, որին անդրադառնում է Յ.Պ. Կորոլենկոն. «Ի տարբերություն կենդանական աշխարհի՝ անձի հարմարման գլխավոր առանձնահատկությունն այն է, որ անձը ոչ միայն հարմարվում է միջավայրին, այլև միջավայրն է հարմարեցնում իր պահանջներին» [10, էջ 10]: Կորոլենկոն մեծ ուշադրություն է դարձնում անձի հարմարման նորմային: Ըստ նրա՝ հարմարման նորման յուրաքանչյուր անձի մոտ դրսևորվում է յուրահատուկ ձևով, և որպես կանոն, այն չպետք է հավասարաչափ դրսևորվի բոլորի մոտ: Սակայն, հաշվի առնելով անձի հոգեկանի պաշտպանական մեխանիզմները՝ հեղինակը նշում է, որ սոցիալական տար-

բեր իրավիճակներում անձի հարմարումը կարող է զարգանալ ոչ թե նորմայի մեջ, այլ հոգեկանի պաշտպանական մեխանիզմների գործառնման արդյունքում: Վերջինս, կարելի է ասել, վերաբերում է ոչ թե հարմարմանը, այլ ապահարմարմանը, քանի որ, օրինակ, տրավմաների դեպքում հաճախ հոգեկանը չի կարողանում ադեկվատ վերաբերմունք դրսևորել: Մեր կողմից իրականացված հետազոտությունների արդյունքները նույնպես վկայում են այս մասին [1]. առաջին անգամ դատապարտվածին առաջին մեկ-երկու ամիսների ընթացքում ՔԿՀ-ն ու նրա պայմանները, դատապարտյալների խումբը, քրեական մշակույթը, հասարակությունից մեկուսացումը, սոցիալական կապերի բացակայությունը, ստեղծելով գերտրավմատիկ իրավիճակ, հանգեցնում են ապահարմարման կամ հարմարվածության ցածր ցուցանիշին:

Ֆ.Բ. Բերեզինի հայեցակարգի համաձայն՝ «հարմարվողականություն» հասկացությունը մարդու ինտեգրատիվ ուսումնասիրության հեռանկարային մոտեցումներից մեկն է: Նա, ուսումնասիրելով փախստականներին, հոգեբանական հարմարման հարցում կիրառում է ամբողջական մոտեցում՝ առանձնացնելով երեք հիմնական մակարդակներ. հոգեֆիզիոլոգիական, հոգեբանական և սոցիալ-հոգեբանական: Ն.Բ. Բերեզինի կարծիքով մարդու մոտ որոշիչ դեր է կատարում հոգեբանական հարմարումը, որն էլ նշանակալի չափով իր ազդեցությունն է ունենում հարմարման գործընթացի տարբեր մակարդակների վրա: Դա է պատճառը, որ հեղինակն առանձնացնում է սոցիալ-հոգեբանականը՝ որպես մյուսներից հարաբերականորեն ինքնուրույն մակարդակ: Նրա կարծիքով հարմարումն այս տեսանկյունից ապահովում է արդյունավետ միկրոսոցիալական փոխգործունեություն և նշանակալի նպատակների իրականացում: Ֆ.Բ. Բերեզինը նշում է, որ հարմարողական գործընթացներն իրենց մեջ ներառում են ոչ

Իրավաբանական հոգեբանություն

միայն օրգանիզմի գործունեության կարգավորում, այլև մարդ-միջավայր համակարգում հավասարակշռության պահպանում: Մարդ-միջավայր հավասարակշռության խախտումը, ըստ Ֆ.Բ. Բերեզինի տեսակետի, կարող է առաջանալ անձի հարմարվողական համակարգի լարվածության պատճառով, որն էլ իր հերթին առաջացնում է հուզական անկայունություն, միջանձնային հարաբերությունների և սոցիալական փոխազդեցության փոփոխություն: Բերեզինը նշում է անձի հոգեբանական հարմարման համար էական նշանակություն ունեցող երեք հիմնական չափանիշ՝

1. հուզական կայունության ու լարվածության արտահայտվածությունը հուզական սթրեսի նկատմամբ.

2. միկրոսոցիալական փոխազդեցությունների առանձնահատկությունները.

3. իրավիճակի տրամաբանական գնահատման ունակություն և էներգետիկ պաշարներ, որոնք անհրաժեշտ են վարքի հարմարման համար [6]:

Քրեակատարողական հիմնարկություններում դատապարտյալների հարմարման առանձնահատկություններին է անդրադառնում Մ.Ե. Սանդմիրսկին, ով դատապարտյալների խմբում ուսումնասիրելով պենիտենցիար սթրեսի և հոգեբանական հարմարման առանձնահատկությունները, առանձնացնում և սթրեսային դրսևորումների հետ փոխկապակցելով՝ ներկայացնում է հարմարման հետևյալ տեսակները՝

1. հոգեֆիզիոլոգիական հարմարում կամ օրգանիզմի ֆիզիոլոգիական ֆունկցիաների համապատասխանեցումը միջավայրին.

2. հոգեբանական հարմարում՝ կապված լարվածության, սթրեսի հետ.

3. հոգեւոցիալական հարմարում, կամ անձի հարմարումը սոցիալական նոր խմբին, միջանձնային հարաբերություններին ու շփմանը [14]:

Սենք կարծում ենք, որ հարմարումը զարգացնում է սուբյեկտ-օբյեկտ հարա-

բերությունների շարունակականությունն ու ներդաշնակությունը, ապահովում է անձի կենսաբանական - հոգեբանական - սոցիալական կառույցների ներդաշնակությունը: Սոցիալական հարմարվողականության գործընթացում անհատը յուրացնում է այն ամենը, ինչն անհրաժեշտ է կյանքի բնականոն ընթացքի, բարեհաջող գործունեության, ինչպես նաև տարբեր իրավիճակներում ակտիվ հարմարման համար: Սոցիալական հարմարման գործընթացն իրենից ներկայացնում է հարմարման գործընթացի միասնություն, այսինքն՝ անձի և սոցիալական միջավայրի միջև երկկողմանի գործընթաց և արդյունք: Հարմարվածությունն անձի այնպիսի վիճակն է, որը թույլ է տալիս առավելագույնս բացահայտել սեփական ստեղծագործական ընդունակությունները, ազատ լինել կոնֆլիկտներից, ունենալ դրական ինքնագգացում: Միջավայրին անձը հարմարված է, եթե առանց ներքին ու արտաքին տևական կոնֆլիկտների, արդյունավետ կերպով կատարում է իր առաջատար գործունեությունը՝ ապրելով ինքնահաստատման ու ստեղծագործական հնարավորությունների լիակատար դրսևորման հոգեվիճակ: Այսպիսի դեպքերում բավարարված են լինում և՛ անձի պահանջմունքները, և՛ սոցիալական խմբի կողմից անձին ներկայացվող սպասումները:

Դատապարտյալների, մասնավորապես՝ առաջին անգամ դատապարտվածների համար վերոնշյալ խնդիրը կարելի է համարել հույժ կարևորներից մեկը: Հարմարումը որոշակի միջավայրում ապահովում է մարդու հաջող կենսագործունեությունը, դրական ինքնագգացումը, տարբեր իրավիճակներում սեփական ստեղծագործականության բացահայտումը, ինքնահաստատման ձգտումը և այլն: Ուստի կարևոր ենք համարում մանրամասնել ՔԿՀ-ում դատապարտյալների սոցիալական, սոցիալ-հոգեբանական և հոգեբանական հարմարման գործընթացի առանձնահատկությունները:

րը:

Սոցիալական հարմարումը Ֆ.Ջ. Մե-երսոնը [11] մեկնաբանում է որպես անձի ակտիվ հարմարում սոցիալական պայ-մաններին: Պենիտենցիար հոգեբանու-թյան տեսանկյունից սոցիալական հար-մարում ասելով՝ հասկանում ենք դատա-պարտյալների՝ ՔԿՀ-ում գտնվելու ըն-թացքում իրավունքների ու պարտակա-նությունների, օրվա կանոնակարգի, բո-ղոքների ներկայացման, այլ հաստա-տություններ դիմելու իմացությունը: Սո-ցիալական հարմարման հաջողությունը պայմանավորված է դատապարտյալի սոցիալական դիրքով: Նշենք, որ ազա-տության մեջ սոցիալական հաստատու-թյունների հետ դատապարտյալի փո-խազդեցության փորձը որքան մեծ է լի-նում, այնքան ավելի հեշտ է նրա համար այդ փորձը կիրառել ազատագրվման պայմաններում: Գատապարտյալի սո-ցիալական հարմարմանը նպաստող գործոնների շարքին կարելի է դասել ըն-տանիքի, երեխաների, մասնագիտու-թյան, նախկինում քրեական պատաս-խանատվություն կրելու փորձի առկայու-թյունը: Սոցիալական հարմարման մա-սին խոսելիս անհրաժեշտ ենք համարում անդրադառնալ Յու.Կ. Ալեքսանդրովի կողմից առանձնացված հանցագործնե-րի դասակարգմանը քրեական են-թամշակույթում.

- հեղինակություններ, ովքեր քրեա-կան աշխարհի առաջնորդներն են.
- գողականներ, ովքեր քրեական հե-ղինակությունների հետևորդներն են.
- տղամարդիկ, ովքեր նույնպես ապ-րում են քրեական ենթամշակույթով, սա-կայն հետևում են պայմանական ռեժի-մից շուտ ազատման ճանապարհին.
- ակտիվներ, ովքեր խախտում են վարչակազմի հետ չհամագործակցելու պատվիրանը.
- մերժվածներ, ովքեր քրեական աշ-խարհում ունեն ցածր դիրք, չեն խրա-խուսվում ո՛չ քրեական աշխարհի և ո՛չ էլ ղեկավարության կողմից [15, էջ 209-

210]:

Սոցիալ-հոգեբանական հարմարում ասելով՝ հասկանում ենք ՔԿՀ-ում դա-տապարտյալի ունակությունը ֆորմալ և ոչ ֆորմալ միջանձնային հարաբերու-թյուններ կառուցելիս ուրիշների հետ արդյունավետ փոխհարաբերություններ ստեղծելը և սեփական հույզերի ու պա-հանջմունքների աղեկվատ արտահայ-տումը: Ազատագրվման պայմաններում դատապարտյալների սոցիալ-հոգեբա-նական հարմարման վրա ազդում են ինքնաընդունումը, ուրիշների ընդունու-մը, միջանձնային փոխհարաբերությու-նները, ազդեցիկության աստիճանը: Գա-տապարտյալների ազդեցիկ մեծամա-սամբ ուղղված է դեպի սեփական անձը կամ ուրիշները և ամենաքիչը՝ դեպի առարկաները:

Հոգեբանական հարմարում ասելով՝ հասկանում ենք դատապարտյալի գի-տակցված մոտեցումն անձնական ներ-քին ռեսուրսներին ու անձնային որակնե-րին: Ֆրանկլի հայեցակարգի համա-ձայն՝ [17] նպատակաուղղվածությունն ստեղծում է այն հոգեբանական հենքը, որն այնքան անհրաժեշտ է դատա-պարտյալներին, քանի որ հենց այդ հոգ-եկան հենքն է պաշտպանում մարդուն միջավայրի կործանիչ ազդեցությունից, բնավորության փոփոխությունից: Հե-տազոտության արդյունքների համա-ձայն՝ դատապարտյալների մոտ պահ-պանվում է կյանքը վերափոխելու հավա-տը, սեփական ուժերի հանդեպ վստա-հությունը: Վերոնշյալն ապահովում է մի-ջավայրի փոփոխվող պայմաններում դատապարտյալի հարմարումը, կյանքի իմաստավորումը, սեփական կյանքի նկատմամբ պատասխանատվության զգացումը [8, էջ 270-272]:

Միջանձնային փոխհարաբերությու-ններում միջավայրը սեփական հե-տաքրքրություններին և աշխարհըմբռ-նմանը հարմարեցնելն այդքան էլ հեշտ չէ: Ուստի կարծում ենք, որ դատապարտ-յալն ինքն է հարմարվում միջավայրին,

Իրավաբանական հոգեբանություն

ԴԵՎՏԵՄԲԵՐ 2016 12 (210)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

76

Իսկ միջավայրը նրան ընդունում է այն-քանով, որքանով նա համապատասխանում է միջավայրին: Անդրադառնալով մեր կողմից ներկայացված սոցիալական միջավայր կամ այս դեպքում ՔԿՀ - ինքնավերաբերմունք - հարմարում եռակողմ փոխազդող մոդելին՝ նշենք, որ մենք ընդունում ենք սոցիալական միջավայրի կամ ՔԿՀ-ը՝ դատապարտյալին իրեն հարմարեցնելը, սակայն միևնույն ժամանակ նշում ենք, որ սոցիալական միջավայրը ոչ թե ուղղակի, այլ անուղղակի ձևով է ազդում հարմարման գործընթացի վրա. սոցիալական միջավայրը՝ ՔԿՀ-ն ազդում է դատապարտյալի ինքնավերաբերմունքի վրա, որն էլ ազդում է նույն միջավայրում նրա հարմարման գործընթացին: Մենք կարծում ենք, որ դատապարտյալի հարմարումը ՔԿՀ-ում տեղի է ունենում նրա ինքնավերաբերմունքի վրա նույն հիմնարկության ազդեցության միջոցով: Դատապարտյալն անընդհատ կանգնած է ոչ միայն սոցիալական հարմարման, ինքնահարմարման և միջավայրի վերափոխման խնդրի առջև, այլև իր առջև ինքնավերափոխման խնդրի է դնում: Կարելի է ենթադրել, որ ինքնավերափոխման ձգտումը կապված է անձի առաջընթացի հետ և իր մեջ ընդգրկում է ինքնարժեքի, զգացումի, անձի ու հարմարման միտումը, սեփական թերություններից ազատվելու պայքարը: Առաջին դեպքում դատապարտյալը կարող է դառնալ չափից դուրս ինքնավստահ և անհոգ, իսկ երկրորդ դեպքում հետևանքը կարող է դրսևորվել ոչ ադեկվատ գործողությունների արտասովոր շրջանով: Վերջինի էությունը հետևյալն է. որքան շատ է սուբյեկտը ցանկանում հրաժարվել իր թերություններից, այդքան դրանք չափազանցվում են իր կողմից, որն էլ ստիպում է մտածել, որ առկա թերությունները դեռ չեն հաղթահարվել: Հավանական է նաև այն, որ ՔԿՀ-ում դատապարտյալի հաղթահարած թերությունները փոխարինվում են նորերով, դրանք էլ իրենց հերթին՝ ուրիշներով:

Հարմարումը ՔԿՀ-ում դատապարտյալների համար առաջնային տեղ է զբաղեցնում: Սա վերաբերում է հատկապես առաջին անգամ դատապարտվածներին, քանի որ նրանք այս ոլորտում փորձ չունեն (ինչպես նշեցինք, նախկինում ունեցած փորձն ավելի է հեշտացնում հարմարման գործընթացը): Պենիտենցիար հոգեբանության զարգացման պատմության մեջ նշված խնդրին անդրադարձել են Մ.Ն. Գերնետը, Վ. Ֆրանկը, ապա Վ.Ֆ. Պիրոժկովը, Վ.Մ. Պոզդնյակովը, Մ.Ի. Ենիկելը և ուրիշներ:

Մ.Ն. Գերնետը, իր «Ցարական բանտի պատմությունը» աշխատության մեջ, անդրադառնալով դատապարտյալների հարմարման հարցին, նշում է, որ նրանց վրա խոր ազդեցություն են ունենում նախկինում ունեցած միջանձնային հարաբերությունների ու կապերի խզումը, փակ տարածքի ու ագրեսիվ միջավայրի առկայությունը, վերահսկողությանը հարկադրված հետևելը [7]:

Հասարակությունից մեկուսացման պայմաններում անձի հարմարման մեխանիզմներին ու օրինաչափություններին են անդրադառնում Բ. Բեթելիեյմը, Վ. Ֆրանկը: Ֆրանկը խորապես ուսումնասիրել և առանձնացրել է բանտային կյանքում դատապարտյալների հոգեբանական հարմարման հետևյալ երեք մակարդակները.

1. շոկային մակարդակ՝ կապված ձեռքակալումից մինչ բերդ հասնելու շրջանի հետ.

2. հարմարման մակարդակ, որի ժամանակ տեղի է ունենում իրավիճակի գիտակցում, սակայն չեն նվազում հոգեկան ապրումները.

3. ազատման մակարդակ, որը կապված է բանտից ազատման շրջանի հետ. այս շրջանում դատապարտյալի մոտ բավական դժվար է հաղթահարվում բանտում ձեռք բերած անձի երկատումը [17, էջ 132]:

Հեղինակը համարում է, որ դատապարտյալի առաջնային խնդիրն ինքնա-

պահպանումն է, որը նրան մղում է հարմարման: Նրանց ցանկությունները բավական պարզունակ են. հիմնականում կարիք ունեն համեղ բաներ ուտելու, ծխելու և այլն: Փոխարենը, ինչպես բնութագրում է Վ. Ֆրանկլը. «Դատապարտյալներն իրենց զգում են ապադասակարգայնացված, որը բերում է վառ արտահայտված անլիարժեքության զգացողության» [17, էջ 133]: Նա հատկապես մեծ ուշադրություն է դարձնում դատապարտյալների մոտ հանդիպող ապատիային, որը հանդես է գալիս որպես պաշտպանական մեխանիզմ, ապա առանձնացնում է ազդեցիկ:

Վ.Մ. Պոզդնյակովն անդրադառնում է հարմարման ֆիզիոլոգիական, սոցիալական և սոցիալ-հոգեբանական մեխանիզմներին: Ըստ նրա՝ դատապարտյալը ստիպված է լինում ոչ մեկ անգամ հարմարվել ռեժիմի պահանջներին ու պայմաններին՝ օրվա ռեժիմ, աշխատանք, դաստիարակչական աշխատանք, ուսուցում [13]: Հեղինակը նշում է, որ դատապարտյալների մոտ որքան մեծ է տարբերությունը բանտային ու նախկին ազատության պայմանների միջև, այնքան ավելի վառ է արտահայտված հարմարման պահանջումը, ներքին կարծրատիպերի ու հին սովորույթների փոփոխումը [13]:

Մ.Ի. Ենիկելեի ուսումնասիրությունների համաձայն՝ դատապարտյալների հարմարման դինամիկայի վրա ազդում են այնպիսի հանգամանքներ, ինչպիսիք են ձերբակալումը, դատավճռի կայացումը, բանտ մուտք գործելը, բանտում գտնվելու առաջին 4-6 ամիսները, բանտից ազատվելու գործընթացը [9]:

Մ.Ի. Ենիկելե, Յու.Վ. Չուֆարովսկին, Վ.Լ. Վասիլևը ՔԿՀ-ում դատապարտյալների հարմարման վերաբերյալ առանձնացնում են երեք փուլ՝

1. Հարմարման, կյանքի նոր պայմաններին ընտելանալու փուլ: Սա հարմարվում է ՔԿՀ-ում կողմնորոշման և հարմարման առաջնային փուլ: Յու.Վ.

Չուֆարովսկու ուսումնասիրությունների համաձայն՝ այս փուլն ընդգրկում է դատապարտյալների ազատագրվման մեջ գտնվելու երեքից չորս ամիսները և նույնիսկ ավելին: Այս շրջանում դատապարտյալները ստիպված են լինում սահմանափակել իրենց պահանջումները: Այս շրջանին բնորոշ է ապագայի նպատակների ու հեռանկարների կորուստը, որն անդրադառնում է դատապարտյալների կենսական ակտիվության վրա՝ առաջացնելով դեպրեսիա: Է. Գյուանը և Ա. Գյուսերը [12] ապահարմարումը բացատրում են միջավայրում տեղի ունեցող նորանոր փոփոխություններով, ինչը հատկապես այս փուլում դատապարտյալների մեջ գերակշռում է: Ա.Ֆ. Ֆեդորովը դատապարտյալների հարմարումը դժվարացնող բացասական ազդեցություններից ամենից առաջ նշում է անձի չժվող լինելը, նրա ներփակվածությունը, բարձր ներշնչվողականությունը, իներտությունը, ինչը դժվարացնում է նոր պայմաններին հարմարվելը: Հեղինակը նշում է նաև նեգատիվիզմը, այսինքն՝ անձի չհիմնավորված հակազդեցությունն ազատագրվմանը [16, էջ 75]: Անհարմարվողականությունը հաճախ հանգեցնում է ըմբոստությունների: Դատապարտյալները դրսևորում են անհնազանդություն, չեն կարողանում հարմարվել ո՛չ տվյալ միկրոմիջավայրի վերաբերմունքին և ո՛չ էլ կատարած արարքին ու դրա հետևանքներին: Ինքնակործանիչ միտումը խանգարում է ընդունել սեփական «Ես»-ը: Վերոնշյալը տևում է այնքան ժամանակ, քանի դեռ դատապարտյալների մեջ չեն ձևավորվել կյանքի նոր պայմանների համար անհրաժեշտ անձնային հատկանիշներ ու որակներ: Սակայն, ըստ Մ.Պ. Բալանյանի, ՔԿՀ-ում հանդիպում են այնպիսի քողարկված երևույթներ, որոնք խոչընդոտում են դատապարտյալների հարմարմանը: Այդ մասին հեղինակը գրում է. «Առանձնահատուկ հանցագործություն է համարվում արվամոլությունը: Հոմոսեք-

Իրավաբանական հոգեբանություն

սուալ բռնության ենթարկված, ինչպես նաև կամովին համասեռամուլ, անձնական հիգիենային չհետևող, մտավոր հետամնաց, ուրիշներից գողացող, մարմնի և դեմքի կանացի գծերով, ֆիզիկապես ու բնավորությամբ թույլ դատապարտյալները դեռ պատժի առաջին ամիսներից ձևավորում են խիստ մեկուսացված, մերժվածների խումբը: Նման վիճակում են գտնվում այն դատապարտյալները, ովքեր սեռական ոտնձգություն են գործել երեխաների հանդեպ, կատարել են սպանություն, համագործակցել են իրավապահ մարմինների հետ, զբաղվում են արվամոլությամբ: Նման դատապարտյալներին մյուսները չգրված օրենքներով ստորացնում են, հակառակ դեպքում իրենք կհայտնվեն նրանց կողքին» [2, էջ 366]:

2. Արժեքների վերակառուցման, միկրոմիջավայրի նկատմամբ նոր հետաքրքրությունների և առկա նորմերի ընդունման փուլ: Այս փուլն սկսվում է քրեակատարողական հիմնարկում գտնվելու 5-6-րդ ամիսներից: Այս փուլը կոչվում է հարթեցման շրջան, քանի որ մի շարք հարցեր գտնում են իրենց լուծումները: Դատապարտյալները փորձում են հարմարվել ոչ միայն ներկային, այլև ապագային: Նրանք ոչ միայն ծրագրեր են կազմում ապագայի հետ, այլև երևակայության մեջ փորձում են հարմարվել դրանց: Այս փուլում դատապարտյալներին բնորոշ է նոր մոտեցումների մշակումը, որը հատկապես արտացոլվում է հետաքրքրություններում, միջանձնային հարաբերություններում: Հույզերը համեմատաբար հանդարտվում են, հաղթահարվում է գոյության անիմաստության զգացումը, որոշ չափով մեծանում են շփման եզրերը: Այս փուլը կարող ենք բնութագրել որպես անձնային հարաբերական կայունության շրջան: Կարևոր նշանակություն ունի «դատապարտյալի համախտանիշը», որը Ս. Արգումանյանը ներկայացնում է որպես «ազատությունից զրկվածի ախտանիշ-

ների համակցություն՝ սինդրոմ» [4, էջ 131]: Այս համախտանիշը դատապարտյալներին դարձնում է իրար մեծ, ինչն արտահայտվում է նրանց արտաքինում, դիմախաղում, քայլվածքում, վարքում, բառապաշարում և այլն: Հետագայում դատապարտյալները հաղթահարում են ազատագրվման պայմաններին հարմարվելու դժվարությունները, ինչը կարող է խոչընդոտել ազատագրվման պայմաններում դատապարտյալների ուղեմանը:

3. Հարմարման ավարտման փուլ: Այս փուլը համապատասխանում է կալանքից ազատվելու վերջին շրջանին: Դատապարտյալներն իրենց առջև նոր խնդիրներ են դնում՝ կապված ապագայի հետ: Այս փուլում դատապարտյալներին կարելի է բաժանել 3 խմբի՝

- դատապարտյալներ, ովքեր ուղղվել են պատիժը կրելու շրջանում և կարծում են, որ արժանի էին պատժի և կյանքում այլևս հանցավոր ուղի չեն բռնի,

- բարոյականության, իրավագիտակցության արատներով դատապարտյալներ, ովքեր իրենց մեղավոր չեն համարում և պատիժը որակում են չափազանց խիստ.

- դատապարտյալներ, ովքեր ազատագրվման շրջանում չեն ուղղվում. նրանք չեն ձերբազատվում հանցավոր դիրքորոշումներից, հայացքներից, հակումներից, հաճախ հարստացնում են հանցավոր փորձը, իսկ ազատվելը միջոց է՝ շարունակելու հանցավոր գործունեությունը [18, էջ 288-289]:

Դատապարտյալների հարմարման գործընթացն սկսվում է հին ծրագրերի քայքայումով: Դրա հետ մեկտեղ առաջանում է բավականին բարդ իրավիճակ, երբ հին ծրագրերն արդեն չեն գործում, իսկ նորերը դեռ ստեղծված չեն: Դատապարտյալների հարմարման բոլոր փուլերում կարևոր տարր է հանդիսանում վարքագծային հարմարվողականությունը, որը հիմնականում կրում է պաշտպանական բնույթ: Անընդհատ դժվարություն-

ների հանդիպելիս և դեռ չհարմարվածության արդյունքում դատապարտյալների մոտ շատանում են սթրեսային, ֆրուստրացված վիճակները: Սա համարվում է ՔԿՀ-ում ամենաձանր երևույթներից մեկը: Այս և մի շարք խնդիրների հաղթահարումը մենք տեսնում ենք իրավաբանական հոգեբանության մասնագետ Է.

Գրինի մտքերում [3, էջ 16]: Նա գրում է. «Հասարակությունը չպետք է խրախուսի ազատագրկման վայրերում բանտարկյալների ապրելու պայմանների դաժանացումը, քանի որ չափից ավելի դաժան ներգործությունը մարդու մեջ սպանում է ամենայն մարդկայինը»:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. **Սարգսյան Լ.Կ.** Ինքնավերաբերմունքի դերը դատապարտյալների հարմարման գործընթացում: Ատենախոսության սեղմագիր, հ.գ.թ., ԺԹ.00.03, Եր: 2015, էջ 22:

2. **Բալանյան Ս.Պ.** Քրեաբանություն և հանցագործությունների պրոֆիլակտիկա: Դասախոս. դասընթաց /Ս.Պ. Բալանյան.- Եր.: Ասողիկ, 2011, էջ 536:

3. **Գրին Է.** Ուղղիչ (պենիտենցիար) հոգեբանություն: Եր., Չանգակ-97, 2002, էջ 56:

4. **Արզումանյան Ս., Գրին Է.** Իրավաբանական հոգեբանություն: Եր., Չանգակ-97, 2004, էջ 432:

5. **Александровский Ю.А.** Состояния психической дезадаптации и их компенсация. М., Наука, 1976, с. 272.

6. **Березин Ф.Б.** Психическая и психофизиологическая адаптация человека. Л., Наука, 1988, с. 270.

7. **Гернет М.Н.** История царской тюрьмы. в пяти томах, изд. 3, Госюриздат. М., т. 1 (1762-1825), 1960, с. 384.

8. **Глоточкин А.Д., Пирожков В.Ф.** Исправительно-трудовая психология. изд. Академия МВД СССР. М., 1974, с. 427.

9. **Еникеев М.И.** Основы юридической психологии. «Юрист». М., 1997, с. 364.

10. **Короленко Ц.П.** Психофизиология человека в экстремальных условиях. Л., Медицина, 1978, с. 272.

11. **Меерсон Ф.З., Пшенникова М.Г.** Адаптация к стрессорным ситуациям и физическим нагрузкам. М., Медицина, 1988, с. 256.

12. **Менделевич В.** Психология девиантного поведения. С-Петербург, 2008, с. 445.

13. **Поздняков В.М.** Психология в пенитенциарной практике зарубежных стран в XX столетии. Монография. М., Академия управления МВД России. 2000, с. 148.

14. **Сандомирский М.Е.** Психическая адаптация в условиях пенитенциарного стресса и личностно-типологические особенности осужденных. Уфа, Здравоохранение Башкортостана, 2001, с. 88.

15. Социальная психология. под. ред. Столяренко А.М. Юнити-Дана. М., 2009, с. 511.

16. **Федоров А.Ф.** Формирование готовности к труду у осужденных в новых социокультурных условиях как средство предупреждения преступного рецидива. Барнаул, 2004, с. 113.

17. **Франкл В.** Человек в поисках смысла: Сборник: М., Прогресс, 1990, с. 368.

18. **Чуфаровский Ю.** Юридическая психология. М., Право и Закон, 1997, с. 320.

19. **Philips L.** Human adaptation and his failures / L. Philips. New York and London: Academic Press, 1968, p. 108.

Գոռ ՆԻԿՈՂՈՍՅԱՆ

ՀՀ արդարադատության խորհրդի աշխատակազմի ավագ մասնագետ, իրավագիտության թեկնածու

ՓԱԽՍՏԱԿԱՆԻ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՃԱՆԱԶՈՒՄԸ

Փախստականի կարգավիճակի ճանաչումը հանդիսանում է պաշտոնական հաստատումն այն բանի, որ անձը միջազգային պաշտպանության կամ ապաստանի կարիք ունի:

Փախստականի կարգավիճակը ճանաչելիս պետությունները պետք է առաջնորդվեն այն նյութական նորմերով, որոնցում նշված դրույթների առկայության կամ բացակայության պայմաններում անձը կարող է ճանաչվել փախստական, ինչպես նաև պետք է պահպանեն փախստականի կարգավիճակի ճանաչման ընթացակարգերը:

Անձը «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայի՝ իմաստով հանդիսանում է փախստական, երբ նա համապատասխանում է սահմանման մեջ պարունակվող չափանիշներին: Պետությունը, փախստականի փաստացի վիճակում գտնվող անձին պաշտոնապես ճանաչելով, նրան տալիս է փախստականի կարգավիճակ:

Փախստականի կարգավիճակի ճանաչումը պայմանավորված է «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայի սահմանման մեջ պարունակվող մի շարք չափանիշների առկայությամբ, որոնց պետք է համապատասխանի անձը, որպեսզի ստանա փախստականի կարգավիճակ: Դրանք են.

1. Մինչև 1967 թվականի Արձանագրության 2 ընդունումը՝ փախստականի կարգավիճակի ճանաչմանը կարող էին հավակնել միայն անձինք, ովքեր ապաստան էին փնտրում այնպիսի իրադարձությունների արդյունքում, որոնք տեղի էին ունեցել մինչև 1951 թվականի հունվարի մեկը: Նշված ժամանակային սահմանափակման վերացումից հետո այն արդիական է միայն «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիան ստորագրած այն անդամ-պե-

տությունների համար, որոնք չեն ստորագրել 1967 թվականի Արձանագրությունը (Մաղազասկայրը և Մոնակոն):

«Իրադարձություն» բառի հասկացությունը «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայում տրված չէ, սակայն դրա տակ հասկացվում են «հատուկ կարևորության դեպքեր, այդ թվում՝ տարածաշրջանային, խորը քաղաքական փոփոխություններ, ինչպես նաև պարբերաբար բնույթ կրող հետապնդումները, որոնք հանդիսացել են ավելի վաղ տեղի ունեցած փոփոխությունների հետևանքը»:³

2. «Հետապնդումների գոհ դառնալու հիմնավորված երկյուղ» արտահայտությունը առանցքային է սահմանման մեջ:

Բարդությունը, որը կապված է փախստականի կարգավիճակի ճանաչման հետ, պայմանավորված է երկյուղների հիմնավորվածության հետ: Այդ իսկ պատճառով նման հայտարարությունների օբյեկտիվությունը որոշելու համար անհրաժեշտ է անցկացնել ապաստան հայցողների անկետավորում, պարզել, թե ով է հանդիսանում տվյալ անձը (նրա մասնագիտությունը, սոցիալական պատկանելությունը և այլն), ինչպես նաև նրա բնակության երկրում առկա իրավիճակը (քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական և այլն):

Հարկ է նշել, որ հետապնդման ենթարկվելու երկյուղը պարտադիր չէ, որ հիմնված լինի ապաստան հայցողի անձնական փորձի վրա: Օրինակ՝ այն, ինչ տեղի է ունեցել նրա հարազատների կամ նույն սոցիալական խմբի այլ անդամների հետ, կարող է ապացուցել, որ նրա՝ «հետապնդումների գոհ դառնալու երկյուղը» միանգամայն հիմնավորված է: Անհրաժեշտ է պարզել նաև փախստականի քաղաքացիության (ծագման կամ նախկին մշտական բնակության) երկրի օրենքները, և հատկապես դրանց կիրառման պրակտիկան:⁴

ԳԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 12 (210)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

3. Ռասայի, կրոնի, ազգության, որոշակի սոցիալական խմբի պատկանելու կամ քաղաքական կարծիքի հիմքով փախստականի կարգավիճակի ճանաչման համար անձը պետք է ապացուցի վերը նշված հատկանիշներից մեկի հիմքով հետապնդվելու կամ հետապնդման ենթարկվելու երկյուղի առկայությունը: Հնարավոր է, որ հետապնդումը լինի նշված հատկանիշներից մեկի կամ երկու և ավելի հատկանիշների համակցության արդյունք:

Այս հատկանիշներն արտացոլում են մարդու հիմնական իրավունքները (օրինակ՝ կյանքի իրավունքը, կտտանքների կամ դաժան կամ անմարդկային վերաբերմունքի կամ պատժի չենթարկվելու իրավունքը, մտքի, խղճի և հավատքի ազատության իրավունքը և այլն), որոնք ամրագրված են միջազգային փաստաթղթերում և ենթակա չեն բացառման մույնիսկ բացառիկ հանգամանքներում:

4. Փախստականի կարգավիճակի ճանաչման ընդհանուր պահանջն այն է, որ քաղաքացիություն ունեցող ապաստան հայցողը պետք է գտնվի իր քաղաքացիության երկրից դուրս:⁵

Մինչ այն պահը, երբ անձը չի երկյուղում, որ կենթարկվի հետապնդումների իր քաղաքացիության երկրի իշխանությունների կողմից, ենթադրվում է, որ նա կարող է ստանալ պաշտպանություն իր պետությունից: Այս դեպքում անձը միջազգային պաշտպանության կարիք չունի և ուստի նրան չի տրամադրվում փախստականի կարգավիճակ:

Հետապնդման ենթարկվելու երկյուղը միշտ չէ, որ տարածվում է ապաստան հայցողի բնակության երկրի ողջ տարածքի վրա: Այսպես՝ ազգամիջյան ընդհարումների ժամանակ կամ քաղաքացիական պատերազմի պայմանների հետ կապված լուրջ խռովությունների դեպքերում, առանձին ազգության կամ ազգային խմբերի հետապնդումը կարող է տեղի ունենալ երկրի միայն մի մասում: Այսպիսի դեպքերում անձին չպետք է մերժել փախստականի կարգավիճակ տալը միայն այն պատճառով, որ նա կարող էր ապաստան փնտրել մույն երկրի մեկ այլ հատվածում:⁶

Այն պահանջը, որ փախստական համարվելու համար անձը պետք է իր երկրից դուրս գտնվի, չի նշանակում, որ նա այդ երկիրն անպայման պետք է լքած լինի՝ ելնելով հիմնավորված երկյուղի նկատառումից: Հնարավոր է, որ նա դիմի փախստականի կարգավիճակի ճանաչման համար, երբ որոշ ժամանակ արտասահմանում գտնվելուց հետո առկա խոչընդոտների պատճառով չի կարողանում վերադառնալ իր երկիր: Անձը, որը երկիրը լքելու ժամանակ փախստական չէր, այլ փախստական է դառնում ավելի ուշ, կոչվում է տեղում փախստական «sur place»:

Այսինքն՝ անձը «sur place» տեղում փախստական է դառնում քաղաքացիության (ծագման կամ նախկին մշտական բնակության) երկրում իր բացակայության ընթացքում առաջացած հանգամանքների պատճառով: Օրինակ՝ արտասահմանում ապրող դիվանագետներ կամ այլք փախստականի կարգավիճակի համար կարող են դիմել արտասահմանում ապրելու ժամանակ և ճանաչվել որպես փախստական:

Անձը կարող է «sur place» փախստական դառնալ նաև իր սեփական գործողությունների հետևանքով, ասենք՝ միավորվելով արդեն փախստական ճանաչված անձանց հետ:⁷

5. Այնպիսի չափանիշ, ինչպիսին է «այդպիսի երկյուղի պատճառով չի կարող կամ չի ցանկանում օգտվել այդ երկրի պաշտպանությունից» վերաբերում է այն անձանց, ովքեր ունեն քաղաքացիություն և չեն կարող կամ չեն ցանկանում օգտվել քաղաքացիության երկրի պաշտպանությունից: Օրինակ՝ պետությունը կարող է գտնվել քաղաքացիական պատերազմի իրավիճակում կամ այլ լուրջ հուզումների մեջ, որոնք թույլ չեն տալիս նրան պաշտպանել իր քաղաքացուն, կամ էլ դարձնում են այդպիսի պաշտպանությունը անարդյունավետ:

Մեկից ավելի քաղաքացիություն ունեցող անձի համար «իր քաղաքացիության երկիր» հասկացությունը նշանակում է այդ երկրներից յուրաքանչյուրը, որի քաղաքացին է նա:

Երկակի կամ բազմակի քաղաքացիության առկայությունը չի խոչընդոտում փախստականի կարգավիճակի ճանաչմանը, եթե ապաստան հայցողն ապացուցի, որ իր քա-

ՄԱԿ ՓԳՀ-ի ամբիոն

ղաքացիության մյուս երկրներում էլ չի ստանում հետապնդումներից արդյունավետ պաշտպանություն:

6. Վերջին չափանիշը վերաբերում է քաղաքացիություն չունեցող անձանց, որոնց փախստական ճանաչելու համար անհրաժեշտ է հաստատել այն փաստը, որ նա չի ցանկանում վերադառնալ իր նախկին մշտական բնակության երկիր:

Հարկ է նշել, որ քաղաքացիություն չունեցող ոչ բոլոր անձինք են, որ փախստական են: Նրանք պետք է իրենց նախկին սովորական բնակության վայրի երկրից դուրս գտնվեն «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայի սահմանման մեջ նշված հիմքերով, հակառակ դեպքում քաղաքացիություն չունեցող անձինք փախստական չեն հանդիսանում:

Սահմանման մեջ տրված և անձի կողմից վկայակոչված հիմքերը պետք է ուսումնասիրվեն՝ հաշվի առնելով «նախկին մշտական բնակության երկիր», որի նկատմամբ իբր անձն ունի երկյուղ, առանձնահատկությունները:

Այն դեպքում, երբ քաղաքացիություն չունեցող անձը արդեն ճանաչվել է փախստական, ապա «նախկին մշտական բնակության երկրում» տեղի ունեցած փոփոխությունները չեն կարող ազդել նրա փախստականի կարգավիճակի վրա:⁸

Ինչ վերաբերում է «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի B մասի 1-ին կետում նշված աշխարհագրական սահմանափակման, որը վերաբերում է նրան, որ «մինչև 1951 թվականի հունվարի 1-ը տեղի ունեցած իրադարձություններ» բառերը կարելի է մեկնաբանել կամ «իրադարձություններ, որոնք տեղի են ունեցել միայն Եվրոպայում մինչև 1951 թվականի հունվարի 1-ը», կամ էլ «իրադարձություններ, որոնք տեղի են ունեցել ինչպես Եվրոպայում, այնպես էլ այլուր մինչև 1951 թվականի հունվարի 1-ը», ապա 1967 թվականի Արձանագրությանը միանալուց հետո պայմանավորվող պետությունները կատարում են Կոնվենցիան առանց աշխարհագրական սահմանափակման: Բացառություն են կազմում ինչպես Մադագասկարը և Մոնա-

կոն, որոնք չեն միացել 1967 թվականի Արձանագրությանը, այնպես էլ Թուրքիան և Մալթան, որոնք արտահայտվել են հոգուտ 1951 թվականի Կոնվենցիայի հանդեպ աշխարհագրական սահմանափակումների վերաբերյալ հայտարարության պահպանմանը 1967 թվականի Արձանագրությանը միանալուց հետո:

Այնուամենայնիվ հարկ է նշել, որ միայն վերը նշված չափանիշներին համապատասխանելը դեռևս բավարար չէ, որ անձը ճանաչվի որպես փախստական:

Մասնավորապես՝ «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիան և «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքը նախատեսում են դրույթներ, որոնց համաձայն՝ անձինք, որոնք, չնայած արտաքին բնութագրերով ընկնում են «փախստական» հասկացության սահմանման տակ, այնուամենայնիվ նրանք, որոշակի բացառությունների ուժով, որոնք նախատեսված են «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայով և «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքով, չեն ճանաչվում փախստական և նրանց չի տրամադրվում ապաստան:

«Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի D, E և F կետերի համաձայն՝ վերը նշված անձինք բաժանվում են երեք խմբի.

Առաջին խումբը կազմված է այն անձանցից, որոնք արդեն ստացել են պաշտպանություն և օգնություն ՄԱԿ-ի մարմիններից կամ հաստատություններից, բացառությամբ ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի գրասենյակից:

Եթե նման պաշտպանությունն ու օգնությունը որևէ պատճառով դադարեցվել են առանց այդ անձանց կարգավիճակի հստակ կարգավորման, ըստ ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի ընդունած համապատասխան որոշումների, այս անձինք մեխանիկորեն օժտվում են «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայով սահմանված իրավունքներով («Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի D մաս):

Երկրորդ խումբը ներառում է այն անձանց, որոնք ճանաչված են որպես միջազգային պաշտպանության կարիք չունեցողներ («Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի E մաս): Դա այն անձինք են, որոնք ընդունվել են այնպիսի պետության կողմից, որտեղ նրանց տրամադրվել է տվյալ պետության քաղաքացիական իրավունքների մի մեծ մաս, բայց ոչ փաստացի քաղաքացիություն (վերջիններս հաճախ անվանում են «ազգային փախստականներ»):⁹ Այսինքն՝ նշված բացառությունը կիրառվում է այն ժամանակ, երբ նշված անձանց կարգավիճակը զգալի չափով համընկնում է տվյալ պետության քաղաքացիների կարգավիճակի հետ: Ընդ որում, նշված անձինք պետք է հենց «սպրեռն» ընդունող պետությունում, ինչը ենթադրում է տևական ապրելը, այլ ոչ թե միայն ժամանումը:

Երրորդ խումբն ընդգրկում է անձանց տարբեր կատեգորիաներ, որոնց չի տրամադրվում միջազգային պաշտպանություն: Այս խումբը հանդիսանում է ամենաբազմաթիվը, ինչպես դրանում ներառվելու հիմքերի, այնպես էլ դրա կիրառման դեպքերի քանակությունը:

Առաջին հերթին այս խմբի մեջ մտնում են կոմբատանտները, այսինքն՝ անձինք, որոնք փախել են երկրից և փաստացի գտնվում են փախստականի կացության մեջ, բայց շարունակում են վարել զինված պայքար: Մինչդեռ «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայի իմաստով փախստական են բացառապես խաղաղ բնակչության ներկայացուցիչները:

«Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի F մասի համաձայն՝ այս խմբի մեջ են դասվում նաև անձինք, որոնք կատարել են.

1. Հանցագործություն ընդդեմ խաղաղության, պատերազմական հանցագործություն կամ մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություն, ինչպես դրանք սահմանված են նման հանցագործությունների կապակցությամբ միջոցառումներ ձեռնարկելու նպատակով ստեղծված միջազգային փաստաթղթերում.

Այդպիսի միջազգային փաստաթղթերը բազմաթիվ են, սակայն նշված հանցագործությունների առավել ընդգրկումն սահմանումը տրված է Լոնդոնյան համաձայնագրում և Միջազգային ռազմական տրիբունալի կանոնադրության¹⁰ մեջ, այսպես՝

ա) խաղաղության դեմ ուղղված հանցագործություններ - այսինքն՝ ռազմական ագրեսիայի կամ պատերազմի ղեկավարումը, նախապատրաստումը, սանձազերծումը կամ վարումը, որը խախտում է միջազգային պայմանագրերը կամ համաձայնագրերը, կամ էլ մասնակցությունը համաձայնեցված ծրագրին կամ դավադրությանը՝ վերը նշված գործողություններից մեկը կատարելու նպատակով,

բ) պատերազմական հանցագործություններ - այսինքն՝ պատերազմի օրենքների և սովորույթների խախտումը: Այս խախտումները ներառում են առանց սահմանափակումների սպանությունները, դաժան վերաբերմունքը կամ օկուպացված երկրամասերից քաղաքացիական բնակչության հարկադիր աշխատանքի կամ այլ նպատակով արտահանումը, ռազմագերիների կամ ծովագնացների սպանությունը կամ վերջիններիս նկատմամբ դաժան վերաբերմունքը, պատանդներին մահապատժի ենթարկելը, մասնավոր կամ պետական սեփականությունը հափշտակելը, քաղաքների և գյուղերի անառիթ ավերումը կամ դրանց ամայացումը՝ ռազմական պահանջների բացակայության պայմաններում,

գ) մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություններ – սպանությունները, բնաջնջումը, ստրկության քշելը, արտաքսումը և այլ անմարդկային գործողությունները, որոնք կատարվում են ամբողջ քաղաքացիական բնակչության դեմ՝ պատերազմից առաջ կամ դրա ընթացքում կամ, քաղաքական, ռասայական կամ կրոնական պատճառներով հետապնդումները, երբ այդ հետապնդումները (անկախ նրանից խախտում են, թե ոչ այն պետության ներքին օրենքները, որտեղ դրանք կատարվել են) հանդիսանում են Տրիբունալի իրավասության մեջ մտնող ցանկացած հանցագործության հետևանքը կամ կապված են այդպիսի հանցագործության հետ:

ՄԱԿ ՓԳՀ-ի ամբիոն

Գոյություն ունեն մի շարք միջազգային փաստաթղթեր, որոնք ուղղված են խաղաղության, մարդկության դեմ ուղղված և պատերազմական հանցագործությունների կանխարգելմանը: Մասնավորապես՝ ՄԱԿ-ի Գերագույն ասանդրեայի 1946 թվականի փետրվարի 13-ի 3(1) և 1946 թվականի դեկտեմբերի 11-ի 95 (1) բանաձևերը, «Յեղասպանության կանխարգելման և դրա համար պատժի ենթարկելու մասին» 1948 թվականի կոնվենցիան, «Պատերազմական հանցագործությունների և մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների նկատմամբ վաղեմության ժամկետ չկիրառելու մասին» 1968 թվականի կոնվենցիան և այլն:

Միաժամանակ հարկ է հիշատակել «Գործող բանակներում վիրավորների և հիվանդների վիճակը բարելավելու մասին» 1949թ. օգոստոսի 12-ի Ժնևի կոնվենցիայի 49-րդ հոդվածը, որը պահանջում է, որ յուրաքանչյուր պետություն պետք է «փնտրի այն անձանց, ովքեր մեղադրվում են նրանում, որ կատարել կամ հրամայել են կատարել մատնանշված հանցագործություններից մեկը, և անկախ նրանց քաղաքացիությունից պետք է ենթարկվեն պատասխանատվության»:

2) Ոչ քաղաքական բնույթի ծանր հանցագործություն ասպատան տված երկրից դուրս՝ նախքան ասպատանի հայցման երկիր մուտք գործելը:

Բացառման այս դրույթի նպատակն է պաշտպանել ընդունող պետության հասարակությունն այնպիսի անձի մուտքը թույլատրելու վտանգից, որը կատարել է ոչ քաղաքական բնույթի ծանր հանցագործություն ասպատան տված երկրից դուրս նախքան տվյալ երկրում ասպատան հայցող դառնալը:

Որոշելու համար այն փաստը, թե կատարված հանցագործությունը քաղաքական է, թե ոչ, նախ և առաջ անհրաժեշտ է պարզել դրա բնույթը և նպատակները, այսինքն՝ այն կատարվել է քաղաքապետ քաղաքական մոտիվներով, թե անձնական պատճառներով կամ շահադիտական նկատառումներով: Պետք է հաստատվի սերտ և ուղղակի կապը կատարված հանցագործության և դրված քաղաքական նպատակի միջև: Հանցագործության քաղաքական տարրը պետք է նաև գե-

րակշռի դրա քրեական բնույթից՝ ընդհանուր իրավունքին համապատասխան: Ակնհայտ բացառություն է այն դեպքը, երբ կատարված արարքը գտնվում է ակնհայտ անհամաձայնության մեջ՝ վկայակոչված նպատակի հետ, նախ և առաջ, եթե այն ուղեկցվում է անմարդկային բռնության գործողություններով:

Միայն հանցագործությունը (ներք), որը (որոնք) կատարվել են ասպատան հայցողի կողմից «ասպատան տված երկրից դուրս, նախքան որպես փախստական այդ երկիր մուտք գործելը» հանդիսանում է բացառման հիմք: Ասպատան տված երկրում ծանր հանցագործություն կատարած փախստականը ենթակա է պատասխանատվության այդ երկրի օրենսդրությանը համապատասխան: Բացառիկ դեպքերում «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայի 33-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ թույլատրվում է փախստականի վտարումը կամ վերադարձնելը նրա նախկին բնակության երկիր, եթե դատարանի վերջնական դատավճռով դատապարտված է «առանձնապես ծանր» հանցագործության համար, և վտանգ է ներկայացնում ասպատանի երկրի պետական անվտանգության կամ հասարակության համար:¹¹

Կապված այն հանգամանքի հետ, որ հանցագործությունները դասակարգվում են տարբեր աստիճանների, գտնում ենք, որ այս կոնտեքստում տրված «ծանր հանցագործություն» եզրույթը Հայաստանի Հանրապետությունում պետք է հասկանալ որպես արարք, որը համապատասխանում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 19-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործությունների դասակարգման մեջ ընդգրկված ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործություններին:

Նույնիսկ այն դեպքում, երբ հանցագործությունը կատարվել է որպես այն երկրից փախուստի միջոց կամ դրան ուղեկցող գործողություն (այդպիսի հանցագործությունները կարող են տարատեսակվել փոխադրման միջոցների համալսությունից մինչև անմեղ մարդկանց կյանքին վտանգ սպառնալը կամ սպանությունը), ասպա ընդունող պետությունը (տվյալ դեպքում Հայաստանի Հանրապետությունը) պետք է առաջնորդվի հանցագործու-

թյան ծանրության աստիճանով:

3) Մեղավոր է ճանաչվել ՄԱԿ-ի նպատակներին և սկզբունքներին հակասող արարքներ կատարելու մեջ:

ՄԱԿ-ի նպատակները և սկզբունքները ձևակերպված են նրա Կանոնադրության ներածական մասում և 1-ին և 2-րդ հոդվածներում: Գրանցում թվարկվում են այն հիմնարար սկզբունքները, որոնցով պետք է առաջնորդվեն ՄԱԿ-ի անդամները միմյանց, ինչպես նաև միջազգային հանրության հետ ունեցած հարաբերություններում:

Փախստականների խնդիրներով զբաղվող մի շարք գիտնականներ համամիտ են ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի կողմից արտահայտված այն դիրքորոշման հետ, որ արարքները, որոնք հակասում են ՄԱԿ-ի սկզբունքներին, կարող են կատարվել միայն այն անձի կողմից, ով զբաղեցնում է բավականին բարձր դիրք ՄԱԿ-ի անդամ պետությունում և հնարավորություն ունի ազդել նրա վրա, որ տվյալ պետությունը խախտի այդ սկզբունքները, քանի որ դրանք կարգավորում են պետությունների, այլ ոչ թե ֆիզիկական անձանց հարաբերությունները:¹²

Նշված դրույթի կիրառման պրակտիկան Եվրոպայում վկայում է, որ մատնանշված արարքների տակ պետությունները (Ֆրանսիա, Բելգիա) հասկանում են մարդու իրավունքների կոպտագույն խախտումները (օրինակ՝ խոշտանգումներ, արտադատական մահապատիժներ, անօրինական ձերբակալություններ): Մինչդեռ Մեծ Բրիտանիայում այս դրույթը կիրառվում էր այն անձանց նկատմամբ, ովքեր կատարել էին «ահաբեկչություն» հանցագործությունը:¹³

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ վերը նշված արարքները պետությունների կողմից շատ դեպքերում սխալմամբ դասվել են ՄԱԿ-ի նպատակներին և սկզբունքներին հակասող արարքների շարքը, քանի որ դրանք ընկնում են ավելի հստակ բնորոշում ունեցող՝ մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների, պատերազմական հանցագործությունների («Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի F մասի a և b կետեր) շարքը,

ուստի անհրաժեշտ է այս դրույթը՝ իր ընդհանուր ձևակերպման պատճառով, կիրառել զգուշությամբ:

Հատկանշական է, որ ԱՄՆ-ում չկա ինչպես «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի F մասի c կետին համապատասխանող ազգային նորմ, այնպես էլ դրան վերաբերող գործերին առնչվող դատական նախադեպ:¹⁴

Ի տարբերություն ԱՄՆ-ի՝ Կանադայում «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի F մասի c կետի կապակցությամբ ձևավորվել է համապատասխան դատական նախադեպ: Այսպես՝ Կանադայի Գերագույն դատարանը Պուշպանատան ընդդեմ Կանադայի (Pushpanathan v. Canada) 1998թ. հունիսի գործով կայացված որոշմամբ վերացրեց փախստականների կարգավիճակը ճանաչող Դեպարտամենտի և ստորադաս դատարանների որոշումները, որոնց համաձայն՝ առանձնապես խոշոր չափերի թմրանյութերի մաքսանենգությունը որակվել էր որպես ՄԱԿ-ի նպատակներին և սկզբունքներին հակասող արարք, քանի որ ՄԱԿ-ն ակտիվորեն պայքարում է թմրանյութերի տարածման դեմ:

Կանադայի Գերագույն դատարանն իր որոշմամբ նշեց, որ «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի F մասի c կետի դրույթը պետք է մեկնաբանել՝ ելնելով ՄԱԿ-ի կանոնադրությունից: Չնշելով կոնկրետ արարքները, որոնց վրա տարածվում է «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայի վերը նշված դրույթը, Կանադայի Գերագույն դատարանը եկավ այն եզրահանգման, որ այդպիսի արարքները պետք է արգելվեն միջազգայնորեն ընդունված հռչակագրերով և եզրակացություններով (օրինակ՝ ՄԱԿ-ի հռչակագրերը՝ խոշտանգումների և միջազգային ահաբեկչության մասին):¹⁵

Միաժամանակ, արձանագրելով միջազգային փաստաթղթերի բացակայությունը, որոնք պարունակում են «հետապնդում» հասկացության բնորոշումը, Կանադայի Գերագույն դատարանն ընդգծում է, որ պարբե-

ՄԱԿ ՓԳՀ-ի ամբիոն

րաբար կերպով մարդու իրավունքների կոպիտ խախտումները, որոնք իրենցից ներկայացնում են «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայի իմաստով «հետապնդում», կամ էլ մարդու կարևորագույն իրավունքներից մեկի մեկանգամյա խախտումը կարող են որակվել որպես արարքներ, որոնք հակասում են ՄԱԿ-ի նպատակներին և սկզբունքներին:¹⁶

Հարկ է հաշվի առնել, որ անձի սովորական անդամակցությունն այն կազմակերպությանը, որը կատարում է արարքներ, որոնց վրա տարածվում է «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի F մասը, ինքնուստիճյան չի հանդիսանում բավարար հիմք բացառման դրույթը կիրառելու համար: 17 Ելնելով անձնական պատասխանատվության սկզբունքից՝ անհրաժեշտ է համակողմանի գնահատել անձի անհատական գործողությունները և նրա դերը կատարվածի մեջ:

Անհրաժեշտ է նշել, որ «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի F մասում նշված «լուրջ հիմքեր կան ենթադրելու» արտահայտությունը մեկնաբանելիս հետազոտողների կարծիքները և պետությունների կողմից նշված դրույթի կիրառման պրակտիկան թույլ են տալիս առանձնացնել մի քանի կանոն: Մասնավորապես ընդունվում է, որ այն արարքների կատարման ապացուցումը, որոնք բացառում են անձին փախստական ճանաչելը, հանդիսանում է պետության պարտականությունը:¹⁸ Պետությունը պետք է ներկայացնի «պարզ և համոզիչ ապացույցներ առ այն, որ ապաստան հայցող անձը կատարել է արարքներ, որոնք հանգեցնում են փախստականի կարգավիճակի ճանաչման բացառմանը»:¹⁹

Փաստերը, որոնք վերը նշված դրույթների ուժով հիմք են հանդիսանում փախստականի ճանաչումը բացառելու համար, որպես կանոն ի հայտ են գալիս անձին փախստական ճանաչելու գործընթացի ժամանակ: Մակայն կարող է լինել այնպես, որ այդ փաստերն ի հայտ գան միայն այն ժամանակ, երբ անձը արդեն ճանաչվել է փախստական: Այս դեպքերում, ինչպես նաև այն դեպքերում, երբ ան-

ձը ճանաչվել է փախստական, սակայն հետագայում պարզվում է, որ նա ակնհայտորեն չի բավարարում փախստական ճանաչվելու պահանջներին, որովհետև նոր հայտնաբերված ապացույցները վկայում են, որ նախկինում արված հայտարարությունները և ներկայացված փաստաթղթերը կեղծ են, Հայաստանի Հանրապետության միգրացիայի հարցերով լիագոր մարմինը (ներկայումս այդ մարմինը ՀՀ տարածքային կառավարման և զարգացման նախարարության միգրացիոն պետական ծառայությունն է), առաջնորդվելով «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդվածով փախստականի կարգավիճակը չեղյալ է հայտարարում:

Բացառման դրույթների բացակայության պայմաններում ցանկացած պետություն ընդունում է որոշում ապաստան հայցող անձին փախստական ճանաչելու մասին՝ իր գործող օրենսդրությանը համապատասխան: Միջազգային կազմակերպությունները, ինչպիսին է օրինակ՝ ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի գրասենյակը, պետությունների կառավարությունների հետ կիսում են փախստականի կարգավիճակի ճանաչման կապակցությամբ կուտակված փորձով, և առաջարկում են պետություններին հետևել որոշակի միջազգային ստանդարտներին:

Փախստականի կարգավիճակի ճանաչման ընթացակարգի հիմնական խնդիրն այն փաստի հաստատումն է, որ անձը պաշտպանության կարիք ունի, ուստի դրա համար պետք է ստեղծվեն հատուկ ընթացակարգեր և մշակվեն պահանջներ, որոնց նրանք պետք է համապատասխանեն:

Այս կապակցությամբ ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի Գործադիր կոմիտեն իր մի շարք եզրակացություններում շարադրել է այն հիմնական պահանջները, որոնց պետք է համապատասխանեն փախստականի կարգավիճակի ճանաչման և ապաստան տրամադրելու ընթացակարգերը:²⁰ Դրանք ներառում են ինչպես պետական իրավասու մարմնի ձևավորմանը և գործունեությանը վերաբերող դրույթներ, այնպես էլ փախստականներ-

րին այնպիսի իրավունքներ տրամադրելը, ինչպիսիք են՝ տեղեկատվություն ստանալը, փաստաբանների և թարգմանիչների ծառայություններից անվճար օգտվելը, իրենց նկատմամբ կայացված բացասական որոշման բողոքարկելը և այլն:

Հայաստանի Հանրապետությունը, միանալով «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիային և 1967 թվականի Արձանագրությանը, փախստականների նկատմամբ ստանձնել է համապատասխան պարտավորություններ, որոնք էլ ամրագրել է ազգային օրենսդրության մեջ: Այս կապակցությամբ, նույնիսկ այն անձինք, որոնք առաջին հայացքից փախստական ճանաչվելու համար հիմքեր չունեն, կարող են

հուսալ, որ փախստականի կարգավիճակի ճանաչման իրենց դիմումները կընդունվեն և կքննարկվեն օրենքով նախատեսված կարգով:

Համադրելով «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի²¹ դրույթները վերը նշված եզրակացությունների պահանջների հետ, կարող ենք արձանագրել, որ «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված փախստականի կարգավիճակի ճանաչման և ապաստանի տրամադրման ընթացակարգերը համապատասխանում են միջազգային պահանջներին:

1. ՄՊՀՀՊՏ 2008/Հատուկ թողարկում:
2. ՀՀՊՏ 1997/29:
3. Руководство по процедурам и критериям по определению статуса беженцев (согласно Конвенции 1951 года и Протоколу 1967 года), УВКБ ООН, 2004, пункт 36, с. 18 Г www.unhcr.ru).
4. Նույն ձեռնարկը, կետեր 37, 41, 43, էջեր 18-20:
5. Նույն ձեռնարկը, կետ 88, էջ 28:
6. Նույն ձեռնարկը, կետ 91, էջ 29:
7. Նույն ձեռնարկը, կետեր 94-96, էջ 30:
8. Նույն ձեռնարկը, կետ 102-105, էջեր 31-32:
9. *Андриченко Л. В.* Международно-правовая защита беженцев и лиц, перемещенных внутри страны // Миграция, права человека и экономическая безопасность современной России: состояние, проблемы, эффективность защиты: Сборник статей / Под ред. д.ю.н., профессора, академика РАЕН и ПАНИ В.М. Баранова, Нижний Новгород, 2004.
10. Ելնելով 1943 թվականի հոկտեմբերի 30-ին Մոսկվայում Մեծ Բրիտանիայի, ԱՄՆ-ի և Խորհրդային Միության կողմից ընդունված «Կատարվող վայրագությունների համար հիտլերականներին պատասխանատվության ենթարկելու մասին» հռչակագրից, 1945 թվականի օգոստոսի 8-ին Լոնդոնում՝ Խորհրդային Միության, Մեծ Բրիտանիայի, ԱՄՆ-ի և Ֆրանսիայի միջև, կնքվեց «Եվրոպական երկրների առանցքում գտվող բոլոր պատերազմի հանցագործներին դատական կարգով հետապնդելու և պատժելու մասին» համաձայնագիրը, որի անբաժանելի տարրն է հանդիսանում նրան կցված Միջազգային ռազմական տրիբունալի կանոնադրությունը (Նյու-րեմբերգյան տրիբունալ):
- Հետագայում՝ Լոնդոնյան համաձայնագրին միացան ևս 19 պետություններ: Նյուրեմբերգյան տրիբունալի կանոնադրության սկզբունքները հավանու-

թյան են արժանացել ՄԱԿ-ի Գերագույն ասամբլեայի 95(1) բանաձևում, և ներկայումս ունեն հանրաճանաչ նշանակություն:

11. Руководство по процедурам и критериям по определению статуса беженцев, пункт 151-154, с. 45.
12. Նույն ձեռնարկը, կետ 163, էջ 48, ինչպես նաև Kapferer S. Exclusion Clauses in Europe//International Journal of Refugee Law. Vol. 12, Special Supplementary Issue 2000, էջ 206 (նշված են հետազոտությունները, որոնք դիտարկում են այս հարցը):
13. Նույն աշխատությունը, էջեր 195-221:
14. *Sloan J.* The Application of Article 1F of the 1951 Convention in Canada and the United States// International Journal of Refugee Law. Vol. 12, Special Supplementary Issue 2000, p. 222-250.
15. Նույն աշխատությունը, էջ 246:
16. Նույն աշխատությունը, էջ 247:
17. Bliss M. “Serious Reasons for Considering” Minium Standards of Procedural Fairness in the Application of Article 1F Exclusion Clauses // International Journal of Refugee Law. V. 12, Special Supplementary Issue 2000, p. 123-127.
18. Նույն աշխատությունը, 92-135 էջեր:
19. Նույն տեղում:
20. ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի Գործադիր կոմիտեի 1977 թվականի թիվ 8 (XXXVIII) «Փախստականի կարգավիճակի ճանաչումը» եզրակացությունը (reflaw.narod.ru/HTMLs/lows/inter/in_index.htm): Պյու-կովոստովո ՎՄԿԵ ՕՕՆ-ի ընդհանուր կառուցվածքով համաձայնագրի համաձայնագրի 1998, с. 209.
21. ՀՀՊՏ 2009.01.14/2 (668):

ԳԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 12 (210)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔՐԵՍԿԱՆ ԴԱՍԱՏԵ
(ԱՅՍՈՒՀՆԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2016 թվականի նոյեմբերի 1-ին

ք.Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2016 թվականի ապրիլի 5-ի որոշման դեմ դատապարտյալ Արմեն Գազիկի Գազարյանի պաշտպան Հ.Գալստյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը

1. Արագածոտնի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը, կիրառելով դատական քննության արագացված կարգ, 2014 թվականի հունվարի 21-ի դատավճռով Արմեն Գազիկի Գազարյանին մեղավոր է ճանաչել 2 դրվագով՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1.1-րդ կետով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1.1-րդ կետով (առաջին դրվագ) Ա.Գազարյանը դատապարտվել է ազատազրկման՝ 4 տարի ժամկետով՝ առանց գույքի բռնագրավման, 177-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1.1-րդ կետով (երկրորդ դրվագ)՝ ազատազրկման՝ 4 տարի ժամկետով՝ առանց գույքի բռնագրավման: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի հիման վրա՝ նշանակված պատիժները մասնակիորեն գումարելու միջոցով, Ա.Գազարյանի նկատմամբ վերջնական պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 4 տարի 3 ամիս ժամկետով՝ առանց գույքի բռնագրավման: Պատժի սկիզբը հաշվվել է 2013 թվականի հոկտեմբերի 25-ից:

Առաջին ատյանի դատարանի հիշյալ դատավճիռը դատավարության մասնակիցների կողմից չի բողոքարկվել և մտել է օրինական ուժի մեջ:

2. Նշանակված պատժի կեսից ավելին դատապարտյալի կողմից կրելուց հետո ՀՀ արդարադատության նախարարության «Կոշ» քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմը, նախապես ստանալով պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցերով անկախ հանձնաժողովի հավանությունը, 2016 թվականի փետրվարի 5-ին միջնորդագիր է ներկայացրել Արագածոտնի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան)՝ պատիժը կրելուց Ա.Գազարյանին պայմանական վաղաժամկետ ազատելու վերաբերյալ:

Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2016 թվականի փետրվարի 19-ի որոշմամբ ներկայացված միջնորդագիրը բավարարվել է, և Ա.Գազարյանը պայմանական վաղաժամկետ ազատվել է դատավճռով նշանակված պատժից մնացած մասը՝ 1 տարի 11 ամիս 6 օր ժամկետով ազատազրկումը կրելուց: Ա.Գազարյանին պարտավորեցվել է չփոխել մշտական բնակության վայրը. նրա վարքի նկատմամբ վերահսկողությունը դրվել է ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության ալյուրանքային պատիժների կատարման բաժնի վրա:

3. Դատախազի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում ՀՀ վերաքննիչ քրեական

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 12 (210)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

դատարանը (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան) 2016 թվականի ապրիլի 5-ին որոշում է կայացրել բողոքը բավարարելու, Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2016 թվականի փետրվարի 19-ի որոշումը՝ րեկանելու, Ա.Ղազարյանին՝ 1 տարի 11 ամիս 6 օր ժամկետով ազատազրկումը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու վերաբերյալ ՀՀ արդարադատության նախարարության «Կոշ» քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի միջնորդագիրը՝ մերժելու մասին:

4. Վերաքննիչ դատարանի՝ 2016 թվականի ապրիլի 5-ի որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք է բերել դատապարտյալ Ա.Ղազարյանի պաշտպան Հ.Գալստյանը:

Վճռաբեկ դատարանի՝ 2016 թվականի հունիսի 23-ի որոշմամբ վճռաբեկ բողոքն ընդունվել է վարույթ:

Դատավարության մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը

5. Դատապարտյալ Ա.Ղազարյանը 2 դրվագով՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1.1-րդ կետով մեղավոր է ճանաչվել այն բանի համար, որ նա ուրիշի գույքի գաղտնի հափշտակություն կատարելու նպատակով 2013 թվականի հոկտեմբերի 12-ին և 18-ին ապօրինի մուտք է գործել Արագածոտնի մարզի Ագարակ գյուղում գտնվող Թամարա Մաթևոսյանին պատկանող բնակարան և այնտեղից գողացել զգալի չափի՝ համապատասխանաբար 30.000 և 300.000 ՀՀ դրամ գումար (տե՛ս նյութեր, հատոր 2-րդ, թերթ 27):

6. 2016 թվականի փետրվարի 5-ին ՀՀ արդարադատության նախարարության «Կոշ» քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմը միջնորդագիր է ներկայացրել Առաջին ատյանի դատարան՝ խնդրելով դատապարտյալ Ա.Ղազարյանին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատել (տե՛ս նյութեր, հատոր 1-ին, թերթեր 1-2):

7. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2016 թվականի փետրվարի 19-ի որոշման համաձայն. *«[Դատապարտյալ] Ա.Ղազարյանը պատիժը կրելու ընթացքում կարգապահական տույժի չի ենթարկվել, տրված առաջադրանքները կատարում է ժամանակին և բարեխղճորեն, ընթացիկ գնահատման արդյունքները միջին են, ռիսկայնությունը ցածր աստիճանի է, բնակարանով ապահովված է, նյութակենցաղային պայմանները բավարար են, ընդունում և զոջում է կատարած հանցանքի համար, քաղաքացիական հայց չունի, անձնական գործում առկա գնահատման թերթիկի և բնութագրի համաձայն՝ մշտապես բնութագրվել է դրական, ազատվելուց հետո ցանկանում է աշխատել, նաև այն, որ նշանակված պատժից կրել է 2 /երկու/ տարի 3 /երեք/ ամիս 24 /քսանչորս/ օր, գտնում է, որ Ա.Ղազարյանն ապացուցել է իր ուղղված լինելը, նշանակված պատժի մնացած մասը կրելու կարիք չունի և միջնորդությունը ենթակա է բավարարման: Ինչ վերաբերում է դատախազի առարկությանը, ապա դատարանն արձանագրում է, որ Ա.Ղազարյանի կատարած արարքի բնույթն ու հանրային վտանգավորության աստիճանը դատարանի կողմից հաշվի է առնվել նրա նկատմամբ դատավճիռ կայացնելիս, և պայմանական վաղաժամկետ ազատելու գործընթացը կանոնակարգող որևէ իրավադրույթով նախատեսված չէ որպես դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատումը չկիրառելու հիմք: (...)» (տե՛ս նյութեր, հատոր 1-ին, թերթեր 9-10):*

8. Վերաքննիչ դատարանի՝ 2016 թվականի ապրիլի 5-ի որոշման համաձայն. *«[Յուրաքանչյուր] դեպքում դատարանը պետք է մանրակրկիտ ուսումնասիրության ենթարկի պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հարցի լուծման համար նշանակություն ունեցող բողոք հանգամանքները և պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու վերաբերյալ օրենքի պահանջների ճշգրիտ և անշեղ կատարմամբ ապահովի ՀՀ քրեա-*

Դատական պրակտիկա

կան օրենսգրքի 48-րդ հոդվածով սահմանված պատժի նպատակների իրականացումը: Վերոգրյալի հաշվառմամբ Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ կոնկրետ դեպքում, Առաջին ատյանի դատարանի հետևությունն այն մասին, որ դատապարտյալ Ա.Ղազարյանն ապացուցել է իր ուղղված լինելը և նշանակված պատժի մնացած մասը կրելու կարիք չունի, հիմնված չէ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածով ամրագրված պատժի նպատակների իրագործման հնարավորությունն ապահովելու համատեքստում պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հարցի լուծման համար նշանակություն ունեցող բոլոր հանգամանքների բազմակողմանի ուսումնասիրության ու վերլուծության վրա: Իր եզրակացությունը հիմնավորելիս Առաջին ատյանի դատարանը բավարարվել է բացառապես քրեակատարողական հիմնարկի վարչական հանձնաժողովի միջնորդագրում տեղ գտած՝ պատժի կրման ընթացքում դատապարտյալ Ա.Ղազարյանի վարքագիծը բնութագրող ձևակերպումների պարզ շարադրանքով, իսկ վիճարկվող դատական ակտում տեղ գտած պատճառաբանությունները բավարար չեն հիմնավոր հետևության հանգեցնելու այն մասին, որ դատապարտյալ Արմեն Ղազարյանն ուղղվելու համար նշանակված պատժի մնացած մասը կրելու կարիք չունի: Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ Առաջին ատյանի դատարանը դատապարտյալ Ա.Ղազարյանի ուղղման մասին իր հետևությունը, ի թիվս այլոց, պետք է հիմնել նաև դատապարտյալի անձի և հանցագործության բազմակողմանի վերլուծության ու գնահատման վրա, ինչը կոնկրետ դեպքում չի արվել՝ հանգեցնելով դատական սխալի՝ նյութական իրավունքի այնպիսի խախտման, որը բավարար հիմք է Առաջին ատյանի դատարանի վիճարկվող դատական ակտը բեկանելու և ներկայացված միջնորդությունը մերժելու համար» (տե՛ս նյութեր, հատոր 2-րդ, թերթեր 30-40):

9. Վճռաբեկ դատարան ներկայացված նյութերի համաձայն՝

- Ա.Ղազարյանը տուժող Թ.Մաթևոսյանից համախառնություններ կատարելու դրվագներով նախաքննության ընթացքում ցուցմունքներ է տվել այն մասին, որ 2013 թվականի հոկտեմբերի 12-ին և նույն թվականի հոկտեմբերի 18-ին նշված գողությունները կատարել է վատառողջ հոր համար սնունդ և դեղորայք գնելու նպատակով, և տուժողի բնակարանից գողացել է այնքան գումար, որն անհրաժեշտ է եղել դրանք ձեռք բերելու համար,

- տուժող Թ.Մաթևոսյանը նախաքննության ընթացքում ցուցմունքներ է տվել այն մասին, որ իր տան հյուրասենյակում պահվող դրամապանակում եղել է 1.360.000 ՀՀ դրամ և 484 ԱՄՆ դոլար, իսկ գողություններից հետո իր դրամապանակից բացակայել է ընդամենը 330.000 ՀՀ դրամ: Տուժողը ցուցմունք է տվել նաև այն մասին, որ քաղաքացիական հայց չի ներկայացրել, իսկ Ա.Ղազարյանի հարազատների կողմից իրեն պատճառված վնասն ամբողջությամբ հատուցվել է,

- Ա.Ղազարյանի հայրը՝ Գագիկ Ռուբենի Ղազարյանը, մահացել է 2013 թվականի դեկտեմբերի 27-ին:

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

10. Բողոքի հեղինակը նշել է, որ Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտն անօրինական և անհիմն է, քանի որ կայացվել է նյութական և դատավարական նորմերի պահանջների խախտմամբ: Մասնավորապես, ըստ բողոքաբերի՝ սույն գործով ստորադաս դատարանը խախտել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 7-րդ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 76-րդ, ինչպես նաև ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 114-րդ և 115-րդ հոդվածների պահանջներ, ինչն ազդել է գործի ելքի վրա:

Ի հիմնավորումն իր վերոշարադրյալ փաստարկի՝ բողոքաբերը, վերլուծելով պատիժը

կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի՝ թիվ ԵԿԳ/0057/12/08 որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները, փաստել է, որ Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումները չեն բխում գործում առկա նյութերից և կիրառելի օրենսդրության պահանջներից: Մասնավորապես, բողոք բերած անձը նշել է, որ Վերաքննիչ դատարանը, սույն գործով չիրականացնելով բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննություն, արդյունքում չի գնահատել և մեկնաբանել Ա.Ղազարյանի ուղղված լինելու հանգամանքը, ուղղման գործընթացին վերաբերող ու գործում առկա փաստական տվյալները և առանց հիմնավոր պատճառաբանությունների՝ բեկանել է միջնորդությունը բավարարելու մասին Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը:

10.1. Վերոգրյալի հետ մեկտեղ բողոքաբերը նշել է, որ դատական քննության արագացված կարգի կիրառման հետևանքով Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2014 թվականի հունվարի 21-ի դատավճռում գործի փաստական հանգամանքներն ամբողջությամբ չեն արտացոլվել, սակայն թիվ ԱԲԱԳ/0035/01/13 քրեական գործով ձեռք բերված տվյալներով հաստատվել է, որ մեղսագրվող գողություններն Ա.Ղազարյանը կատարել է վատառողջ հոր համար սնունդ և դեղորայք ձեռք բերելու նպատակով, հափշտակությունները կատարելիս տուժողի բնակարանից գողացել է այնքան գումար, որքան անհրաժեշտ է եղել դեղորայքի և սննդի համար: Նշվածը հիմնավորվում է ինչպես քրեական գործով տուժող Թ.Մաթևոսյանի, այնպես էլ Ա.Ղազարյանի՝ որպես կասկածյալ և մեղադրյալ տված ցուցմունքներով:

11. Վերոնշյալի հիման վրա պաշտպան Հ.Գալստյանը խնդրել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի որոշումը և օրինական ուժ տալ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2016 թվականի փետրվարի 19-ի որոշմանը:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը

12. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ բողոքարկված դատական ակտը վճռաբեկ վերանայման ենթարկելու նպատակն օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման սահմանադրական գործառույթի իրացումն է: Այդ առումով Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կառուցակարգի գործադրման համար անհրաժեշտ պայմանների կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման խնդիր: Ուստի անհրաժեշտ է համարում սույն գործով արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ նման գործերով դատական պրակտիկայի ճիշտ ձևավորման համար:

13. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավոր է արդյոք Վերաքննիչ դատարանի հետևությունն առ այն, որ Առաջին ատյանի դատարանը սխալ եզրահանգման է եկել ուղղվելու համար նշանակված պատժի մնացած մասը դատապարտյալ Ա.Ղազարյանի կողմից կրելու կարիք չունենալու հարցում:

14. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 76-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. *«Ազատագրկյման կամ կարգապահական գումարտակում պահելու ձևով պատիժ կրող անձը կարող է պայմանական վաղաժամկետ ազատվել, եթե դատարանը գտնի, որ նա ուղղվելու համար նշանակված պատժի մնացած մասը կրելու կարիք չունի: Ընդ որում, անձը կարող է լրիվ կամ մասնակիորեն ազատվել լրացուցիչ պատժից: Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատում կիրառելիս դատարանը հաշվի է առնում նաև դատապարտվածի կողմից տուժողին պատճառված վնասը հարթելու հանգամանքը»:*

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 434-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. *«Պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատում և պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժով փոխարինում դատարանը կիրառում է պատժի կատարումն իրականացնող*

Դատական պրակտիկա

մարմնի միջնորդագրով (...):

ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 114-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատում կարող է կիրառվել կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով կարող է փոխարինվել, եթե դատապարտյալը փաստացի կրել է պատժի՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով դրա համար սահմանված նվազագույն ժամկետը: Պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատում կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինում չի կիրառվում, երբ հանցագործության կատարմամբ մարդու առողջությանը պատճառվել է վնաս կամ առաջացրել է մարդու մահ, և դատապարտյալն ամբողջությամբ չի հարթել տուժողին պատճառված վնասը»:

ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 115-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Պատժի ժամկետի՝ օրենքով սահմանված մասը լրանալու դեպքում պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը մեկամսյա ժամկետում պարտադիր լսում է կարգապահական տույժ չունեցող դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ներկայացման հարցը: Պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը միջին, ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործություն կատարելու համար որոշակի ժամկետով կամ ցմահ ազատազրկման դատապարտված անձին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու վերաբերյալ միջնորդագիր ներկայացնելու մասին որոշում կայացնելու դեպքում որոշումը ներկայացնում է պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցերով անկախ հանձնաժողովի հավանությանը:

Պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը միջնորդագիր է ներկայացնում դատարան միջին, ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործություն կատարելու համար որոշակի ժամկետով կամ ցմահ ազատազրկման դատապարտված անձին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու վերաբերյալ միջին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցերով անկախ հանձնաժողովի հավանությունն ստանալու դեպքում»:

15. Համակարգային վերլուծության ենթարկելով պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կառուցակարգը նախատեսող, դրա գործադրման կարգն ու պայմանները սահմանող քրեաիրավական, քրեադատավարական և քրեակատարողական օրենսդրության նորմերը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտն այն արդյունավետ միջոցներից մեկն է, որը հնարավորություն է տալիս դատապարտյալին կանգնելու ուղղման ճանապարհին՝ նպաստելով նրա մոտ օրինապահ քաղաքացուն բնորոշ վարքագծի ձևավորմանը: Այլ խոսքով՝ պայմանական վաղաժամկետ ազատումը նպաստում է պետության քրեական քաղաքականության ընդհանուր նպատակների և խնդիրների իրականացմանը, այն է՝ պատժի կրման ընթացքում հասնել դատապարտյալի ուղղմանը: Պայմանական վաղաժամկետ ազատման հնարավորությունը պատժի կրման ընթացքում դատապարտյալի կողմից օրինակելի վարքագծի դրսևորման կարևորագույն խթան է, և ուղղման ճանապարհին կանգնած անձին հնարավորություն է տալիս հայտնվելու իր համար բնորոշ ընտանեկան, աշխատանքային, կենցաղային միջավայրում: Հարկ է ընդգծել նաև, որ քննարկվող կառուցակարգի գործադրումը հնարավորություն է տալիս խնայել քրեաիրավական ներգործության միջոցները և ըստ այդմ նաև՝ պետության նյութական ռեսուրսները: Այս ինստիտուտի գործադրման առանձնահատկությունն այն է, որ պատիժը կրելուց վա-

ՊԵՎՏՅՄԲԲԻ 2016 12 (210)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ղաժամկետ ազատումն իրականացվում է պայմանական, և ազատվող դատապարտյալը գտնվում է վերահսկողության ներքո, նրա վրա դրվում են որոշակի պարտականություններ, որոնք չկատարելու դեպքում դատարանը կարող է վաղաժամկետ ազատումը վերացնելու և պատժի չկրած մասն ի կատար ածելու մասին որոշում կայացնել:

16. Գործող իրավական կարգավորումներից բխող ազատագրկման ձևով նշանակված պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտի գործադրման կարգին անդրադառնալով՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը. դատապարտյալին վաղաժամկետ ազատելու համար անհրաժեշտ է՝

ա) դատապարտյալը փաստացի կրած լինի իր նկատմամբ նշանակված պատժի՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածով սահմանված նվազագույն ժամկետը,

բ) հանցագործության կատարմամբ մարդու առողջությանը վնաս պատճառած լինելու կամ մարդու մահ առաջացած լինելու դեպքում դատապարտյալն ամբողջությամբ հարթած լինի տուժողին պատճառված վնասը,

գ) միջին, ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործություն կատարելու համար որոշակի ժամկետով կամ ցմահ ազատագրկման դատապարտված անձի վերաբերյալ միջնորդագիր ներկայացնելու դեպքում առկա լինի պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցերով անկախ հանձնաժողովի հավանությունը,

դ) պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը համապատասխան միջնորդագիր ներկայացնի դատարան,

ե) դատարանը համոզվի, որ դատապարտյալն ուղղվելու համար նշանակված պատժի մնացած մասը կրելու կարիք չունի:

Վերոգրյալ պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում է միայն դատարանն իրավասու որոշում կայացնելու ազատագրկման ձևով պատիժ կրող անձին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու մասին: Թվարկված պայմաններից որևիցե մեկի բացակայությունն ինքնին բացառում է քննարկվող ինստիտուտի գործադրման հնարավորությունը:

17. Սույն որոշման նախորդ կետում շարադրված՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հարցի լուծման համար նշանակություն ունեցող օրենքի պահանջների վերլուծությունից ակնհայտ է, որ քննարկվող ինստիտուտի գործադրման համար դատարանը պետք է հանգի այն հետևության, որ «դատապարտյալը ուղղվելու համար նշանակված պատժի մնացած մասը կրելու կարիք չունի»: Այդ հարցը լուծելիս դատարանն օժտված է որոշակի հայեցողություն դրսևորելու հնարավորությամբ, քանի որ օրենսդիրը չի սահմանել այն հիմնական չափանիշները, որոնց հիման վրա դատարանը կարող է հստակ որոշել դատապարտյալի ուղղման նախադրյալները և պատժի հետագա կրման աննպատակահարմարությունը: Սակայն որպեսզի որոշումը համարվի հայեցողության թույլատրելի շրջանակներում և պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու վերաբերյալ օրենքի պահանջների ճշգրիտ և անշեղ կատարմամբ կայացված, դատարանը պարտավոր է մանրամասն ուսումնասիրության և վերլուծության ենթարկել քննարկվող ինստիտուտի գործադրման համար նշանակություն ունեցող բոլոր հանգամանքները:

Այդ առումով հարկ է նախևառաջ արձանագրել, որ թեև օրենսդիրը պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հարցի լուծման համար առանձնացնում է պատժի նպատակներից միայն մեկը՝ հանցանք կատարած անձի ուղղումը, այդուհանդերձ, պատժի նպատակները փոխկապակցված և փոխհամաձայնեցված են. մեկ նպատակը ենթադրում է մյուսները և յուրաքանչյուրի ինքնուրույն իրականացումն օժանդակում է մյուսներին: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածում ամրագրված՝ հանցավորի

Դատական պրակտիկա

ուղղման նպատակի իրականացումն ուղղակիորեն կապված է պատժի մյուս երկու՝ սոցիալական արդարության վերականգնման և հանցագործությունների կանխման նպատակների հետ, ուստի դրանցից յուրաքանչյուրի առանձին իրագործումը հնարավոր չէ (տե՛ս, *mutatis mutandis*, *Ա.Սարգսյանի* գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2007 թվականի օգոստոսի 30-ի թիվ ՎԲ-142/07 որոշումը): Հետևաբար պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտի գործադրման հիմքում պետք է դրվի պատժի նպատակների համակցված իրագործման հնարավորությունը:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ քննարկվող ինստիտուտի գործադրմամբ անձը պատժից ազատվում է պայմանական (ազատվող դատապարտյալի վրա դրված պարտականությունները չկատարելու դեպքում դատարանը կարող է վաղաժամկետ ազատումը վերացնելու և պատժի չկրած մասն ի կատար ածելու մասին որոշում կայացնել), ինչը ենթադրում է, որ պատժի նպատակները, ներառյալ՝ անձի ուղղումը, դեռ լիովին, ամբողջապես իրականացած չեն: Այս պայմաններում եթե պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատման հիմքը դիտվի դատապարտյալի ուղղված լինելը, ապա ստացվում է, որ պատժի նպատակներն ապահովվել են, իսկ այդ հանգամանքը իմաստագրվում է քննարկվող ինստիտուտի դերն ու նշանակությունը: Հետևապես պայմանական վաղաժամկետ ազատման ենթակա է ոչ թե այն դատապարտյալը, ով արդեն ուղղվել է, այլ նա, ում անձի, դրսևորած վարքագծի վերաբերյալ տվյալների և այլ հանգամանքների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ նա կանգնած է ուղղման ճանապարհին: Այլ խոսքով՝ դատարանը պետք է պարզապես համոզվի, որ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու դեպքում անձի կողմից օրինապահ վարքագիծ դրսևորելու հավանականությունը բավարար է թե՛ հասարակական անվտանգության և թե՛ հասարակությունում նրա վերաինտեգրման տեսանկյունից, իսկ պատժի նպատակները հնարավոր է վերջնականապես իրագործել համապատասխան վերահսկողության ներքո դատապարտյալի ազատության մեջ գտնվելու պայմաններում:

18. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ դատապարտյալի ուղղման աստիճանը որոշելու և որպես հետևանք՝ վերջինիս պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հնարավորության վերաբերյալ հիմնավոր և պատճառաբանված որոշում կայացնելու համար դատարանը պետք է հաշվի առնի մի շարք չափանիշներ (գործոններ), որոնց անդրադարձ է կատարվել նախկինում՝ *Վարդան Մուխսիխաչոյանի*, *Արամայիս Միրիբյանի* և *Լևոն Ղազարյանի* վերաբերյալ գործերով կայացված որոշումների շրջանակներում:

Այսպես, *Վ.Մուխսիխաչոյանի* և *Ա.Միրիբյանի* վերաբերյալ որոշումներում Վճռաբեկ դատարանը ձևավորել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «Պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հնարավորության հարցը լուծելիս դատապարտյալի ուղղված լինելու մասին դատարանի հետևությունը պետք է հիմնված լինի քրեակատարողական հիմնարկում դատապարտյալի գտնված լինելու ամբողջ ժամանակահատվածում վերջինիս վարքի մասին տվյալների բազմակողմանի ուսումնասիրության վրա: (...) Դատապարտյալի ուղղման մասին եզրակացությունը պետք է հիմնվի ոչ միայն պատժի կրման ընթացքում նրա վարքագծի, այլ նաև անձի և հանցագործության բազմակողմանի գնահատման վրա» (տե՛ս *Վարդան Մուխսիխաչոյանի* գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2007 թվականի նոյեմբերի 30-ի թիվ ՎԲ-212/07 և *Արամայիս Միրիբյանի* գործով 2007 թվականի նոյեմբերի 30-ի թիվ ՎԲ-213/07 որոշումները):

Լ.Ղազարյանի վերաբերյալ որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է. «ՀՀ արդարադատության նախարարի 2008 թվականի մայիսի 30-ի հրամանով հաստատված (...) կարգի (...) 45-49-րդ կետերի համաձայն՝ պատժի կրման ընթացքում պարբերաբար կատարվում է դատապարտյալի գնահատում: Գնահատումները ներառում են տեղեկու-

թյուններ դատապարտչայի հետ կատարված աշխատանքների ընթացքի, դատապարտչայի վարքի փոփոխության մասին: Մասնավորապես, գնահատվում են՝

- 1) դատապարտչայի կապն ընտանիքի և արտաքին աշխարհի հետ,
- 2) դատապարտչայի ռիսկայնության աստիճանը,
- 3) ուղղման գործընթացի ծրագրի կատարման արդյունքները,
- 4) դատապարտչայի կարգապահությունը,
- 5) դատապարտչայի մասնակցությունը կրթական, մշակութային և այլ ծրագրերին և ներգրավվածությունը աշխատանքին:

Թվարկված յուրաքանչյուր կետի վերաբերյալ, կապված պատիժը կրելու ընթացքում դատապարտչայի դրսևորած վարքագծի, այդ ընթացքում նրա հետ իրականացված աշխատանքների և արդյունքների հետ, տրվում է բարձր, միջին կամ ցածր գնահատական:

Դատապարտչայի գնահատման արդյունքների հիման վրա որոշվում է ուղղման աստիճանը.

ա. դրական, երբ պատժի կրման ընթացքում դատապարտչայի կարգապահությունը և ուղղման գործընթացի ծրագրի կատարման արդյունքները գնահատվել են բարձր կամ միջին, իսկ ռիսկայնության աստիճանը՝ ցածր,

բ. բացասական, երբ դատապարտչայի կարգապահության կամ ուղղման գործընթացի ծրագրի կատարման արդյունքները գնահատվել են ցածր, իսկ ռիսկայնության աստիճանը՝ բարձր կամ միջին:

Դատապարտչայի պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատժի չկրած մասնավոր մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու համար միջնորդություն ներկայացնելու դեպքում քրեակատարողական հիմնարկում քննարկվում են պատժի կրման ընթացքում դատապարտչայի վարքագիծը, նրա հետ իրականացված աշխատանքների արդյունքները: Քննարկման արդյունքների հիման վրա՝ հաշվի առնելով համապատասխան որակավորում ունեցող մասնագետների կարծիքները և դատապարտչայի գնահատման արդյունքները, կազմվում է բնութագիր:

Դատապարտչայը բնութագրվում է դրական, երբ ընթացիկ գնահատումների արդյունքները բարձր են, ռիսկայնությունը՝ ցածր կամ միջին, բացասական՝ երբ ընթացիկ գնահատումների արդյունքները ցածր են կամ միջին, ռիսկայնությունը՝ բարձր:

(...) Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ստորադաս դատարանները պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հարցը քննարկելիս ունեն օրենքի շրջանակներում որոշակի հայեցողություն դրսևորելու հնարավորություն: Սակայն որոշումը կհամարվի այդ հայեցողության թույլատրելի շրջանակներում կայացված, եթե հիմնված լինի (...) շարադրված չափանիշների հետագոտման, վերլուծության և գնահատման վրա» (տե՛ս *ԼԼոն Դազարյանի* գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2009 թվականի մարտի 30-ի թիվ ԵԿԳ/0057/12/08 որոշման 22-23-րդ կետերը):

19. Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նախևառաջ անդրադառնալ *ԼԼոն Դազարյանի* գործով իր կողմից արտահայտված և վերը մեջբերված իրավական դիրքորոշումներին՝ փաստելով, որ դրանք վերանայման և զարգացման կարիք ունեն: Այսպես՝ Վճռաբեկ դատարանը արձանագրում է, որ նշյալ իրավական դիրքորոշումների վերանայման և զարգացման անհրաժեշտությունը պայմանավորված է նրանով, որ դրանք հիմնված են եղել, ի թիվս այլ հանգամանքների, ՀՀ արդարադատության նախարարի՝ 2008 թվականի մայիսի 30-ի թիվ 44-ն հրամանի 1-ին կետով հաստատված կարգի վրա, ինչը, սակայն, ՀՀ արդարադատության նախարարի՝ 2016 թվականի հուլիսի 13-ի թիվ 279-Ն հրամանով ուժը կորցրած է ճանաչվել: Ընդ որում, 2016 թվականի հուլիսի 13-ի հրամանի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ դրանում այլևս չեն նախատեսվել պատժի կրման ընթացքում դատապարտչային ըստ որոշակի աստիճանի գնահատելու հետ կապված իրա-

Դատական պրակտիկա

վահարաբերությունները:

20. Հիմք ընդունելով սույն որոշման նախորդ կետում շարադրված վերլուծությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հնարավորության հարցը լուծելիս դատարանը, հիմնվելով պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմի ներկայացրած նյութերի, այդ թվում՝ դատապարտյալի բնութագրում լրացվող տեղեկությունների վրա, պետք է կատարի դրանց մանրամասն վերլուծություն, հետազոտում և գնահատում: Մասնավորապես, դատարանը պետք է օբյեկտիվ գնահատման ենթարկի առկա, ի թիվս այլնի, հետևյալ տեղեկությունները՝

ա) դատապարտյալի տարիքը, սեռը, կրթությունը, մասնագիտությունը, մասնագիտական հմտությունները, աշխատանքը՝ մինչև դատապարտվելը, առողջական վիճակը, ընտանեկան դրությունը, խնամքի տակ գտնվող անձանց առկայությունը,

բ) նախկին դատվածության առկայությունը, նախկինում պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատման, ներման, համաներման կամ այլ հիմքով պատիժը ոչ ամբողջությամբ կրելուց ազատման հանգամանքը: Այդ առումով Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ թեև ՀՀ գործող քրեական օրենսգիրքը, ի տարբերություն ՀՀ նախկին քրեական օրենսդրության, պատժից ազատելու քննարկվող տեսակի համար նշյալ հանգամանքների կապակցությամբ չի պարունակում ուղղակի սահմանափակումներ, այնուամենայնիվ, դրանք կարևոր նշանակություն ունեն ինչպես դատապարտյալի անձի վերաբերյալ ճիշտ պատկերացում կազմելու, այնպես էլ նրա ուղղման ընդունելի աստիճանի հասած լինելու առնչությամբ հիմնավոր կանխատեսում անելու համար,

գ) հանցագործության արդյունքում դատապարտյալի կողմից տուժողին պատճառած վնասի առկայությունը, առկայության դեպքում այն հարթելու ուղղությամբ ձեռնարկված միջոցները: Վերջին հանգամանքն ունի էական նշանակություն պատժի նպատակներից մեկի՝ սոցիալական արդարության վերականգնման տեսանկյունից,

դ) պատժի կրման ողջ ժամանակահատվածի ընթացքում դատապարտյալի դրսևորած վարքագիծը, մասնավորապես՝ խրախուսանքների, տույժերի առկայությունը կամ բացակայությունը, առկայության դեպքում դրանց հիմքում ընկած հանգամանքները, մասնակցությունը ինքնագործ միավորումների աշխատանքին, կրթական, աշխատանքային, մշակութային և այլ բնույթի ծրագրերին, հանրօգուտ միջոցառումներին, դատապարտյալի վարքը, բնավորությունը, խառնվածքը, հոգեբանական առանձնահատկությունները և դրանց դինամիկան, ընտանիքի անդամների, արտաքին աշխարհի հետ կապը, դատապարտյալի վերաբերմունքը կատարած հանցագործությանն ու դատավճռին, դատապարտյալի մոտ բացասական հակումների առկայությունը կամ բացակայությունը, առկայության դեպքում դրանց նվազեցման ուղղությամբ կատարված աշխատանքների արդյունքները,

ե) պատժի կրումից ազատվելուց հետո դատապարտյալի բնակարանային, աշխատանքային, նյութակենցաղային ապահովվածությունը և հետագա ծրագրերը: Սույն հանգամանքները կարող են կանխորոշիչ նշանակություն ունենալ ազատության մեջ հայտնվելու դեպքում դատապարտյալի հետագա վարքագծի, հասարակությունում վերաինտեգրման առնչությամբ կանխատեսումներ անելու համար:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հարցը լուծելիս գնահատման ենթակա վերոնշյալ չափանիշները սպառնիչ չեն, և դատարանն օրենքով իրեն վերապահված թույլատրելի հայեցողության շրջանակներում կարող է հաշվի առնել ցանկացած այլ հանգամանք՝ պայմանով, որ այն լինի իրական և հնարավորություն ընձեռնի հիմնավորված հետևության հանգելու պայմանական վաղաժամկետ ազատման դեպքում պատժի նպատակների իրացվելիության հարցում:

ՊԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 12 (210)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

21. Վերահաստատելով և զարգացնելով *Վարդան Մուխսիխաչյանի* և *Արամայիս Միրիբյանի* գործերով արտահայտված այն դիրքորոշումը, որ դատապարտյալի ուղղման մասին եզրակացությունը պետք է հիմնվի նաև հանցագործության բազմակողմանի գնահատման վրա՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ կատարված հանցագործության բնույթն ու վտանգավորության աստիճանը (մեղքի ձև և տեսակ, հանցագործության նպատակ ու շարժառիթ, հանցագործությամբ պատճառված վնասի չափ, հանցագործության կատարման եղանակ, հանցավոր մտադրության իրականացման աստիճան, հանցակցության դեպքում՝ հանցագործությանը հանցավորի մասնակցության աստիճան և այլն) թեև ունի նշանակություն պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հարցը լուծելու համար, սակայն այն ինքնին չի կարող պատժից վաղաժամկետ ազատելու վերաբերյալ միջնորդությունը մերժելու կամ բավարարելու հիմք դիտարկվել. նշյալ հանգամանքները պետք է գնահատվեն հանակցության մեջ՝ դատապարտյալի անձի և պատժի կրման ընթացքում նրա դրսևորած վարքագծի համակողմանի ուսումնասիրությամբ հանցագործության բնույթին և վտանգավորության աստիճանին որոշիչ նշանակություն չտալու վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի սույն դիրքորոշումը հիմնավորվում է նրանով, որ դրանք, ընկած լինելով ոչ միայն հանցագործությունների դասակարգման (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 19-րդ հոդված), այլև պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքների հիմքում և ապահովելով նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 10-րդ հոդվածով սահմանված արդարության և պատասխանատվության անհատականացման հիմնարար դրույթների իրացումը, դատարանի կողմից պարտադիր հաշվի են առնվում պատիժ նշանակելիս՝ պատժի տեսակը և չափը որոշելիս (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 61-րդ հոդված): Հետևաբար քննարկվող ինստիտուտի գործադրման հարցը բացառապես հանցագործության որակական և քանակական հատկանիշների հիման վրա լուծելը կամ դրանց հիմնական, առաջնային նշանակություն վերագրելը չի կարող իրավաչափ համարվել:

22. Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հարցի լուծման արդյունքում դատարանի կայացրած որոշումը պետք է հիմնված լինի սույն որոշման 16-րդ, 20-21-րդ կետերում նշված պայմանների և չափանիշների բազմակողմանի վերլուծության և դրանից բխող պատճառաբանված եզրահանգումների վրա: Ընդ որում, պատճառաբանությունը պետք է կառուցվի տրամաբանորեն կապված և փաստական տվյալներից բխող հստակ, որոշակի և համոզիչ հետևությունների վրա՝ իր մեջ չընդգրկելով վերացական, ընդհանուր բնույթի դատողություններ, քանի որ հակառակ պարագայում այդպիսի դատողությունների առկայությունն անմիջականորեն վկայում է պատճառաբանության ոչ պատշաճ լինելու մասին (տե՛ս, *mutatis mutandis*, *Արսեն Մակարյանի* գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2015 թվականի դեկտեմբերի 18-ի թիվ ԵԿԴ/0016/11/15 որոշման 14-րդ կետը): Այլ կերպ՝ պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հարցը լուծելիս դատարանները պետք է հստակ նշեն այն փաստական հանգամանքները, որոնք ընկած են համապատասխան միջնորդագրի բավարարման կամ մերժման հիմքում՝ զերծ մնալով ինչպես միջնորդագրերի կամայական մերժումներից, այնպես էլ դրանց անհիմն բավարարման դեպքերից:

23. Սույն գործի նյութերից երևում է, որ Արագածոտնի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի դատավճռով Ա.Ղազարյանը մեղավոր է ճանաչվել 2 դրվագով՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1.1-րդ կետով և հանցանքների համակցությամբ վերջնական պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 4 տարի 3 ամիս ժամկետով՝ առանց գույքի բռնագրավման (տե՛ս սույն որոշման 1-ին կետը):

Նշանակված պատժի կեսից ավելին դատապարտյալի կողմից կրելուց հետո ՀՀ ար-

Դատական պրակտիկա

դարադատության նախարարության «Կոշ» քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմը, նախապես ստանալով պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցերով անկախ հանձնաժողովի հավանությունը, 2016 թվականի փետրվարի 5-ին միջնորդագիր է ներկայացրել Առաջին ատյանի դատարան՝ պատիժը կրելուց Ա.Ղազարյանին պայմանական վաղաժամկետ ազատելու վերաբերյալ (տե՛ս սույն որոշման 6-րդ կետը): Առաջին ատյանի դատարանը 2016 թվականի փետրվարի 19-ի որոշմամբ բավարարել է այն՝ իր որոշման հիմքում դնելով այն, որ դատապարտյալ Ա.Ղազարյանը պատիժը կրելու ընթացքում կարգապահական տույժի չի ենթարկվել, տրված առաջադրանքները կատարում է ժամանակին և բարեխղճորեն, ընթացիկ գնահատման արդյունքները միջին են, ռիսկայնությունը ցածր աստիճանի է, բնակարանով ապահովված է, նյութակենցաղային պայմանները բավարար են, ընդունում և զղջում է կատարած հանցանքի համար, քաղաքացիական հայց չունի, անձնական գործում առկա գնահատման թերթիկի և բնութագրի համաձայն՝ մշտապես բնութագրվել է դրական, ազատվելուց հետո ցանկանում է աշխատել, նշանակված պատժից կրել է 2 տարի 3 ամիս 24 օր (տե՛ս սույն որոշման 2-րդ և 7-րդ կետերը):

Վերաքննիչ դատարանը փաստել է, որ իր եզրակացությունը հիմնավորելիս Առաջին ատյանի դատարանը բավարարվել է բացառապես քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի միջնորդագրում տեղ գտած՝ պատժի կրման ընթացքում դատապարտյալ Ա.Ղազարյանի վարքագիծը բնութագրող ձևակերպումների պարզ շարադրանքով, իսկ դատապարտյալ Ա.Ղազարյանի ուղղման մասին իր հետևությունը, ի թիվս այլոց, պետք է հիմններ նաև դատապարտյալի անձի և հանցագործության բազմակողմանի վերլուծության ու գնահատման վրա, ինչը կոնկրետ դեպքում չի արվել՝ հանգեցնելով դատական սխալի՝ նյութական իրավունքի այնպիսի խախտման, որը բավարար հիմք է Առաջին ատյանի դատարանի վիճարկվող դատական ակտը բեկանելու և ներկայացված միջնորդությունը մերժելու համար (տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը):

24. Սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 14-22-րդ կետերում շարադրված վերլուծության լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, բեկանելով Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը և մերժելով քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի միջնորդագիրը, իր եզրահանգման հիմքում չի դրել դատարանում հետազոտված և ստուգված որևէ փաստական տվյալ, որը բացառում է պատիժը կրելուց Ա.Ղազարյանին պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հնարավորությունը, չի նշել, թե տվյալ դեպքում հատկապես որ չափանիշը չի հաղթահարել դատապարտյալ Ա.Ղազարյանը պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու համար:

Վերաքննիչ դատարանը, փաստելով, որ ստորադաս դատարանն Ա.Ղազարյանի ուղղման մասին իր հետևությունը չի հիմնել դատապարտյալի անձի և հանցագործության բազմակողմանի վերլուծության ու գնահատման վրա, իր դատական ակտում չի հստակեցրել, թե հատկապես որ հանգամանքն է անտեսել Առաջին ատյանի դատարանը, և դատապարտյալի անձին և նրա կատարած հանցագործությանը վերաբերող ինչպիսի փաստական տվյալներ են առկա գործում, որոնք բացառում են Ա.Ղազարյանին պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հնարավորությունը: Ավելին՝ Վճռաբեկ դատարան ներկայացված նյութերից երևում է, որ Ա.Ղազարյանը տուժող Թ.Մաթևոսյանից հափշտակություններ կատարելու դրվագներով նախաքննության ընթացքում ցուցմունքներ է տվել այն մասին, որ գողությունները կատարել է վատառողջ հոր համար սնունդ և դեղորայք գնելու նպատակով, և տուժողի բնակարանից գողացել է այնքան գումար, որն անհրաժեշտ է եղել դրանք ձեռք բերելու համար, իսկ տուժող Թ.Մաթևոսյանը նախաքննության ընթաց-

քում ցուցմունքներ է տվել այն մասին, որ իր տան հյուրասենյակում պահվող դրամապանակում եղել է 1.360.000 ՀՀ դրամ և 484 ԱՄՆ դոլար, իսկ գողություններից հետո իր դրամապանակից բացակայել է ընդամենը 330.000 ՀՀ դրամ: Ա.Ղազարյանի հայրը՝ Գ.Ղազարյանը, մահացել է 2013 թվականի դեկտեմբերի 27-ին (տե՛ս սույն որոշման 9-րդ կետը):

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, իր պատճառաբանությունների հիմքում դնելով ընդհանուր բնույթի, վերացական դատողություններ, չի նշել որևէ կոնկրետ հանգամանք, որը խոչընդոտում է Ա.Ղազարյանին պայմանական վաղաժամկետ ազատելուն:

25. Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ հիմնավոր չէ Վերաքննիչ դատարանի հետևությունն առ այն, որ Առաջին ատյանի դատարանը սխալ եզրահանգման է եկել ուղղվելու համար նշանակված պատժի մնացած մասը դատապարտյալ Ա.Ղազարյանի կողմից կրելու կարիք չունենալու հարցում:

26. Հիմք ընդունելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, բեկանելով Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը և մերժելով քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի միջնորդագիրը, թույլ է տվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 358-րդ հոդվածի խախտում, ինչի արդյունքում ոչ ճիշտ է կիրառվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 76-րդ հոդվածը: Նշված խախտումներն ազդել են գործով ճիշտ որոշում կայացնելու վրա, ուստի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 397-րդ, 398-րդ և 419-րդ հոդվածների հիման վրա Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու հիմք են:

Միևնույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Առաջին ատյանի դատարանը, պատշաճ հետազոտման ենթարկելով դատապարտյալ Ա.Ղազարյանի վերաբերյալ նյութերը, եկել է հիմնավոր եզրահանգման նրա՝ պատժի հետագա կրման աննպատակահարմարության կապակցությամբ: Այլ կերպ՝ Առաջին ատյանի դատարանը, բավարարելով պատիժը կրելուց դատապարտյալ Ա.Ղազարյանին պայմանական վաղաժամկետ ազատելու վերաբերյալ ՀՀ արդարադատության նախարարության «Կոշ» քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի միջնորդագիրը, կայացրել է գործն ըստ էության ճիշտ լուծող դատական ակտ, թույլ չի տվել գործի ելքի վրա ազդեցություն ունեցող դատական սխալ: Ուստի անհրաժեշտ է օրինական ուժ տալ Արագածոտնի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2016 թվականի փետրվարի 19-ի որոշմանը:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության (2005 թվականի փոփոխություններով) 91-րդ, 92-րդ հոդվածներով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361-րդ, 403-406-րդ, 419-րդ, 420-րդ, 422-423-րդ, Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2016 թվականի ապրիլի 5-ի որոշումը բեկանել և օրինական ուժ տալ դատապարտյալ Արմեն Գազիկի Ղազարյանին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու մասին Արագածոտնի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2016 թվականի փետրվարի 19-ի որոշմանը:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում դատական նիստերի դահլիճում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

RESUME - PEZJOME

FRENCH MODERN SYSTEM OF GOVERNMENT, CREATION BASICS

HRAYR TOVMASYAN

**THE RA NA CHIEF OF STAFF - SECRETARY GENERAL, PHD IN LAW,
ASSOCIATE PROFESSOR, POSTDOCTORAL RESEARCHER OF THE
PUBLIC ADMINISTRATION ACADEMY OF RA**

The article analyzes the background to and reasons for the formation of modern government system in France, the main character of the French Constitution of 1958, constitutional amendments of 1962 and 2000, the president, the government and the prime minister's powers. At the end the author makes his conclusions about the mentioned.

Keywords: system of government, monarchy, republic, constitution, president, parliament, prime minister, government

СОВРЕМЕННАЯ СИСТЕМА ПРАВЛЕНИЯ ФРАНЦИИ, ОСНОВЫ СОЗДАНИЯ

ГРАЙР ТОВМАСЯН

**РУКОВОДИТЕЛЬ - ГЕНЕРАЛЬНЫЙ СЕКРЕТАРЬ АППАРАТА НС РА,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ДОЦЕНТ,
ДОКТОРАНТ АКАДЕМИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ РА**

В статье анализируются предыстория и причины формирования современной системы правления во Франции, основные черты французской конституции 1958-го года, конституционные изменения 1962 и 2000 годов, полномочии президента, правительства и премьер-министра. В конце автор делает свои выводы о перечисленном.

Ключевые слова: система правления, монархия, республика, конституция, президент, парламент, премьер-министр, правительство

Բանալի բառեր - կառավարման համակարգ, միապետություն, հանրապետություն, Սահմանադրություն, նախագահ, պառլամենտ, վարչապետ, կառավարություն

ՊԵՏՏՆԵՐԻ 2016 12 (210)

ՊԱՏԱՍԿԱՆ
Իշխանություն

100

RESUME - ՔԵՅՈՒՄԵ

PROBLEMS OF LEGISLATIVE OMISSION IN CONSTITUTIONAL JUSTICE AND THE AUTHORITY OF THE CONSTITUTIONAL COURT TO POSTPONE THE INVALIDATION OF LEGAL NORMS

ARMIDA VOSKANYAN

POST-GRADUATE STUDENT OF THE UNIVERSITY “MANC”

In the frame of the Article the author presents legal mechanisms to overcome the legal omission in the field of constitutional justice, particularly in cases when the Constitutional court announces the legal norm unconstitutional but postpone the invalidation of act and the legal consequences of the application of this authority. The author finds that there is a need for legislative clarification which will take into account the authority of the Constitutional Court to postpone the invalidation of unconstitutional act and the terms to accept the appeal based on new facts, the expansion of the authority of the Constitutional court targeted to overcome the legislative gap.

Keywords: Legal, legislative gap, legal omission, overcoming the legal gap, the constitutionality of legal gap, review of judicial decisions on the basis of new facts, the authority of the Constitutional Court to postphone the invalidation of unconstitutional norms

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 12 (210)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՋԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

101

RESUME - РЕЗЮМЕ

ПРОБЛЕМЫ ПРЕОДОЛЕНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО ПРОБЕЛА В СФЕРЕ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВОСУДИЯ И ПОЛНОМОЧИЕ КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА О ПРИНЯТИИ РЕШЕНИЯ ОБ ОТСРОЧКЕ ПОТЕРИ ЮРИДИЧЕСКОЙ СИЛЫ ПРАВОВОЙ НОРМЫ

АРМИДА ВОСКАНЯН
СОИСКАТЕЛЬ ЕРЕВАНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА “МАНЦ”

Автор статьи представляет законодательные и правовые механизмы преодоления законодательного пробела в области конституционного правосудия, в частности, применение Конституционным судом полномочия принятия решения об отсрочке потери юридической силы правовой нормы, признанной неконституционной, а также правовые последствия при применении этого полномочия.

Автор считает, что существует необходимость законодательных изменений, которыми будут учтены полномочие Конституционного Суда о принятии решения об отсрочке потери юридической силы правовой нормы, признанной неконституционной, в случае применения этого полномочия сроки рассмотрения жалобы о пересмотре судебного решения на основании нового обстоятельства и необходимость расширения полномочий Конституционного Суда, направленных на преодоление законодательного пробела, образовавшегося в результате признания правовой нормы неконституционной.

Ключевые слова: законодательный пробел, преодоление законодательного пробела, обсуждение вопроса конституционности законодательного пробела, отсрочка потери юридической силы правовой нормы признанной неконституционной, пересмотр судебного акта на основании нового обстоятельства, полномочие Конституционного суда о принятии решения об отсрочке потери юридической силы правовой нормы признанной неконституционной

Բանալի բառեր - օրենսդրական բաց, օրենսդրական բացի հաղթահարում, օրենսդրական բացի սահմանադրականության հարցի քննարկում, հակասահմանադրական ճանաչված նորմի ուժը կորցնելը հետաձգել, նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման վարույթ, Սահմանադրական դատարանի կողմից իր որոշումների տարաժամկետման լիազորություն

ՊԵՆՏԵՆՏԻՆ 2016 12 (210)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՅՈՄԵ

SOME ISSUES OF THE CAMERAL CUSTOMS INSPECTION IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

TIGRAN KHACHIKYAN
POST-GRADUATE STUDENT OF THE YSU

The article refers to the nature of cameral customs audit, as well as the principles of implementation. In the article the ways of application of post-clearance customs control are explored. The article is also noteworthy as the recommendations and conclusions are made in the context of the legal regulations of the Customs Code of the Customs Union and "Law about customs regulation of the RA". Some suggestions have been made in the article concerning to the mentioned institute as well.

Keywords: customs control, post-clearance customs control, customs audit, customs regulation

ПРОБЛЕМЫ ВНЕДРЕНИЯ КАМЕРАЛЬНОЙ ТАМОЖЕННОЙ ПРОВЕРКИ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

ТИГРАН ХАЧИКЯН
АСПИРАНТ ЕГУ

Статья относится к сущности правовой природы камеральной таможенной проверки и его принципам. В статье исследуется проведение таможенного контроля после выпуска товаров. Статья актуальна в том смысле, что предложения и выводы сделаны в разрезе «Таможенного законодательства Таможенного Союза» и Закона РА «О таможенном регулировании». В статье также вносятся предложения по совершенствованию правового регулирования вышеуказанного института.

Ключевые слова: таможенный надзор, таможенный надзор после выпуска, камеральная таможенная проверка, таможенное регулирование

Բանալի բառեր - մաքսային հսկողություն, մաքսային հսկողությունը բաղթողումից հետո, կամերալ մաքսային ստուգում, մաքսային կարգավորում

ՊԵՏԱԿԱՆ 2016 12 (210)

ՊՍՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

103

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

STATE TYPOLOGY CRITERIA

MHER VASILYAN
POST-GRADUATE STUDENT OF THE INSTITUTE
OF PHILOSOPHY, SOCIOLOGY
AND LAW OF THE NAS OF THE RA

The article provides a systematic analysis of state typology criteria, especially the formational-economical and civilizational concepts. The reviewed article discloses the subject contents of formational and civilizational approaches, conceptual features, their scientific-theoretical and practical-applied significance.

Keywords: state, national, social structure, civilizational, formational- economical, concepts

КРИТЕРИИ ТИПОЛОГИИ ГОСУДАРСТВ

МГЕР ВАСИЛЯН
СОИСКАТЕЛЬ ИНСТИТУТА ФИЛОСОФИИ,
СОЦИОЛОГИИ И ПРАВА НАН РА

В статье проводится систематический анализ критерии о типологии государств в частности усматриваются концепции формационно-экономический и цивилизационный. Рецензируемой статье раскрываются содержательные особенности и концептуальные подходы формационной и цивилизационной теории, их научно-теоретические и практико-прикладные значимость.

Ключевые слова: государство, государственный, общественный строй, цивилизационный, формационный-экономический, концепции

Բանալի բառեր - պետություն, պետականություն, հասարակական կարգ, քաղաքակրթություն, ֆորմացիոն-տնտեսական, հայեցակարգ

ՌԵԿՎԻԶԻԹՆԵՐ 2016 12 (210)

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

SOME CHALLENGES IN EXECUTION OF OPERATIVE-INVESTIGATIVE MEASURES (AN ANALYSIS ON THE LIGHT OF REGULATIONS OF SECRET INVESTIGATIVE ACTIONS)

ARPINE SARGSYAN
ASSISTANT TO DEPUTY MINISTER OF JUSTICE OF RA

This article is dedicated to the study of some challenges in execution of operative-investigative measures. The author has studied and presented challenges in execution of operative-investigative measures, drawing parallels with the regulations of secret investigative actions envisaged by the draft Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia. The author's research is not only based on the advanced international experience, but also the positions of the European Court of Human Rights.

Keywords: operative-investigative measures, The law on Operative-investigative activities, secret investigative actions, Draft Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, secret control, the European Court of Human Rights, target-persons, notice on temporary restriction of rights, agents provocateurs

ВОПРОСЫ ПО ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ (ПОД СВЕТОМ АНАЛИЗА СЕКРЕТНО ИССЛЕДОВАТЕЛЬНЫХ ДЕЙСТВИЙ)

АРПИНЕ САРГСЯН
ПОМОЩНИК ЗАМЕСТИТЕЛЯ МИНИСТРА ЮСТИЦИИ РА

Эта статья посвящена изучению некоторых вопросов осуществления оперативно-розыскных мероприятий. Автор исследовал и представил несколько важных вопросов оперативно-розыскной деятельности, проводя параллели с правилами конфиденциальных следственных действий предусмотренных проектом Уголовно-процессуального кодекса Республики Армения. Автор в своих исследованиях имел как основу не только международный передовой опыт, но и решения (позиции) Европейского суда по правам человека.

Ключевые слова: оперативно-розыскные мероприятия, Закон Республики Армения "Об оперативно-розыскной деятельности", негласные следственные действия, проект нового Уголовно-процессуального кодекса Республики Армения, тайный надзор, Европейский суд по правам человека, целевые группы, уведомление о временном ограничении прав, провокационный агент

Բանալի բառեր - օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ, «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենք, գաղտնի քննչական գործողություններ, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագիծ, գաղտնի վերահսկում, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, քիրախ-անձինք, իրավունքների ժամանակավոր սահմանափակման մասին ծանուցում, սադրիչ գործակալ

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 12 (210)

ԴԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

RESUME - РЕЗЮМЕ

THE EFFECTIVENESS OF DETENTION AS A TYPE OF CRIMINAL PUNISHMENT

MARTIN NALBANDYAN
**APPLICANT OF THE DEPARTMENT
OF CRIMINAL AND CRIMINAL PROCEDURAL LAW
OF THE INSTITUTE FOR LAW AND POLITICS
OF THE RUSSIAN ARMENIAN SLAVONIC UNIVERSITY**

Armenia being a country in transition, the role of punishments is of paramount importance for prevention of crimes, solution of various issues, as well as making correctional influence on those who committed crimes. This article is devoted to the stated issue and the justifications and conclusions presented by the author are connected with state policy regarding detention, as comparatively it recently has been put into force. The effectiveness of any type of criminal punishment including detention, does not have a precise answer, specialists of criminal law have not generated a unified position regarding the criteria based on which it would be possible to evaluate the effectiveness of a punishment.

Keywords: system of punishment, the judiciary, penalty, code, detention, regime, voluntary, criminally liable acts, conditions

ЭФФЕКТИВНОСТЬ АРЕСТА, КАК ВИДА УГОЛОВНОГО НАКАЗАНИЯ

МАРТИН НАЛБАНДЯН
**СОИСКАТЕЛЬ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА
ИНСТИТУТА ПРАВА И ПОЛИТИКИ
КАФЕДРЫ УГОЛОВНОГО ПРАВА И УГОЛОВНО-
ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА**

В переходный период развития Армении велика роль наказания в отношении лиц, совершивших преступные деяния, а также для решения сложных проблем, связанных с пресечением совершения преступлений. Указанной проблеме посвящена данная статья, в которой проведенные суждения и выводы связаны в основном связаны с государственной политикой, так как применение отмеченного вида наказания введено в действие недавно.

Вопрос эффективности любого вида уголовного наказания, в том числе ареста, не имеет однозначного ответа, а также среди специалистов в области уголовного права нет четкой позиции того, что следует считать мерой эффективности наказания.

Ключевые слова: система наказаний, органы правосудия, санкция, кодекс, арест, режим, добровольность, преступные деяния, обстоятельства

Բանալի բառեր – պատժահամակարգ, արդարադատության մարմիններ, սանկցիա, օրենսգիրք, կալանավորում, ռեժիմ, կամավոր, հանցավոր արարքներ, հանգամանքներ

RESUME - ՔԵՅՈՄԵ

INTENSITY OF SEARCH IN THE CONTEXT OF CRIMINAL PROCEDURE TASKS AND EXECUTION GROUNDS

VAHE YENGIBARYAN

**EXECUTIVE DIRECTOR OF ASSOCIATION OF JUDGES OF THE RA,
DOCTOR OF LAW, ASSOCIATED PROFESSOR OF THE
CHAMBER OF CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINALISTICS OF
YEREVAN STATE UNIVERSITY**

The article is devoted to the study of theoretical and practical issues of such important and complicated investigatory action, as the search. Surely search is such comprehensive and capacious investigatory action, which conditions the diversity of its issues. Therefore the article basically presents the problems that are most important in terms of the correlation between theory and practice.

In this regard, the author emphasizes the nature of the search, reveals such main typical features, by which it differs from other investigatory actions. In the same time, some urgent problems are presented in the light of the case-law of the Cassation court of the RA. In this regard search execution grounds have been analysed and researched in the context of that investigatory action.

Keywords: search, investigatory action, Forensic science, Criminal procedure law, investigation, criminal case

**СУЩНОСТЬ ОБЫСКА В КОНТЕКСТЕ
УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ЗАДАЧ
И ОСНОВ ЕГО ИСПОЛНЕНИЯ**

ВАГЕ ЕНГИБАРЯН

**ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЙ ДИРЕКТОР СОЮЗА СУДЕЙ РА,
ДОКТОР ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ДОЦЕНТ
ДОЦЕНТ КАФЕДРЫ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА
И КРИМИНАЛИСТИКИ ЕГУ**

Статья посвящена изучению теоретических и практических основных положений одного из важнейших и сложных следственных действий - обыска. Безусловно обыск такое многозначительное и емкое следственное действие, которое обуславливает многообразие основных положений. В связи с чем в статье в основном представлены такие проблемы, которые наиболее важны с точки зрения соотношения теории и практики.

В этом смысле в статье автор представляет сущность обыска, раскрывая те основные свойственные черты, которыми обыск отличается от других следственных действий. Одновременно некоторые актуальные вопросы представлены в свете прецедентной практики Кассационного суда РА. В этом смысле взаимосвязано анализированы и изучены основы производства обыска в контексте задач этого следственного действия.

Ключевые слова: обыск, следственное действие, криминалистика, уголовный процесс, расследование, уголовное дело

Բանալի բառեր - խուզարկություն, քննչական գործողություն, կրիմինալիստիկա, քրեական դատավարություն, քննություն, քրեական գործ

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 12 (210)

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԿՐԻՄԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱԿԱՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ**

RESUME - РЕЗЮМЕ

SOME PRACTICAL ISSUES BASED ON THE RESULTS OF THE ANALYSES OF THE FORENSIC-TECHNICAL EXPERTISE CONDUCTED WITH REGARD TO THE ACCIDENTS OCCURRED AS A CONSEQUENCE OF BREACH OF THE RULES OF SAFETY ENGINEERING OR LABOUR PROTECTION

**ASHOT BADEYAN
HEAD OF ENGINEERING
AND TECHNICAL EXPERTISES DEPARTMENT OF
“NATIONAL BUREAU OF EXPERTISES” SNPO, NAS, RA**

This article deals with the results of forensic-technical analyses with regard to the breach of labour protection of the rules by the employers and the individuals in charge of their labour protection, as a consequence of which accidents and industrial incidents took place in various fields of economy of the republic.

The article reveals the names of the rules, standards and regulations of Inter-State Standards and safety by which the employers ought to abide in the course of training of labour safety for their employees, organization and holding of appropriate instructions, as well as making respective records with regard thereto.

Keywords: Safe technique, protection of the work, judicial-technique expertise, employer, empolee, standard

НЕКОТОРЫЕ ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВНЫЕ ЗАДАЧИ, ОБУСЛОВЛЕННЫЕ РЕЗУЛЬТАТАМИ АНАЛИЗА СУДЕБНО-ТЕХНИЧЕСКИХ ЭКСПЕРТИЗ, ОСУЩЕСТВЛЕННЫХ ОТНОСИТЕЛЬНО НЕСЧАСТНЫХ СЛУЧАЕВ, ПРОИЗОШЕДШИХ ВСЛЕДСТВИЕ НАРУШЕНИЯ ПРАВИЛ ТЕХНИКИ БЕЗОПАСНОСТИ ИЛИ ОХРАНЫ ТРУДА

**АШОТ БАДЕЯН
НАЧАЛЬНИК ОТДЕЛА ИНЖЕНЕРНОТЕХНИЧЕСКИХ ЭКСПЕРТИЗ
НАЦИОНАЛЬНОГО БЮРО ЭКСПЕРТИЗ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ**

В статье представлены результаты анализа судебно-технических экспертиз, нарушения правил безопасности труда, возникшие у Работодателей, ответственных лиц по их безопасности, вследствие которых в разных сферах экономики республики произошли несчастные случаи и случаи на производстве.

Представлены наименования некоторых Межгосударственных Стандартов, регламентов, норм и правил безопасности, которыми должны руководствоваться Работодатели при обучении своих работников правилам безопасности труда, организации, проведении соответствующего инструктажа и осуществления соответствующих записей относительно них.

Ключевые слова: техника безопасности, защита работы, судебно-техническая экспертиза, работодатель, работник, стандарт

Բանալի բառեր - անվտանգության տեխնիկա, աշխատանքի պաշտպանություն, դատատեխնիկական փորձաքննություն, գործատու, աշխատող, ստանդարտ

ՊԵՏՏՆԵՐ 2016 12 (210)

ՀԱՍՏԱՍՏԻՄ
Իշխանություն

RESUME - РЕЗЮМЕ

THE PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF CONDEMNATION'S ADAPTATION ON THE PENAL ESTABLISHMENT

LEVON SARGSYAN

*ARMENIAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY AFTER K. ABOVYAN
CHAIR OF APPLIED PSYCHOLOGY
PHD OF PSYCHOLOGICAL SCIENCES, LECTURER*

The article presents problems of adaptation of prisoners in penitentiaries. Also presented different adaptation research in psychology: those approaches that significantly prisoners adaptation features in the penal institution. Separately presented by social, psycho-social, psychological, as well as the steps of the prisoners adaptation in penitentiaries.

Keywords: condemned, adaptation, disadaptation, penal institution

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ АДАПТАЦИИ ОСУЖДЕННОГО В УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОМ УЧРЕЖДЕНИИ

ЛЕВОН САРГСЯН

**АРМЯНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Х. АБОВЯНА,
КАФЕДРА ПРИКЛАДНОЙ ПСИХОЛОГИИ,
КАНДИДАТ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ НАУК**

В статье представлены проблемы адаптации заключенных в уголовно-исполнительных учреждениях. Так же представлены различные исследования адаптации в психологии: те подходы, которые значительны особенностях адаптации заключенных в уголовно-исполнительной учреждении. Отдельно представленные социальные, психо-социальные, психологические, а также этапы адаптации заключенных в уголовно-исполнительный учреждении.

Ключевые слова: осужденный, адаптация, дезадаптация, уголовно-исполнительное учреждение

Բանալի բառեր - դատապարտյալ, հարմարում, ասպահարմարում, ՔԿՀ

ՌԿՏԵՍՏՐԻՐ 2016 12 (210)

ՌԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

109

Մարդն այնքանով է ավելի կատարյալ, որքանով ավելի է նա օգտակար հասարակական, պետական լայն շրջանակի շահերի համար:

Դ. Ի. ՄԵՆԴԵԼԵԵՎ

Մարդկանց մեջ լավագույնը նա է, ով ավելի շատ է օգուտ տալիս ուրիշներին:

Ա. ՋԱՄԻ

Հավերժական տազնապ, աշխատանք, պայքար, զրկանքներ՝ դրանք անհրաժեշտ պայմաններ են, որոնցից թեկուզ մեկ վայրկյանով դուրս գալու մասին չպետք է համաձայնվի մտածել ոչ մի մարդ... Ազնիվ ապրելու համար հարկավոր է ձգտել, խճճվել, մարտնչել, սխալվել, սկսել և հրաժարվել, և վերստին սկսել, և նորից հրաժարվել, և հավերժ պայքարել ու զրկվել: Իսկ հանգստությունը հոգեկան ստորություն է:

Լ. Ն. ՏՈԼՍՏՈՅ

Նա, ով կհասկանա, որ մարդկային կյանքի իմաստը անհանգստության և տազնապի մեջ է, արդեն կդադարի քաղբենի լինելուց:

Ա. Ա. ԲԼՈՎ

Շատ մարդիկ ապրում են չապրելով, այլ միայն պատրաստվում են ապրել:

Վ. Գ. ԲԵԼԻՆՍԿԻ

Ամենաանհանդուրժելի՞ն՝ աշխարհում անօգուտ ապրելն է:

Ն. Մ. ԿԱՐԱՄՉԻՆ

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 12 (210)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն